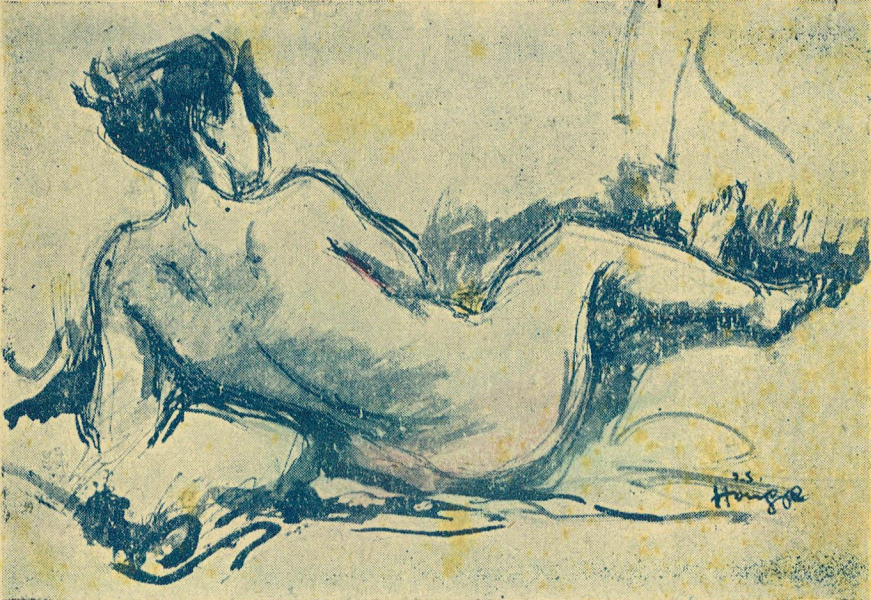

Poštárina placena u gotovu

NOVI KURZUS
Közvetlen szovjet zinnatiya

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XV. ÉVF. ★

APRILIS

★ 1951

HÍD

TÁRSADALMI, IRODALMI
ÉS KRITIKAI SZEMLE

1951 ÁPRILIS

TARTALOM

Várnai Zseni: Május (195) — *Maftényi Mihály*: Szél a kocsikerék nyomán (196) — *Dudás Ferenc*: Bolmán (209) — *Brindza Károly*: Ajándék (212) — *Komáromi József Sándor*: Éjfélel búcsúzások (225) — *Major Nándor* három verse: Hajnali búcsú, Szikár legény vallomása, Szerelem (226—227) *Mladen Leskovac*: Jegyzetek a piros füzetéről (228) — *Aleksza Santics két verse*: Kalászaim, Este... (Balázs Pál fordítása) (240—241) — *Ch. F.*: Kis néprajzi riport Orom környékéről (242) — *Vörösvári-Heinz Vilmos két verse*: Mi a tűz?, Tánc (248—249).

FIGYELŐ

Lőrinc Péter: Az illúzió művészete (250) — *Tűz Imre*: Kódoszlatás (262) — *Sulhóf József*: A realista színjátszás válsága (266).

KÖNYVSZEMLE

Juhász Géza: Arany János TOLDIJA (272) — *L. I. Garay Béla*: A színjátszás művészete (274) — *Bálint István*: Arany János válogatott lírai versei (279) — *Bori Imre*: Az Anyegin Eugén új kiadásáról (284).

JEGYZETEK

S. J.: Magyar Kultúregyesület alakult Belgrádban (286) — A HÍD pályázata (287)

CIMLAPKÉPÜNK

Hangya András rajza: Akt-tanulmány.

KÉPMELLEKLET

Hangya András két rajza (233—247)

*Szerkesztőbizottsági tagok: Ernyes György, Herceg János, Lőrinc Péter,
Majtényi Mihály, Olajos Mihály, B. Szabó György*

Felelős szerkesztő: Majtényi Mihály

Szerkesztőség: Novisád, Njegoseva utca 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Vajdasági Kultúrszövetség magyar osztálya

Előfizetési díj: Egy évre 300 D., fél évre 150 D., egyesszám 30 D.

Postatakarékszám 300-903.241. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

VÁRNAI ZSENI:

Május

Csak súgom a nevét: madársereg dalolja.
Sóhajtom a nevét: virág is illatozza,
Csak mondom a nevét: a szél világgá lengi
s mérhetetlen mélyből a föld kórusa zengi:
Május!

Május: piros reménység,
Május: orgonaillat,
Tüzes sugár az égen,
Május: hajnalcsillag.
Friss nedvek pezsdülése.
erők felhorkanása,
Május: mi ájult lelünk
emberré torpanása.

Május: szívünk zenéje,
Május: hitünk a létben.
Május: hitünk a jóban,
szépségben, enyhülésben,
Hitünk a barna rögben,
hitünk a zöld vetésben.
Hitünk a dús kalászbán,
mindnyájunk kenyérében.

Május: nagy gerjedelmek,
új lendület a karba.
Május: a gyötrött ember
acélos viadalja.
Május: erő a szívben,
Május: szárnyaló ének,
Május: szemevilágító.
szép, piros szövétnek.
Május.

Csak súgom a nevét és zeng tőle az élet.
Sóhajtom a nevét és zúgják messzeségek.
Ha zengem a nevét, a visszhang visszadörgi
s mozduló milliók moraja eldübörgi.
Május!

(1938)

MAJTÉNYI MIHÁLY:

Szél a kocsikerék nyomán

Viharzott a nyugtalan tavasz megint, töredezett a jég az árkok felett, ott, ahol még maradt hólé és őszi pocsolya: ebben az esztendőben nem lesz szárazság — vélté a nép — a föld az annyi nedvességet kapott, hogy megbirkózik minden megpróbáltatással. Csak persze, áradás ne legyen, mert egyszer így és egyszer úgy, de hogy jó lenne, az sehogyan...

Amarra keletnek vaspályát fektettek a szomszéd falu határában: két óra járás mindössze és elérhető az új csoda az ő számukra is. S mire elfogyott a jég, tavasz elején, búgó mély hangon gőzös szelte végig a csatorna vizét. Megrakott uszály farolt nyomában, óvatosan.

A falu népe vasárnap kirándult a gátbiztosítak felé. Apró süvölvények, a nyári úszkálás szempontjából mérlegelték a megduzzadt vizet és együtt rikoltoztak a búgó gőzössel, utánozták csattogó lapátjának fordulatait. A merészebbek csónakot kerítettek — volt a halásznépnek ladikféléje elég — és megindultak a szomszéd falu felé. A jegyzőbojtár csónakján sátorféle is volt, abba invitálta a lányokat, akik sikongva tiltakoztak: de hogy bújnának a sátorlap alá, hisz ott sötét van s a sötétben annyi mindenféle történhet.

A töltésmenti zsenge tavaszi fűre árlejtést hirdetett a társulat, máskor meg a halászati bérlet ügyében verték meg a dobot a községháza előtt. A nép már immár évek óta megszokta, hogy ami azelőtt bitangul szabad volt, azt most szigorú paragrafusokba szedve, aprópénzre váltotta a hatalom. És zúgolódtak minden esztendőben, de csak odavitte őket a kíváncsiság a licitációra, hadd lássák, miként cselekszik a többi.

Még emlegették, mint licitált pár évnek előtte Csernák, a feketeparaszt, mint vállalt ki minden legelőt, hogy vágott neki a kupeckodásnak: vagyont, azt szerzett, de áldás mégsem volt rajta. Bolondul kapaszkodott az urak felé, meg is született róla a nóta, — mindenki ismeri a faluban:

*Aranytányérod tarajos,
Csak a villád ganajos.*

Vagyis, hogy meg van rakva púposra, tarajosra a tányérja, az aranytányérja, csak hozzá az aranyvilla, az ganajos. Volt annak sok-sok strófája annak a nótának, de mindig úgy végződött:

*A jó kedved tarajos,
Csak a villád ganajos.*

Felcsendült a nóta a faluszélen és ő tudta ott a kiskastélyban, hogy róla szól. Eleinte csak nevette, hogy rengett bele a hasa: adta bolond parasztjai — szólt a hírhordozóhoz, de amikor egyszer az urak is kimuzsikáltak, akikhez dörgölődött, kimuzsikáltak részeg fejjel, a cigány mellett odabent a városban, belesápadt. Azóta gyilkos indulatok lobbannak benne, hallgatódzva settenkedik végig a falun és úgy várja, hogy egyszer szemtől-szembe lássa azt, aki dalolja. De megcsalja mindig a nóta: mindig a harmadik utcában csendül fel, távol őtől, garázda, részeg legények hangja fuvarozza feléje

a nótát, amely egészen az övé, hiszen a legény úgy rendeli a citerásnál: »Csernák nótáját, hé«.

Ha így is állt a faluval, hadilábon, az ő búzája tömte mégis leginkább az uszályok fekete hasát: áldott legyen, aki a vizet idevezette, hiszen, ha tengelyen fuvarozná a termést, hogyan érne el akkora nagy árat, nagy hasznot? Dícsérte a vizet, míg a napszámosember csak rántott egyet a vállán és beleköpött, ha elhúzott a slájsz mellett. Bizony, a Csernák egészen másként látta a vizek útját: a gondviselést látta benne, amely egyenesen az ő szolgálatába szegődött. Tudvalevő, hogy a világ, a teremtese óta azért alakult, hogy Csernák Lajos első virilise legyen a tájnak. Olyan megingathatatlan lát-szott a hite ebben, hogy még a plébánossal is vitába mert szállni.

Legutóbb a szálna miatt szólalkoztak össze, meg a tüzelő miatt. Elmaradt bizony az idén a deputát, s amikor a plébános bekopogott emiatt a kastély kapuján — a kastély, az bizony, ha ott is áll a falu házsorában; kiskastély — szó szót követett, Csernák siránkozott, hogy nehéz az ő élete, az ő sorsa is, a pap meg szemérvetette: gőgössé tett a vagyon. Akkor aztán kirukkolt ő is a fárbaival:

— Hát nézze, plébános úr, én megmondom, ahogy van... én széleslelkű ember vagyok, szélesszívű... én adok. De pondrónak mégsem vetem oda. Mert jó, hogy magának kell a száma meg a tüzelő... de kinek kell? Az oskolának kell, a tanítónak... az meg pondró. Féreg. A földben furkál, engem nótával furkál. Hát azt hiszi, nem tudom, hogy ő szabadította rám azt a csúfverset? Hát ennek én nem adok, fagyjon meg. Dermedjen meg keze, lába, lelke. S hogy azt is tudja, megmondom: kiverem én őt, az alamuszját, kihordatom a falu határából is...

Hát ez úgy hangzott, sötéten, mint a fenyegetés, a pap alig tudta lecsendesíteni a megvadult embert. S vitte aztán haza a stafétát, maga elé szólítva Kacsmarik Gyulát.

— Mit csinált már megint?! — tört rá haraggal, a maga mérgét is hozzáadva az üzenethez.

— Hogy én. mármint én?

Ott állt az öreglegény, a vén tanító, a tréfacsináló és korbély, a furcsa alvégi suttogások sárkányeresztője. Ott állt ártatlansága tudatában, kifordított tenyérrrel. Kicsit görnyedten állt, mint mindig, ha megtámadták. Mint a sün, kúszon arra mindenkor, hogy visszabújjon tuskéi mögé.

Már, hogy ki akarja hordatni a határból az a dagadt nagyparaszt? a Csernák, aki az ő százförintos álmát meglopta... azzal vádolja, hogy a ganajos nótát ő szerzette világra. Hát őrzője ő a faluvégi nóták lelkének?

Így keletkezett a furcsa háborúság közöttük, egy nóta miatt, még az ősszel.

Ismert dolog, tudott dolog az, hogy a kántor hatalma az orgona. S mióta megtanulta Kacsmarik Gyula, mióta kiismerte magát a billentyűkön, érces, vastag hangjával áhítatot lopott a vénasszonyok szívébe. Keze meg úgy csúszott ide-oda a fehér és fekete csontbillentyűkön, olyan futamokat hívott életre, hogy gyönyörűség volt. Nem az előírt zsolozsmák zenekíséretét — ő, az benne van mind a kottában — hanem két egyházi ének között, amikor csak koncsorog a kéz ide-oda. Amikor a kántor svungot vesz és közben csak járhatja ujjait, hogyhát lalala, pamapam... lalalaaa... Olyan a hatalmas orgona ilyenkor, mint maga az engedelem. S az éneksor néha vissza is jár, ki figyelni ugyan az útját, mikor csak ide-oda koncsorog a dallam a bűgő hangok között...

Es akkortól, hogy a kiskastély gazdája olyan gorombát üzent a kántornak — hogyhát kihordatja a falu határából is — mindig furcsán billentik meg a futamok. Hogy azt mondja: lalala... pampampam... és itt fordult egyet a dallam, de mindig úgy, mintha azt mondaná, azt a dallamot, hogy: aranytányérja tarajos... Csak egy árva sor, ugy-e, néhány ütem mindössze, hogy tíz perc múlva letérve a legájtatosabb futamról, ezt hirdesse... csak a villája ganajos.

Nem mind mondta, együtt az egész orgona, a vastag és vékony hangok együtt. — a vastag továbbra is az áhítatos futamot fújta, csak az a kis hegyes kotyogott bele... lilili... pimpimpim... a villája ganajos... pimpimpim...

Nem figyelhette, csak akinek füle volt, jó füle a nótához, csak az

vehette észre ezt a muzsikás kis katicabogarat, az hallhatta meg kúszni az orgonadallamok nagy rengetegében. De a meghajszolt ember, Csernák Lajos, akit ez a nóta kinozott úgyis örökké, az meghallotta.

Ott ült vastagon kiöltözve — mert fagyott még keményen — nyakát háromszor is körülölelte a kendő. Neki keresztbe állt a padja, keresztbe az oltárral, mint első templomelöljárónak, ott ült gyanútlanul, amikor először lepte meg a kis dallam. Felkapta a fejét... talán csak a füle cseng, hogy ide a templomba is követi őt a csúfolkodó Csernák-nóta. Nem akart hinni sajátmagának, lopva végigpislogott az ájtatos gyülekezeten. Azok ott lehajtott fejjel ültek, némelyik elkapta ugyan a pillantását, különösen a fiatalja — nem tudhatta még mindig, honnan jön a dallam, vagy csupán csak képzelődik.

Akkor még csak próbálgatta a Gyula odafent, még csak egyszer eresztette meg mindössze, de már jövő vasárnap kétszer is beleszófté. Csernák most már megdöbbenve nézett körül és döböntően figyelte a miséző papot és a templomi híveket: ezek ezt nem hallják, ezt az istentelenséget? Nem hallotta, úgy látszik, éppen senki, csak ő... s ha ő maga hallja, talán nem is igaz...

Másik vasárnap békesség volt — soha templomi dallamokat olyan égő kíváncsisággal nem figyelt, mint mostan. Harmadik vasárnap aztán — már lassan tavaszra fordult — megint csak ott incselkedett veje a dallam, most már nemcsak a vékony futamon, hanem egyszer a vastag sípokon is, hogy lalala... pampampam... a villája ganajos. S mintha suhancok odafönt a kórusban, mintha azok lökdölnéne meg az első sorokból is, mintha rápillantanának lopva az emberek — úgy érezte Csernák Lajos. Kicsit felemelkedett helyéről, de visszahanyatlott megint.

Sötét indulat kóválygott fel benne. Nem tudta — hallja-e más is a futamot, de úgy érezte, most ütnie kell, most ölnie kell, ha ez mégegyszer megfújtatja a sort. De elmaradt a további kísértés, mind csupa szent muzsika szállt feléje; Gáspár, az öreg sekrestyés, úgy nyomogatta a fújtatót odafent, hogy tisztán hallatszott a klaffogás. Nem, ez úgy látszik... úgy látszik bolond képzelődés megintcsak. Ez az ő megbolygatott lelke. Ha elmondaná valakinek... de kinek? A papnak? Az nevetné ki először: lássa, Lajos gazda, mondtam, hová viszi a gőg az embert... Ha meg a kántort rohanja meg, hogy »kigyelmed micsoda istentelen nótát fújtat azon az orgonán«, szemébe nevetne. Olyan ez, mint az a mese a száz forinttal... nem volt utólérhető és megfogható sehol. Lehet, hogy ezek összejátsszanak, a plébános, meg a kántor, az is lehet, az elmaradt deputát miatt... ki tudja, mi van emögött.

Várta a futamot továbbra is, de aznap nem érkezett több. Kezdet bögyösen ülni a helyén — a nagykalbát már lekerült róla régen — azt hitte, a jövő vasárnap is, erősen hitte, hogy képzelődés volt az egész. És akkor egyszer, egy vasárnap megint kijött sipítva a hang, lilili, pimpimpim... és később lalala, pampam, vagyis: hogy a villád ganajos...

Lassan sorvadni kezdett és nem mert az emberek szemébe nézni. Kerülni kezdte a templomot és amikor a plébános üzent érte, mért nem látogatja a misét, visszaüzent, hogy beteg. És parancsot adott, hogy vigyék a szalmát meg a fát, a deputátot az egyháznak.

Valamit eltört benne ez a gúnydal. Ahhoz nagyon a falué volt, hogy túltegye magát az egészen — megszökni innen, az a vágya támadt; de hát micsoda ő idegenben, senki és semmi, meggazdagodott parasztember... míg itt minden volt, minden... amíg az a nóta meg nem szólalt.

Egyetlen bizalmasát, Jánost, küldte el esténként hallgatódzni a falu utcáira, dalolják-e még a Csernák nótáját. »Már nem fújják« — hozta híriül János, csak hogy gazdáját megnyugtassa. Botospán volt és szegről-végről rokona, biztosította, hogy nem szól már a nóta, legyintsen rája, füttyüljön rája, elfelejtette a falu régen a nótát. Valahányszor azonban ő maga kimerészkedett, mindig hallotta... hallotta az orgona sípjain, a faluba tévedt cirkuszosok nyekergő sípládáján, ha városba indult, ott húzta a cigány a tükrös kávéházban. És úgy érezte, hogy minden, amit elért, azt semmivé fosztotta ez a gúnydal. Zavartan nézett maga körül örökké, akármerre járt és az emberek odalent a faluban, a hosszú utcason, homlokukra tették a kezüket mutatva; na, a Csernák Lajosnál sincs minden rendben.

— A Csernák az idén már nem licitál — bátorodtak fel a merészebbek.
— Az már nem, ügylészik, hírlík, hogy a szél ütötte, vagy mi baja.
Csak fekszik az ágyban és mutogat.

Mások úgy tudták, hogy vattával dugdossa be a fülét. A kiskastély ablakait pedig vastag pokróccal borítják mind — mesélték.

— Megbolondult az, hiába mondtok akármit!

* * *

Mindenki ismerte a faluban a fiatalúr fekete cszázját: olyan bolondul senki sem hajtott, mint ő, Csernák Lajos fia. Persze, csak nyáridőben, amikor otthon járt, mert ott nevelődött már az urak közt, a városban, ifjabb Csernák Lajos: csíptetőt hordott félszemére, sonkanadrágot, zekéje szarvasbőrből volt, ezüstnyelű lovaglóbottal hajtotta a hátaslovat és ezüstvégű ostorral a cszázát, meg a négyest. Merő ezüst volt ostornyelének fogója; megtapogatta azt mind a falusi gyerek és ilyen ostornyeléről álmodott.

— Olyant vegyen nekem is, apám, ezüstnyelút — mondogatták mind a módosabb parasztgyerekek.

— Majd a szemed közé éppen, ostort, de nem ezüstnyelút — morogtak az apák.

A fekete cszázának legendás híre volt, a dúsgazdag Csernák egyfiának még inkább. »Aranyból is lehetne az az ostorvég« — mondotta gőgösen az apja — ez még akkor volt mind, amikor még nem bújt fejébe a bogár és nem sajnálta a falu, inkább irigyelte. Aranyból is lehetne az az ostorvég s nem is tudta, mért nem csináltat ostorvéget aranyból, talán csak azért nem, mert olyat a báró kezében sem látott. Mert a fia már a lóhátrakapott nemzetséghez tartozott: kicsit szégyelte paraszt apját, dehát apja volt.

Az öreggel nem volt könnyű kijönnie: olykor számolatlanul nyomta kezébe a százasokat, ezreket, néha meg rövid kantárra fogta. Nem volt a legény még húszéves sem, alig volt annyi, de ott a városban nagy volt a híre: nábobivadék. Duzzadt pénztárcája olykor váratlanul leapadt és sohasem tudhatta, ad-e apja megint, s hogy lesz-e cirkusz otthon a költekezés miatt, vagy olvasatlanul vándorol bukszájába új pénz. Aratás körül mindig talált utat haza, mert tapasztalta, hogy ilyenkor könnyebben kerül a pénz...

Ha a hetvenkedésnek valaha szárnyai nőttek, hát azok ott voltak mind ifjú Csernák Lajos két vállán. »Ennél bolondabbat még nemigen szült anya« — mondták a falubeliek, ha vágatva megjelent a fekete cszázja s port vert fel maga mögött. »Ez úgy siet mindig, mintha az ördög kergetné« — ezt is mondogatták; ide a faluba csak a felvert por érkezett, egyéb kalandjait valahol a városban hirdették. S ha néha a porfelhő nyomán nagysokára a testes apa is feltűnt, döngő lépteivel, mind azt gondolták az emberek: lám, apa és fia, amaz, hogy vágat, hogy repül, ez meg itt baktat a porban: melyik jut mégis messzebb? Amaz az urak fogatán, vagy ez a vastag ember itt, akit magunk láttunk kinőni a sorunkból, előbb tágas kőházba, aztán kiskastélyba... úgy lehet nagykastélyba is még.

A cséza elviharzott és a nyomában baktató ember agyában talán hasonló gondolatok kergették egymást: »Ott megyen a fiam a szél szárnyán« — ez volt az egyik gondolata, a másik meg »adta kölyke, sonkanadrág, ezüstbot, urak közt... Igaz; erre neveltem, de kezébe veszi-e valaha a kampósbotot, hogy a forintokat őrzi? Lehajlik-e a fűre, hogy lesse, hogyan nő, tud-e civakodni a béresekkal?« Viszi az ezreket, amelyeket markába nyomott — de ki tudna-e fosztani valakit a tollasodó álmából, bele tud-e rúgni az emberekbe kellő időben? Nehéz és súlyos kérdés olyan koponya számára, mint az övé. Volna-e bátorsága mesgyét elszántani, árvákat könyörtelenül legázolni, kivenni a falatot a szájukból, a más szájából?

O, aki sohasem lépett ki gondolatban a falu kereteiből, nem tudta igaz lelkéből követni fiát városi útjára, pénzszerő útjára. Ha kapaszkodott is az urak felé, mindig valami szorongást érzett közöttük. Itthon meg, bárhogy is lenézte szomszédait, mindig biztonosan érezte magát. Meg-megállt útjában a kerítéseknél és úgy tett, mintha fontos lenne számára, amit közöttük hall.

— Szedi a zsidó megint hajóba a gabonát, a slájsznál — tudatták vele s ő meghallgatta. Hümmögött és topogott.

— Mennyit fizet?

Nem, mintha nem tudná, hisz elvitték az ő termését is, csak hogy nem ezek a koszos krájeresok, őhöz az úri hintón érkezett valami városi gabonás-iroda feje, akivel keményen megalkudott. Olyan volt, mint egy útközet az ő alkutja. erős és kemény csata.

Mégsem volt mersze soha egészen kibújni a falu bírálata alól. Ha valakinek mondanivalója volt, azt meg kell halgatni, csak utána illik, hogy bírálatra, fitymálásra biggyesse száját az ember. S ilyenkor el nem mulasztotta soha hozzátenni az ő irtó nagy jóemberségét, amely őbenne lakozik. Olyan álarc volt ez, amely mögé — úgy érezte — minden, de minden elfér.

Ez volt a lelki egyensúlya. Ilyen állapotban érte a hír, hogy valaki gúnynótát dalolgat róla. Hogy éppen ő róla, azt nem lehet mondani, lehetett más is, akitől az a nóta szállt, de nagyon ráillet, igen nagyon ráillet, mintha neki szólna éppen. Mert aranytányérból ő ugyan nem eszik, de sűrűn mondotta: »Ehetnék aranytányérból is, lássák, de nem teszem«. Hogy ő róla dalolgatnak, az szerfelett megdöbbenette, ő róla, aki annyi jótanácsot osztogatott szomszédnak, boldog-boldogtalannak. Igaz, hogy aki vetőmagért fordult hozzá, azt lebeszélte: »Csak nem vagy te bolond ezt a bánkútít vetni a sovány földedre?« Vagy éppen megesküdött, hogy a városból hozat ő is magot a jövő hétre... amikor tudta, hogy a másik, de hogy vár a vetéssel egy hetet. S ha adott is — hát adni is kellett néha — azt ilyen bevezetéssel szuszogta el: »En irtó jóember vagyok, látod, de ha idejében kapsz vissza nem kapom...« és következtet valamit homályos fenyegetés mindíg: azt el nem mulasztotta.

S most ilyen emberről dalolgták szerzte — gondolta keserűen — hogy: ganajos a villája. Mármint az a villa, amellyel eszik. Iganajszagú, hiába törleszkedik az urak mellé, hiába jár csészán és sonkanadrágban egyfia. Úgy megdöbben, hogy lélekzeni is alig mert. Olyan volt éppen, mint a szelídítő, akinek sohasem mer a szemébe nézni a vadállat — mindig sunyin kerülgeti az idomító tekintetét — s most egyszerre kapkod feléje nagy mancsával. Mit csináljon most, csajjon reá? Akkor a másik mancsával is feléje kap és karmával: egyszerre ráugrik.

Kinevetnék, egészen biztosan a panaszát: mit akarsz ugyan ennyi sok ember ellen, egy egész falu ellen? Mert, ha nevetésről van szó, egyszív és egylélek a falu, azt már tudta. S a legjobb, ha ő is velük nevet: »Adta bitangja, aki kitalálta. Csak nem az öreg Csernák Lajosra céloz ez a nóta?« — hozta szóba maga a dogot.

S tapasztalta, hogy ez jó taktika volt, mert az emberek lesütötték szemüket, mint akik röstellik. És ímmel-ámmal szóltak: »Sok bolondság születik, szomszéd uram, az utcasarkon, szájára kék verni ezeknek a suhancoknak, leányoknak...«

Azt egyik sem mondotta, hogy ugyan már, mit gondol Csernák uram, hogy magát, aki első a faluban, nótára veszik. Nem, azt egyik sem mondotta.

— Maga már evett nálam, szomszéd, hát volt ott aranytányér? Hát hivalkodtam én valamikor?

S mind csak ingatta fejét a szomszéd: »Ej-ej, bolondság, szóra sem érdemes az.« De azt tudta, hogy a hátamögött már súgdoznak, nevetnek. Az döbbenette meg leginkább, hogy kikezdték vele, hogy meg merték tenni! Hogy nótába vették, mint valami repeptsarkú falumárit.

Elballagott a sájsz felé, ahol valóban szedte a búzát valami gabonás. Ingujjban a mázsa mellett ott izzadt a magtáros, kövér ujjai között kis ceruzavéggel, keskeny kis könyvbe írta a számokat, szorgalmasan nyálazva a plajbászt és hárdetve aztán a mázsaeredményt a parasztnak. No, ez a mesterséget sem fogja megtanulni soha az ő fia. Pedig az ilyen mázsálásnak mennyi a fortélyja, de mennyi! Ő maga csak ránézett a mázsára, csak nézte, hogyan nyúlt a fogantyúhoz az a kövér ember és máris tudta: őt vagy tíz kiló, amennyit ennek a parasztnak lecsap.

Önmagát Csernák Lajos már régen nem érezte parasztnak. S aki őnála mérlegel — gondolta büszkén — az inkább az ő javát keresi. Mert, aki nála mérlegel és átvesz, az részt kapott az átvett mennyiség után: percentet. Verekedjen aztán maga a további átadásnál a raktárházban — ott is az az érdeke, minél többet átadni. »Ezt így köll csinálni« — magyarázta bennfentesének, valahányszor hajó indult az ő gabonájával a hasában. De jó, hogy nincsen

már a hosszú kocsifuvar — Tiszáig meg a Dunáig, mint régen, amikor még nem kotorták ki ezt a vizet és nemigen állt be hajó. Mióta ez van, hogy a hajó beáll, legalább negyedével jobb árat tud elérni.

Hogy működött az agya, minden agysejtje, amikor csak valahol is valami hasznról volt szó — s lám, babonás paraszt maradt mégis csak: az a falusi kinótázás éppen az agyára ment. Az a nóta, hogy ganajos a villád, Lajos. S hiába az aranyvilla, nem lehetsz te soha igazi kastélylakó...

— Én nem, de a fiam igen — mozdult benne a gőg. S elhatározta, hogy nevetni fog eztán: mit árthat a nóta Csernák Lajosnak. Csak dalolják.

De megjött a hír, hogy az urak is mulatnak rajta és úgy rendelik a nótát a városi primásnál, hogy »a Csernák Lajosról szólót, azt húzzad« Eddig csak az üstökét vakargatta, de most már belesápadt, mert lelkébe markolt a dolog. Azok elé mégsem állhat magvarázkodni, mert, ha az urak nevetni akarnak valakin... azok nevetnek bizony. S ő hallotta őket nevetni, akár-hányszor, zsidón, paraszton... hej, hogy nevetnek. Hej, ez az úri nevetés neki halál volt, neki, aki közéjük akart jutni. Itt hajt a nábob, aki ganajos villával eszik... ohú. Nábob, de milyen ganajos. S érezte egyre, hogy fűrészelik az ágat alatta, két markos ember fűrészeli, az egyik odahúzza a nagyfogú keresztvágót, a másik meg vissza. Rip... rop... rop... S hiába legyintgetett kezével, egész értelmével, hiába nevette az egészet... A faluban nincs menedék, a városban sincsen, úgy látszik... Csernák Lajos, téged kikezdezt a rozsdá!

* *

Abban azonban vastagon tévedett, hogy a csúfofórást ellene éppen a Kacsmarik Gyula indította, a kántor, ha egészen ő rá is vallott a dolog. Nem tagadható, hogy egy-két sort az is beletoldott abba a nótába, de inkább csak azért, ne higye a nép, hogy a Kacsmarik Gyula levette kezét minden tréfázkodásról, azok piszkálásáról, akik az életben feülkerekedve, túlságosan jól érzik magukat. Amire a Márkó tanítgatta valamikor, komoly dolgokra, a nép szervezésére, meg arra, hogy ébren kell tartani a falu lelkiismeretét, azt már elfeledte, abból csak annyi maradt, hogy kifiruncvancigolta néha az embereket, görbén mondvá az egyenest, ahogyan éppen jött — lett is neve aztán, hogy gorombaszájú kántor.

Hanem azt a nótát mégsem ő indította útjára, valaki más; vannak úgy látszik mások is a faluvégen, a kertsor szélén, akiknek még nem kötötték be a száját. Amióta két évnek előtte — azon a téli reggelen — útjára kísérte a komáját, annak vonuló, sántító alakja mementóként maradt meg benne és nagyon megriadt; nem akart ő többé próféta lenni. Itt megyen egy mártír — gondolta akkor, így jár az, aki az urak ellen támad, ki kell lopni valósággal a faluból — annál mégis csak jobb, ha káposztát tapos, nagyokat iszik és lúdtollat hegyez — bár újabbban acéltollakkal árasztották el a boltokat és az ő lúdtollai már nem olyan kelendőek.

Néha, ha vastag igazságtalanságot látott valahol, felhökkent benne a Márkó valamelyik mondása — milyen eszes ember is az, lám, de mire vitte?

A kubikosgödönbe, oda.

Martonosi, átvonuló ember hozta ezt hírül, hogy bizony a tanító úr soká volt sovány kenyéren, soká lődörgött valami hivatal után, még a harangozói állást is megpályázta, de elnyomták, saját fajtabeliei is, mert félték az urak bosszújától. S utóbb lapátot fogott és talicskát hajtva, beállt valamelyik bandába, kubikba. Kell oda is az eszes ember, bandagazda lett és nagyon tisztelik mind...

— Csak kubikossors az! — sóhajtottá Kacsmarik Gyula, aki kievíckélve a maga hajdani mesterlegény-sorsából, soha többé nem gondolt testi munkára. Tudomásulvéve a híradást, bevitte a felvégi kocsmába a hírhozót — ott még volt hitele — és megtraktálta kétszer kétdecivel a hozott postáért. S benne volt az elhatározás, hogy majd ír a komának... de aztán megindult benne a huzakodás. Mert azt a levelet megforgatná a postamester, talán át is vinné a jegyzőhöz és nézegetnének ketten együtt az ő levelét... nicsak, hát ezek össze vannak megint, együtt van a két mester, a két tanító, a két elválhatatlan barát... ej-ej... s ki tudja, mit terveznek — ezt látta maga előtt, ezt a képet és megréttent. Szinte hallotta a jegyző, meg a postamester hangját: vigyázz

te, Kacsmarik Gyula, ha sok mindent el is néztünk neked, mert közlünk való magyar ember vagy... de ezt a barátságot nem nézzük jószemmel.

Ezt gondolta és nem írta meg mégsem a levelet. Még melengette a gondolatot egy darabig, aztán egy nap megint ismerős jött és megüzente a komának: ha végveszély lesz, őt, Kacsmarik Gyulát, mindig megtalálja.

Homályos üzenet volt, nem is tudja, mire gondolt, amikor ezt üzenté. Olyasmi volt ez, hogy: nesze semmi, fogd meg jól. Végveszély, az mi is lehet? Végveszély volt talán, amikor azon a decemberi napon ellébolt hozzá a koma és ő ügyesen kicsempészte a faluból; — ahogy most végiggondolta, az már úgy hangzott — minden ellenségen keresztül! Mert ott talpaltak el a hajnali szürkületben a jegyző háza előtt, a nagy ellenség horkolt odabent a dunyhák között és nem is sejtette, hogy a titkos szövetséges most lopja a slájszhid irányába azt, akit ő pandúrral, zsandárral várna...

Ez a hajnali séta lassan valami hőstetté magasztosult őbenne, s ha többet hajtott fel a kadból, mindig azt mondta: »A Kacsmarik Gyula olyan szövetséges, hogy a végveszélyen túl is kitart«. Nem értette ezt a beszédet a falusi nép — mondja az üvét a tanító úr, mert beszéscelt — így vélték ilyenkor. Halvány célzásaira, hogy ő már ismeri a teljes igazságot — mármint a Kacsmarik Gyula — mert volt, aki a szemét felnyitotta, azt gondolták mind: mégis beváltja, úgy látszik, a kántor a régi ígéretet és beáll titokban a szélmolnár nazarénus csoportjába.

Mert addigra már annyi újhítű csoport volt a faluban, hogy ki sem ismerte magát senki közöttük. S már úgy lett, hogy az újhítűek beszédén sem lehetett elmenni, hiszen, ha annyira övék az egyetlen igazság, ha olyan nagy az az igazság, miért acsarkodnak egymás ellen és egymást szapulják, miért tőr egymás ellen a sok újhítű felekezet?

Azt, hogy Gyula, a szegény népet pártolja, jónéven vették tőle, de mindig az volt mögötte: mit is tenne más, hisz ködűs egy ilyen mester is, kit is pártolna? Volna csak neki is tornácos kőháza a nagyutcán, meg száz lánc, elvállalná-e akkor is a szegénység dolgát? Mert a falu kevés prófétát ismert csak, azok vagy a bibliából jöttek, vagy a vályogsorró. — a fűtca irányából, de kivált a kastélyok felől: egyse.

De azt a nótát mégsem ő indította el! Azért háborodott fel, azért kiáltott teljes tüdőből a plébánosra, hogy »Én-e?« S mikor a pap, aki maga is mester volt a bajkeverésben, közölte vele, hogy bizony a nagyparaszt ki akarja hordatni a község határából, egyszerre megbicsaklott. S lefoszlott róla minden tanítás, amelyet a Márkó hirdetett neki imfoly, hogy »necsak a magad pecsenyéjét nézzed mindig«. Debizony, hogy néznie kell a maga pecsenyéjét, mert bajbakerült. Harcolnia kell. Azt a nótát ugyan nem ő indította el, de hiába is mondja ezt a csuhásnak — az maga is nagyokat nevetett azon a pár soron, amit ő szőtt bele a gúnyversbe, mikor iváson együtt volt az úri kompánia. S úgy emlékszik, mintha a pap maga is igazított volna egy két rigmúson, a Csernák Lajos nótáján — csakhogy ezt hiába mondja most már, őrajta a bélyeg, hogy ezt a nótát bizony ő szerette...

S nem is tudja már, milyen ördög szállta meg akkor vasárnap, amikor rátévedt az ujsa a billentyűkőn a Csernák nótájára. Csak látta terpeszkedni szélesen a kórusból — ni, ott a Csernák, aki ki akarja őt hordatni a falu határából. Keze rátévedt a billentyűkre, éppen arra a kis sorocskára, hogy: aranytányérja tarajos... s látta, hogy felkapja fejét az ellenség... hozzátoldotta hát pár taktus után: de a villája ganajos. Ni, hogy kékül-zöldül, hogy kapkod, hehe, azt a lelke mindenit, hisz innen is piszkálhatod, nézd csak: fegyver az orgona is, ha úgy akarom!

Es akkortól rendszeresen lövöldözgetett, üzengetett onnan a kórusról. Volt egy kis ijedelem benne néha, kivált amikor látta teljes haragjával felemelkedni helyéről az ellenséget: na mostan, emberek, most botrány leszén s téged letaszítanak onnan a népek, Kacsmarik Gyula, eltaszítanak örökre az orgona mellől. Mert amaz most ordítózni kezd mindjárt, hogy szent hely ide, szent hely oda, a kántorod fent mégis csak gazember... Ilyenkor abbahagyta egy-két vasárnapra. De látva a pöffeszkedő ellenséget, megint csak rázendített. Lalala... pimpimpim... ne félj, élek, innen gyilkolok, ha ki is hordatsz a határból...

S kezdett elmaradozni az ellenség. S beszélni kezdte a nép, hogy eltört valami a Csernák Lajosban. Úgy lehet, mint a masinában, ha eltörik valami. Pár hete még csak, hogy végrehajtással üzött el földieről egy családot, koldúsbótót nyomott a markukba, szavalt az iskolatanácsban, hogy öreg már a kántor, repedt a hangja, el kéne csapni aztat; még pár hete csak, hogy a jegyzővel is összeszóialkzott s odavágta neki: maga téntarágó csupán, téntanyaló. S megüzente a népnek, hogy ne is licitálja senki a töltésleget, mert annak már helye van: ná'a. Még pár hete csak, hogy az egész falu érezte vaskezét, s most úgy mondják, fekszik a szobájában és vattát dugdos a fülébe, mindenkit szidalmaz, fiát is — máskor bezzeg jött, ha pénz kellett neki, most nem jön, uraskodik, pedig csak muzsikáltatiák neki is egyszer az urak apja nótáját, hogy ganiós a villád az aranytányér mellé, te Csernák-ivadék. Majd kifizetik az urak őt is egynap, de ki ám: ő már megkaorta. Nyögheti majd akkor ő is ezt a dolgot...

Mert: már csak ezzel foglalkozott meglazult agykerekével, a zagyvaság ellen küzdve hasztalan. Míg aztán egy nap lovasküldönc vágatott a fiáért az üzenettel, hogy jöjjön haza azonnal.

* *

Fekete cséza vágatott a pusztán át toronyiránt. Rohanva jött, az ilyenre mondják, bolond aki hajtia, aki benne ül. A fordulónál csak egy kerék volt a földön, a másik a levegőben — megfigyelték a falusi gyerekek, ahol áthajtott a cséza, alkonyatkor. »Mintha részeg lett volna az a cséza, édesanyám, bizony isten.«

— Tán inkább, aki benne ült — vélte az anya és küldte a gyereket lábat mosni és lefeküdni.

A kúcskai erdész az már többet tudott: szaladt megint erre a bolond ifiúr — szólt dörmögve. Haragudott rá, mert elütötte tavaly legkedvesebb kutyáját, ilyen hűséges állatot nem talál ő soha többé.

— Hivták haza az ifiurat s most vágat, — ezt ott mondták egészen a falu alatt: akkorra már öreg este lett s a csőszkunyhó lakói jogosnak találták a vágatást, még éjszaka is. Ide hamar megjött a híre annak, hogy szél ütötte Csernák Lajost.

— Hát áldott rossz ember volt, nem mondom — tanakodott önmagával a hír hallatára János bácsi, az öregcsósz: pásztorember volt ő valamikor és nem egy húzakodása támadt a nagyparaszt embereivel. Más — más gazda — legyintve intézett el olyan ügyet, amiért ez a Csernák képes volt ököltre menni. Most szél ütötte, vagy mi a fene lett vele — ennyi volt az egész, amit leszögezett ró'a. Meg, hogy a fia az imént vágatott erre csézáján. Csak azt nem értette az öregcsósz, mért ezen a dülön vágat, amikor az út amarra a Pappék felé torkollik, az út, amelyik a kanálishídra vezet. Hogy miért jött erre, toronyiránt, ez a gondolat foglalkoztatta erősen és sokáig.

Nem tudta az sem, aki benne ült a csézában, hogy miért jött erre. Jött. Nem mintha a fájdalom elvette volna az, eszét, inkább örült a híre, hogy mozdulni sem tud az öreg, hiszen akkor szüret, akkor ő kotorászhat öröklőké apja helyett a nagykasszában. Indulni akart még reggel, de bevetődött az »Elefánt«-ba néhány cimborá. — Kié ez a kocsi itt, ki akar elmenni innen? — jöttek lármázva.

— Az enyém, de már megyek is, mert baj történt az apámmal.

Nem volt tisztában vele, hogy az ilyen szélütés elég úri dolog-e, vagy csak a parasztembert éri, elhallgatta hát, mi a baj. Butella volt előtte, úgy szedett magába bátorságot az útra... Kicsit azért fázott a háta a dologtól, mert ilyen útra ő még sohasem indult, ilyen döntő, nagy útra: úgy lehet, hogy holnap már mind a birtok az ő kezén lesz...

A cimborák meg, nem látva az ő gondolatai mögé, egyre csak erőltették, na még egy-két-kilenc üveggel és duhajkodás lett a dologból. Pogány dolog az, ilyenkor délelőtt bort inni, amikor sört kellene, pogány dolog ilyenkor duhajkodni, dalolászni, a belépő egyszerűbb osztálybeliek fejről leverni a kalapot, pofoszkodni és cigányozni — eleget oktatták őket: fényes nappal ezt ne tegyétek, mikor éjszakára való dolog — ők megtették fényes nappal. S mire dél felé feltámadt mégis az ifiúrban az otthoni hívó szó, az üzenet, úgy érezte, hogy nagyon részeg.

— Vigyetek a csézámhoz — kérlette őket.

Járni már nem tudott, de hajtani azt talán még tud. Odatámogatták, odavitték a kétkerekű fogathoz, ő meg beleült és elhajtott. Később jutott csak eszébe valakinek, hogy bolondot cselekedtek azzal, hogy eleresztették körülölelő ezt az ifjút tömött bukszájával, de a kiküldött hírnökök már csak azt jelentették, hogy nyoma veszett: a sziváci úton elűtött egy tejesasszonyt, aztán továbbvágatott. Ez volt körülbelül az utolsó hír róla.

A fekete csődör sokáig magától haladt, alig érezte a ló, hogy valaki a zablát fogja. A részeg ember sokszor arra riadt fel, hogy káromkodó parasztok állják körül a csézát és öklükkel fenyegetik; később, mintha falun haladna keresztül, aztán meg, mintha egy hídon lépegetne átál a lóvá: mikor felriadt, visszapillantott, majd, hogy keresztet nem vetett. — Hát ezen a vízen hogyan jutottam át? — kérdezte. Magához térve, dalolgotott hangosan, ahogy a torkán kifért. Aztán még egy híd és még egy...

— Únom már ezt a sok hidat — dűnyyögött maga elé, az utat is űnta már és megkezdte a ló abrikolását, meg a vágatást a földéken keresztül, toronyiránt. Kicsit az is dolgozott benne, — nemcsak az ital — hogy neki alkonyatkor rég otthon kellene lenni, de hát ahhoz reggel kellett volna indulnia. A kucskaik erdőszélen még hallotta az erdész vadászvizslájának ugatását és ez óvatosságra intette: lassított a haladáson. Erősen fogta a kantárszárát — itt neki valami baja volt egyszer egy elgázolt kutya miatt, ötlött fel benne — de alighogy túljutott az erdőn, megint csak szabadjára eresztette a lovat: hadd menjen. S repült a cséza a friss szántókon át, ahol alig serkedt még a búza; ördög bánja, hadd kiabáljanak rá! Vágtatott egyre, fontos csak az, hogy minél előbb hazaérjen. S bolondul ott a csószházak körül, az ötlött fejébe, minek kerüljön a hídnak, amikor ügyis unja a hidakat: nekiereszti ő a lovat a töltésnek és áthajt az árkon. Kicsit szélesnek látszott és elég mély is, itt a slájsz körül, de megtette azelett pár évvel akárhányszor. Kicsit megázik majd, de az se baj, legalább látja az öreg, mennyire igyekezett. Azaz, hogy az öreggel baj van, az már nem is látja őt talán... De hiszen, annál inkább a maga ura. Nem, ezt a gondolatát ő megvalósítja, ettől senki vissza nem riaszthatja...

Csak amikor már szűgyig járt a ló a vízben, akkor hökkent meg. Rángatni kezdte a gyeplőt, hogy visszaforduljon, csakhogy a csődör már vadult és ijedezett. Erre előszedte ostorát — az ezüstnyelű ostort — és verni kezdte az állatot. »Hogy még majd te makrancoskods, te dög — ilyeneket kiabált — kezes leszel te mindjárt, mint a bárány és átvisszel, ha százszor is nem akarod.« Egy ilyen bűdös pocsolya csak nem állja útját egy Csernák Lajosnak?

Csakhogy a kikutort csatornaágy itt hirtelen olyan mélyet esett, hogy egyszerre nyakig űlt a vízben. A ló meg, elvesztve a talajt a lába alól, űszni kezdett, de húzta vissza a cséza. Ő is űszni próbált, de lába belegabalyodott valamibe — úgy lehet, hogy az elejtett kantárszár volt, az foriódott lába köré... s egyszerre csak fagyos rémület csapódott a szívének: fölötte a csillagfényes ég, ő meg itt bírkózik egymagában... s hiába isméltelgetté folyton, fuldoklásában, hogy ez csak pocsolya, akármire nézett, csak vizet látott mindenütt és nem tudott elszabadulni abból az átkozott valamiből, ami lábát húzza... Elnyujtott kiáltása aztán még egypárszor megvérezte a tavaszi éjszaka csöndjét, aztán elűlt a zaj...

Ez volt a negyedik halott itt a falu közelében, tavaly óta. Előbb egy asszony vetette magát a vízbe, poronttyal a karján, aztán egy gyerek veszett oda fürdés közben. Úgy látszik, temető is lehet a víz, nemhiába a Duna emlőjéről szakadt le. S a vármegyei lap megrendítő hangon írt egy érdemes, dúsgazdag, köztiszteletben álló polgártársunkat ért vesztéséről. S az emberek azt gondolták, olvasva a hírt: ni, hát vízbe is lehet már fulni itt a pusztá közepén? Mégis komoly dolog ez az árok. Es több tisztelettel haladtak el melléte, még azok is, akik eddig rendszerint beleköptek.

* * *

Botjára támaszkodva, keményen ment végig a falun Csernák Lajos. Hogy őt a szél űtötte? Csak meglegyintette. Hogy bújik a csúfolkodó nótá elői? Már nem bújik és nem is csúfolkodik senki: a maga sorsával, fia életével leróttá a vezeklést. Hogy a fiát elragadta a nagyárok? Olyan keresztet állított a slájsz partjára, hogy csodálkozva nézik a hajósok. Őt nem lehet

légyünni, sem betegséggel, sem csúfolkodással, vagy sörschapással, úgy lépked a falun végig, mintha hirdetné: itt vagyok, emberek, lássátok!

Hát egy kicsit olyan volt az ő vonulása, mint ahogy a húsvéti csodát oktatja a plébános. Az emberek pislogtak és kalapjukhoz nyúltak; akiknek váltója vagy írása, bekebelezése a zsebében volt, azok riadtan: — hát nem vitte el az ördög mégsem?

Az emberek a háttérből ujjal mutogattak feléje: ott megy ni, a Csernák.

— Az? — tátották el mások a szájukat és ő csak lépegetett előre a sok pillantás keresztjében.

»Hát most már kinek markolássza majd a sok vagyont? Meg a kastélyt« — ez volt az első kérdése a világnak, annak a világnak, amelyben másról sem álmodtak, mint vagyonról és tollasodásról. Pedig lehet, hogy most éppen a plébániára tart valami kegyes dologban: mást tán sírás rázna utcahosszat, de ő megy keményen és egyenesen. Ez most is arra gondol, hogyan fog ő esztendőre licitálni, hogy fogja az uzsorapénzeket behajtani, az embereket kiforgatni. Ez látszott legalább lépteiről, sötét pillantásaiból, mogorva tekintetéből, ahogy a köszönéseket fogadta. Ment előre, mint valami nagy hűstorony.

S úgy került aztán, hogy szembe vele ott lépegetett a járdán Kacsamarik, a kántor. Az már nem olyan rangosan, sokatmondóan, csak ahogy szokta: elgondolkozva kalézolt a házak mentén s nem látta, kit hoz szembe vele a sorsa. Csak nagykésőn, amikor már lépegetni kellett tovább előre, anélkül, hogy visszafordulhatna, — hisz katona volt és tudta, hogy olykor nincs hátrálás, még akkor sem, ha elpusztul az ember. A hűstorony lépegetett feléje, aztán megállt, mint akinek lábai földbegyökereztek. De megállt szembe vele a Gyula kántor is — azt a nemjóját neki, az volt a szemében — de megállt. És néztek egymásra ketten. Akkor aztán a Csernák Lajos — többen is hallották az arahaladók, meg a kerítések mögül is — a kövér Csernák, aki most ugyan lefogyott és feleannyit se mutat, — kinyújtotta a kezét és rámutatott a kántorra: csak úgy recsegett a hangja:

— Magának én száz forinttal tartozok!

Nézte a Gyula alulról. Tartozik, mivel? Száz forinttal? A temetésért járó pénzt elitta régen, miért tartozna neki száz forinttal a Csernák? Talán, mert majd megbolondította az orgonájával?

És akkor egyszerre a multból feléje szökött egy emlék. Csak nem arra az ő régi haragjukra gondol talán? A kupeczkodás százforintos álmára? Úgy lát-szik, mégis megbolondult ez a Csernák, ha arra gondol. Megvan az már fizetve régen, le van az már kvittelve — akarta mondani — megfizetél te már mindennel, vénember, szóra sem érdemes. Már a száján volt, de akkor eszébe ötlött: nekik ajándékozzon ő ennek száz forintot. Ha maga beismeri, hogy tartozik.

S a szemével keményen állva a másik tekintetét, visszamorgott rá:

— Hát igenis, tartozik. S tartozik a kamatjával is, de lássa, én milyen ember vagyok: azt elengedem. Akit annyi csapás ért...

— Maga engem ne sajnáljon — vakkantott rá a kövémparaszt és bele-nyúlt a kabátja zsebébe — Csernák Lajos még nem halt meg. Csernák Lajos mindig fizet!

Kicsit úgy mondta, mintha hozzátenné: reszkess, kántor, mert lesznek egyéb számadásaink is, — de lehet, hogy csak felhevülésében recsegett úgy a hangja. Belenyúlt a lajbjába és onnan duzzadt, nagy pénztárcát vont elő, kitérta a buksza belsejét és megnyálazva ujját, lassan olvasni kezdte a tize-eket a tanító markába.

Száz forintot.

A kamatról nem esett több szó.

Mert ugyan miféle kamatja lehet száz forintnak, mennyi interese, ha az a száz forint kerge álom volt csupán. Ha nem volt csak a hangzott szó — valami, ami nincs. Csak úgy kikelt az öregtanító fejében, berzenkedett a világban, két ember közt haragot szítva. Hosszú tiz esztendőn át.

Létezett az a száz forint valamikor is?

Úgy látszik létezett, mert minek nyúlna különben az a kövér ember a lajbjá zsebébe; a testes, nagy ember, aki soha senkinek nem adott semmit

ingyen. Ugy látszik, mégis csak létezett valamikor és Csernák Lajos szerencsés felgyógyulása örömeire most sorra veszi minden ilyen eltemetett tartozását. Sorra veszi leszállt gyerekeit, akiket kiforgatott, a kis traktort, akiket kiakolbolított földjükből, a cselédeket, akiket vert és kiszípolozott. Most végigmegy a falun és folyton nyitogatva bukszáját, azt mondja majd: nesztek vissza, úgyszincs semmi célom most már, nesztek!

De hát erről szó sincsen.

Ez a száz forint az egésznek a megváltása, mindnek. Ezt most kifizeti, mert vele találkozott először, akinek csak felíratlanul tartozik: ez az adósság csak lelkében van felírva — kifizeti és kész. Kifizeti talán, hogy ne bilityüzzön többé gúnyverset az orgonán, hogy megértse a kántor; nem ellensége ő már, s most már ne járjon a szája... s azt a másik örök danát, a lelkiismeretének nótáját, azt sem akarja hallani többé...

A Kacsmarik Gyula egészen átlátott rajta.

Átvette a pénzt, megolvasta lassan és körülményesen megégyeser maga is, belegyúrte kabátzsebébe, aztán odnyút a kalapja széléhez és tisztelgett. Ilyenformán tisztelgett az ember, ha tüzet kér és kap, így köszöni meg: rendben van a dolog ná. Kicsit későn adtad, mert, hogy fogok én mostan a kupeckodáshoz, ennyi pénzzel, a vagyonszerzéshez, mikor arra száz forint már régen nem elég: hol lehet most hízóval keresni, amikor már mindenki tud mindent a tollasodás körül? S amikor már ő maga régen nem hiszi, hogy abban van az élet értelme, a kupeckodásban. Ahogy a Márkó mondta: ne a pecsenyéstál felé nyúljkálj mindig, te. Ez a baj a világon, hogy mindenki a pecsenye felé nyúljkál. Proféta volt ez a Márkó, szentigaz...

Hát kicsit későn jött ez a száz forint, neki most már nehezebbre is esne átgyalogolni a hegyesi vásárra és nem is találná meg ott azt az alkuszt, aki oly bőkezűen fizet. Mindez átvillant az agyán és vele egész élete, amikor egyetlen mozdulattal tisztelgett, jelezve, hogy kvitt, istennek ajánlom.

Kicsit azért őt is megtaposta a feketebika, ezt a Csernákot — gondolta elmenőben — kicsit, de még mindig nem eléggé. Lám, hogy kapaszkodik az egyenesjárás után, hogy markolássza a botját. Pedig nem is a bot a támasza, az a bot ott az oldala mellett, hanem a sokszáz holdja... mennyi is lehet neki? Kicsit persze kupánsújtotta sok minden, de mikor lesz az, hogy minden ilyen harácsoló egyszerre bukszát nyit és fizetni akar? Soha, te Kacsmarik Gyula, soha.

A száz forint hát együtt volt.

Mikor azt gondolhatta, hogy a botjával készül rácsapni a Csernák Lajos, akkor kapta. S mert sohasem volt ennyi pénze egyszerre, csodálkozva bámulta a tizes bankókat, angyalos rajzokat — az még olyan császári pénz volt, angyalos bankó, csupa tizes. Ebből lenet kékosztó runaja, uj, venet uj ágyat, dunyhát, cihát, inget, fazekat, háziasszonyanak — nem a Kati volt már régen a háziasszonya, de annak is kell, mert éppen olyan szegény. Vehet aztán könyvet is rajta — ördög a dolgomat, hogy vénségemre ilyesmí jut eszembe, morogta — de hat a Márkó folyton szidta, hogy semmi könyve nincs, csak a kalendárium. Felkaphat a vonatra is: utazni egyet nyári vakációban, ha eicsendesül a tanterem — az még mindig a régi bikaistálló, de kimeszelték minden esztendőben. Szóval: együtt volt hát a száz forintja. Ha valaki azt mondana most neki, hogy ennyit, ennyi pénzt akárhányan egyulukben szétszórnak, azt bolondnak nyuvánítja menten a Gyula, pedig ő is elköltötte mindjárt, együttében, gondolatban. Mert, amit itt lassan összehordott, arra együtt aigna futja a száz forint, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy házvétére is gondolt — vályogház ugyan, mindössze itt a faluvégen, a szomszédban, de azért is megkérik a százötven forintot, úgyhogy még adósság is kerülne rá.

Aztán meg: hogy őrizze a pénzt? Hogyan vigyázza? Magánál hordja-e, vagy a ládaba rejtse? Nincsen zár a ládáján és benyúlhat oda akárki. Híre is menet — sokan látták, hogy a Csernák Lajos leolvasta neki a pénzt — ej, milyen gond is az a százforint, hinné-e az ember?

Ugy bóbiskolt el otthon asztala mellett, s mikor felriadt, ijedten látta, hogy szeterítve mind a pénz az asztalon. Az utca felől meg beleshet valakil ijedten söpörte be a bankókat és dugta vissza őket kabátjába. Éjszaka feje alá gyúrte vagyonát és így álmodott a furcsa, ebül jött pénz fölött, amely

ők-sők év messzeségéből jött feléje és akkor ért hozzá, mikor legkevésbé várta...

Áprilisra aztán már szételozgatott valamennyi pénzt, májusra még többet — sohase hitte volna, hogy száz forint ilyen kevés — nem való a pénz a szegényembernek, úgysis kiadja — ez lett a szavajárása. Gondolt ő ekkortájt a nősülésre is, de csak legyíngetés lett a vége. Mikor már csupán húsz forintja maradt mindössze, egy nap hirtelen eszébe jutott a komája: hú, a Márkó, ott a gödörben, a koma, az asszony, a gyerek, hú, a krisztusmáriáját, az egyetlen ember ezen a világon, akivel úgy közölhetné szerencséjét, hogy az nem irigyelné, nem kérne tőle és nem járna a nyakára, mint ezek a faluvégi szegények. Vakargatta üstökét, amely egy idő óta rendben megnyirva mégis csak mást mutatott, mint amikor pénzmag híján hónapokig nem nyíratna és egészen benőtt a nyakába.

S az elhatározások nagy szombatján megfelelte megmaradt utolsó pénzét: felét nekem, felét neked — mondotta.

A postamestertől, aki szekéren szállítja a pénzt és a postát, attól mindig félt, sohasem is bízott benne: spici az, alávaló, más dolgában túrkáló. Reggel hát felkerekedkedett egy városba induló kocsira, rázatta magát órákon át és odabent a városban nyújtotta át a tizforintost, idegen postásnak. A pénzt átnyújtotta, a levelet is — egy pillanatig még utánabámult a tizesnek — aztán boldogan bandukolt az árkádós városi torony alatt: még nyolc forint volt nála, nyolc olyan forint, amelyért csak saját lelkiismeretének tartozik felelősséggel... még akkor is, ha mind elissza.

A százforintos álom véget ért.

* * *

Edesdeden szunyókált a kocsiban, a városból hazatérőben a vén obsitos. Ez bezzeg nem vágtatott, a fuvarosparaszt, csak kocogott és kikerült minden kátyút. Még álmódott is Kacsmarik Gyula, éppen arról, hogy komája megkapta megféleztet vagyonának felét, a tíz forintot. Cipőt vett belőle a fiának s még azonfelül is egyet-mást. Közben télt lett — úgy álmódta — és ráhúzták a cipőt a gyerek lábára, jó vastag harisnyában, csakúgy ropogott a hó lépte alatt, amikor az utcára ment.

— De szép cipő te, honnan ez a szép cipő? — kérdezték tőle az emberek s a gyerek nagybátran úgy mondta:

— Körösztapántól, attól kaptam.

— Hát a körösztapád olyan gazdag? — kérdezték a gyerektől.

Hát persze, hogy gazdag, vén bakancsos az én körösztapám, de ha generálisnak szólítom, akkor se haragszik éppen.

Igy cserfelt álomlátásában a keresztfia, úgyhogy mosolyognia kellett — fel is riadt aztán, mert a szél ugyancsak elkapta a haladó szekeret és alájáfújt a pokrócnak. Ettől riadt fel nyilván, édes szendergéséből, a szélnek ettől az oldaltámadásától. Megdörzsölte szemét, morgott egy sort, aztán beszélgetést kezdett a fuvarosgazdával.

— Lesz-e eső, mit gondol? — Mert érdekeite, hogy megázik-e az úton.

A lassúbeszédű fuvaros előbb azt fejtegette, hogyha a szél meg nem fordul, aligha.

— Abból a lukból — mutatott délkeletnek — abból jön a szél, de ha megfordul, esőt hoz bizonyára.

Pipált a szekeres és nagyokat füstölt; olyan félselmeci pipa volt, se nem hosszú, se nem rövid, parasztpipa — ahogy mondják — szegény ember pipája. Szortyogott néha a pipa és gazdája ilyenkor dühösen szította: ilyenkor köpni is kellett, á, nem megy ez enélkül.

Oldalt, az út mentén, kissé távolabb tőlük nyugat-keleti irányban, versenytfutott velük a csatornaárok. Lassú méltósággal, lustán nyúlt el örök vize; keskeny és helyenként, vélnéd és a nyúl is átugorhatná tán, s lám, a Csernák gyerek mégis beléjefűlt!

Beszélték a vízről a kocsiban ülők, a Csernák gyerek kapcsán, meg, hogy most a kukoricát szedi a gabónás, ilyenkor ára van annál, aki megőrizte a morzsoltat — kell a jószágnak. Ezt is slepp hordja, a kukoricát, mindent az hord a víz hátán mostanában. Meg a vasút.

— Mondja csak, mester, maga okos ember — bökött hátra a kocsis —

igaz-e, hogy a Rotsilde lett minden, a víz meg a hajó, a slájsz, de még a fuvar a vizen, az is; hogy úgy mondják eladta eztet a király.

— A Rotsildot, aztat nem tudom, hogy azé lett, de megvették bizonyosan, megvették a külországok. Mert, hogy olyan az élet mostan — sóhajtott — minden eladó benne. Maga a malacot hajtja a vásárra, a király meg a föld kincseit, a vizet és talán a szelet is.

— Ez bolond gondolat volt, hogy eladja a király még a szelet is, kifogja, kipányvázza és eladja. Ezen jót nevettek ketten. De a vízzel mégis csak olyasmi történt, hogy eladták, szentigaz. Ő járt ott, a fuvaros, a királydomb közelében, mind merő generális volt ott és díszmentés úr. »De volt ott köztük egy fekete-ruhás is, hallja — mondotta — cylinderben egyenesen, az olyan kövér, szép ember volt, hogy elámultam. S mind azt mondták erre, hogy zsebében vannak a mentések. Hogy az rettentő nagy áruló volt, az a kövér, megcsalta a Kossuthot is, mert előbb az ő oldalán volt, de megjijedt a király tőle és hamar megbékült vele. És odaadta neki a nagyárkot, még ásott is kisebbet meléje — azt, amelyik délre fordul, aztat éppen o keresztelte, a Ferencjóska. No, hiszen szép dolog, hogy eladta... mindjárt, amit a sok baráber alighogy kiásott. Belefutladni persze, a miénk fullad bele: király egyse«.

Csak immel-ámmal felelt a kérdezgetőnek Kacsmarik Gyula. Nem hajós ő, hogy mindent tudjon a vízről, baráber sem, aki az árkot ásta. S mostantól immár gazdag embernek sem mondható, mert még száz forintja sincsen: az úristen rendelésén tűnődött, miért van az, hogy az egyiknek juttat, a másiknak meg nem. Megkérdezte ő a komáját is, a Markót, efelől, akit egyidőben igen okos embernek tartott, de mióta tudja róla, hogy odavitte az útja árkot túrni, úgy gondolta, hogy az ész mégsem viszi nagyon messzire. Megkérdezte ő a Markót, feltette neki a kérdést, de az annyi hetet-havat összenordott, amit az ő feje nem bírt el. A kérdés, hogy miért szegény a szegény, válasz nélkül maradt. A gazdag, az azért gazdag, mert van neki — az nyilvánvaló — a szegény meg azért, mert nincs — de miért nincs neki, miért nem jutott? — arra dörögjön valaki feleletet.

Ha sorra veszi a szegényeket, találna okot mindegyiknél: apjáról nem jutott neki, vagy beteg az asszony, vagy, hogy a napszamból az életre sem jutja, nemhogy vagyonra... igaz ez mind, de valahol mégis huncutság van. S ha mind a szegényeket felállítaná hosszú sorban a falu határában és mind a gazdagokat is — a kisebbik sort — nem amazok hangja dörgöbb és hatalmasabb, a szegényeké, nem azok vannak számosabban? Nem amazok munkája tolja e.őre az egész határt a termés felé? S mégis ők a szegények. Ezt magyarázná már meg neki valamelyik próféta...

Ezt a szelet itt feleltünk nem tudta eladni a király, egyre fűjt, csak a pusztá felől — de hogy fűjt, hogy jajongott, hasító hangokat hallatott. A fuvaros már alig tudta pipáját színi a kupak a.att is: a szegénység dolgán ő is gondolkozott valaha, de mióta szekere és lova van, meg nyolc holdja — két új lánkra már alkudozik — nem gondolt ilyenekre. Ő most csak arra volt mérges, hogy a király így eladogat mindent.

Harmadik nem űlt köztük és így nem volt jelen harmadik gondolat, hacsak azt az útszélen baktató mezítlábas gyereket nem vesszük fel, aki váltig kérdezkedett ugyan a szekérre, de leparancsolták. Az nyilván azt gondolta: a fene essen be.étek, hogy nem vesztek fel a szekérre!

Pedig szüléje állandóan oktatta: úton, ha ballag, tisztességgel süvegelje meg a szekeresgazdát és illően kérdezkedjen, ne kapaszkodjon engedély nélkül. Lám, ő ezt illően megtette és mégsem engedték felszállni.

Nem nézett eléggé maga körül a Kacsmarik Gyula, az volt a baj. Mert, ha ránéz arra a gyerekre, megtalálta volna a választ a szegénység nagy-nagy kérdésére. Ha a szegénynek gyalog kell indulnia, hogy nem engedik a szekérre és így nem is tudja utolérni a gazdagot soha.

Azaz, hogy utól tudná érni, ha hámbafogná a jajongó pusztai szelet. De ki tudott még a szél hangjában lázadást olvasni, hetven egynehány esztendővel ezelőtt, a csatornaslájsz partján, Zombor és Kúla között, az országu-ton?

DUDÁS FERENC:

Bolmán

Vándor! Ha utad itt a domb mellett vezet,
állj meg felette, pihentesd fáradt lábod.
Dőlj rá a roskadó korlátra,
mit a kegyelet a domb tövébe ásott.

Vagy hasalj végig a haftos hátón...
Nézd ott lenn, a fodros Dráva, — Bolmán!
S míg fogad közt fűszálat rágszálsz,
unott szemed megakad egy táblán:

Rajta csillag, és alatta sorban
esővert betűk, napszitta, fakó.
Durván belevésve a kopott deszkába;
alig, vagy nem is olvasható.

Betűzgesd csak! és lassan megérted:
sírhint a domb, a tábla fejfa volt.
Az ezerkilencszáznegyvenötös évben
temettek ide hét szabadságharcost.

»Heten fekszenek itt a Petőfi brigádból
Elestek március hó 14-én.
Meghaltak a népek szabadságáért.
Emlékük örökké él.«

— Bizony Pajtás! Mi fekszünk itt lenn, heten.
Hét bácskai fenelegény.
Együtt jöttünk és együtt haltunk meg
tavaszelő egy ködös reggelén.

Bácska szívében ringott a bölcsőnk,
a bugylijáról híres Topolyán.
Onnan jöttünk nótásan, vidáman;
oda várt vissza hét csókos szájú lány.

Nótásan, vidáman jöttünk idáig,
szemünkben virtuosos láng nevetett.
Csíntalan vágytól vert a lány szíve
esténként, ha velünk beszélgetett.

Petőfi hitét hoztuk magunkkal.
Jöttünk kiverni Hitler rabló hadát.
S bár rongyosan és tízen egy puskával;
átverekedtünk egy sor véres csatát.

Gúnyoltak bennünket, nevettek rajtunk.
Nevünk lett a »Rongyos brigád«.
Testvér se hitte, mire vagyunk képes —
Még nem látták a Bolmáni Csodát.

Jönnie kellett a légnagyobb harcnak,
mikor kigyulladt a Dráva vize.
Hitler hada, áradat szakadt ránk
s magunk maradtunk szembe vele.

Lőcsön pihentünk akkor — udvarolgattunk.
A lányok már festették a piros tojást...
és riadót recsegett egy kora reggelen,
az estéli bortól még mámoros trombitás.

— Fegyverre, előre, rajta!
A Dráva-parton nagy a veszély.
Az éjszaka németek törtek át rajta.
Bolmánban folyik a proletár vér.

Pusztá kézzel, de visszavettük Bolmánt.
Utunkon szétszórva sebesült, halott.
Ilyen Leckét a hírhedt »Jenő herceg«
mióta áll, aligha kapott.

Úgy lapultak a rekettyés partan,
mint a hajtásba került nyulak.
S ha a túlpartról segílyt nem kapnak,
reggelre közülük egy sem marad.

De jöttek a Dráván át sűrű rajokban,
s mi megfogyva, fáradtan vártuk a reggelt.
Míg nekik a Dráva ontotta a pótlást,
hozta a lőszert is, ontotta a fegyvert.

— Visszavonulni!... s ballagtunk vissza a ködben.
— Néhány hátvédül maradjon itt a hegyen!
No, hadd lássuk, most ki a legény!
... s a menetből kiléptünk mi, bugyilisok, heten.

Bizony pajtás! mi heten itt maradtunk.
Ellenünk német ezer és ezer.

De maradtunk mindenre elszántan,
a márciusi ködös reggelen.

Ekkor már volt puskánk, sarcunk is kettő.
Gábor szerezte tőlük, meg a kártyás Ficek.
Leállítottuk a dombra és néztük,
hogy bújnak ki a ködből a szürke köpönyegek.

Jöttek, imbolyogtak előre a réten, —
mi meg csak feküdtünk némán, mereven.
Szinte már a szagukat éreztük,
mikor a Gábor megbökött: — Tüzelj!

Recsegve kezdett köpködni a sárác a ködbe;
ugrált vaslábán, csővén táncolt a láng...
s előttünk, mint kukoricatarlón a tök,
hevert egy csomó telitalált »kamerád«.

Bugdácsoltak, tüzeltek, ugráltak össze-vissza.
Az avaron meg, csak szaporodott a szürke gyümölcs.
Az idő, úgy látszott, kátyúba rekedt meg,
a nap egy pillanatra mégis kikönyökölt.

Ekkorra már tán százan is feküdtek,
mozdulatlanul a nedves földeken —
és ekkor a napsütötte résen észrevették,
hogy ellenük, csak mi vagyunk heten.

Felordítottak gyáva örömmel, —
száz irányból szállt a halál felénk.
Aztán csend lett. Nem felelt rá senki.
A hét közül már egyikünk sem élt.

Hét szétronsolt, összelőtt test maradt itt.
Hét utolsó sóhaj messze-messze szállt...
át a bácskai rónákon, mégegyszer csókolni
a fiát váró hét édesanyát.

Bizony pajtás! így estünk itt el mi,
ezt mondja el a tábla neked.
Erről súg itt a tavaszi szellő,
s a méhek is itt erről döngenek.

Ha meghallgattad, menj utadra békén...
De ha utad Bácskába visz, mondd el Topolyán:
hogyan halt meg itten, itt a domb tövében,
a Petőfi-brigádból, hét rongyos proletár.

BRINDZA KÁROLY:

Ajándék

Bálint visszahőkölt az eléje táruló képtől és kővé meredten állt meg az istállóajtóban. A rémületes látvány a torkába kergette szívét. Félíg nyitott ajkán nehezen szakadt fel a fájdalmas sóhaj:

— A lovak... A lovaink... — suttogta maga elé és hiába igyekezett mozdítani lábát, nem tudta átlépni a küszöböt. Csak állt ott halálraváltan. Kinyujtott kezén a fájdalom görcse begörbítette az ujjakat, mintha valamilyen láthatatlan ellenség húsába akarná vájni körmeit... Az istállóban azonban csak két mennyezet felé meredő lábú ló és a lovak között egy térdepelő ember, Bacsó Ferkó volt látható...

— Mit csinász, Ferkó... mi van a lovakká? — szólalt meg, de hangja még mindig olyan erőtllenül hangzott a kihült istállóban, hogy maga is alig hallotta.

Ferkó pedig csak símogatta, hol az egyik, hol a másik döglött ló sörényét és együgyűen motyogott nekik:

— Csillag, Fakó!... Fakó, Csillag, kejjetek föl... — mé csinátok ilyet... ki húzza most az ekét... én vótam az első, tuggyátok, aki belépett, mit szónak a többiek... mit szónak! Csillag, Fakó, nem hajjátok? Azt mongyák majd, hogy becsaptam őket, csaló vagyok... — nem birta tovább, oda borult a lovak közé, karjait szétvetve, átölelte mind a két ló vigyorgó fejét és tovább motyogta:

— Döglött lovakat attam be, ezt mongyák majd... döglöttek! Mé is csinátatok ijetelem? Ebujdosok szégyenembe...

Bálint megrendülten hallgatta Ferkó kesergését, de a másik ember fájdalma kissé magához térítette. Odament ő is a kerekre kitömött hasú, meredt lovak közé. Lehajolt Ferkóhoz és megfogta a karját.

— Kejj föl, mit csinász itt...

Ferkó riadtan fordította feléje eltorzult arcát. Szeméből nagy cseppekben hullott a könny és végigfolyt borotvátlan arcán. Amikor megismerte Bálintot, hangosan felcsuklott:

— Itt van... láthatod... csaló vagyok, ezt mongyák majd...

Bálint segített talpra állni Ferkónak.

— Kejj föl, mondom, emberödd meg magad, Ferkó, nem vagy te má taknyos kölök, hogy bőgj... azt mondd meg, mi történt, mi lelte a lovakat?

— Semmi... Mindenki azt mongya majd, hogy én vagyok a hibás, nem lesz mivel szántani, becsaptam őket, pedig ők tették tönkre, a többiek, minnyájan...

Bálint elképedve nézett rá:

— Beszéjj má világosabban, mi történt? Mi okozta ezt a rémségés nagy csapást?

— Megdöglöttek, láthatod, mer mindenki tömte őket! Nézz a hasukra...

Bálint csak ekkor vette észre, hogy a jászol tele van friss herével és a lovak alatt is több a zöld takarmány, mint a szalma...

— Hát ez az! Megzabátatták a lovakat... — szó nélkül megfordult és lassan kivánszorgott az istállóból. Úgy érezte, hogy most már nincs ott semmi keresnivalója. Szűknek érezte a helyiséget. Mintha mozogtak volna a falak is és attól kellene tartania, hogy összeomlik felette az egész épület és maga alá temeti a szépen kigondolt tervekkel, a megálmodott ragyogó jövővel együtt.

Visszament a ház elé és leült az egyik morzsoló-székre. Fejét tenyerébe hajtotta és megsemmisülve meredt maga elé. Úgy érezte, mintha fejében lötyögne az agyvelő. A háta is meg-megborzongott, majd meg olyan forróság lepté el, hogy ki kellett gombolnia a kanavász ingnyakat, pedig még hűvös volt az áprilisi reggel.

Neki is az járt a fejében, mint Ferkónak. — Mit szólnak az emberek, ha megtudják, hogy a két ló megdöglött, hiszen ezekre épült az egész szövetkezet! Milyen nehéz volt megmozdítani és összehozni őket! Házzól-házra járt egész télen át és beszélt az embereknek. Mennyi álmatlan éjszakába került, amíg össze tudta hozni ezt a tizenkét családot. Ha Bacsó Ferkót, a kétholdas fuvarost nem sikerült volna beszerveznie, nyilván a többi se lépett volna be. Mire szövetkeztek volna? Senkinek egy árva lóva, igás állatja, de szerszámja se volt. A legtöbbjük egy esztendővel előbb még valamelyik uraságnál szolgált, béreskedett, — honnan lett volna hát nekik szerszámjuk! Egyelőre örültek, hogy az állam odaadta azt a pár hold földet, amit a nagygazdáktól meg földbirtokosoktól elvett az agrár. Kire is támaszkodhattak volna? Az állam is a nagy reparálásokra fordított több gondot, mert a háború alaposan tönkretette az országot... Lett volna csak a gépállomás. Ettől meg úgy félték abban az időben az emberek, mint a tüztől, nem hittek a gépek munkájában.

Aztán Bacsó Ferkó megtörte a jeget. Nem volt mit adni a két gebének, így hát Szabó Julis, Ferkó felesége is hajtogatta, hogy csak vigye a lovakat a háztól, mert úgylis meggebednek — a szalmát hiába rágják, attól nem simul ki az oldalbordájuk!... Maga előtt látta az alakuló gyűlést. A húzódozó embereket. A kissé fakturás Palásti Gergőt, Szakál János bácsit, az öreg napszámost, aki hat holdat kapott az agrártól, de csak hármát tudott megmunkálni az első évben, mert se igája, se munkaereje nem volt, de azért mégis ő engedett legnehezebben a hívásnak. Hiába, ezek az öregek, majd belepusztultak mindig a föld utáni sóvárgásba. A magukén akartak mindenáron dolgozni. Arra persze gondolni se mertek, hogy a szövetkezetben lesz csak igazán az övéké a föld, meg minden. Mennyit beszélt nekik ő, Kocsis Bálint, a szövetkezeti éléről! A kolhozok példáját hozta fel, de ezt nem értették, meg félték is az emberek tőle, mert azokról több rosszat hallottak, mint jót. Az ellenség nem aludt. A »csajka« meg a »kazán« meséjét ragadta meg legjobban emlékezőtehetségük, de végül, amikor aztán Bacsó elsőnek aláírta a belépési nyilatkozatot, egymásután iratkoztak be a többiek is. Felsőra-

zott a két Kanász gyerek, Pölhe Miska, Tapogyi Gáspár, Mendei Jóska, Kulcsár János, meg a három Katona fivér. Mindnyájan kismemberek, akik Bálint rábeszélésére és Bacsó lovaiban bízva, léptek be a közösségbe...

Bálintnak zúgott a feje az emlékezéstől.

Mi lesz most? Az emberek nem fognak hallgatni többé arra, amit mond nekik. Oda a bizalom. Pedig enélkül nincsen semmi — bizalom köll mindenhez, hát még egy ilyen vállalkozáshoz, ahol az ember nem látja m'ndjárt, hova lyukad ki! Pedig milyen szépen indult a munka, milyen hamar összeszoktak az emberek. Már az első napon rendbetették a Matuza-tanya tájékát. Az istálló nádas tetejét is megjavította Pölhe Miska, aki úgy ült a tetőgerincen, mintha valami vásári ördögmalom csikáját nyergelné. Az asszonyok az istállót és az ólakat meszelték. Tapogyi Gáspár és Kulcsár János meg a kutat tisztították. Hej, micsoda élet kezdett itt kialakulni! Már a vetési tervet is megcsinálták. Holnap kellett volna kezdeni a szántást, mert a lovak egy kicsit összeszedték már magukat a közösen hozott abrakból, meg a szövetkezet félholdnyi heréjéből... És most itt van, ez lett a vége. Mindenki etette a lovakat és megbájták, fölfújdtak. Bedöglöttek. Most csináljon hát valaki szövetkezetet, mikor a sors keze akkorát csapott rájuk, hogy tán sohase tudnak többé talpraállni...

Eközben az emberek egyre szállingóztak a tanyára. Oda köszöntek Bálintnak, de az ügyet se vetett rájuk, csak bámult maga elé. Az istállóajtó előtt csoportosultak hát, ahol Bacsó Ferkó kétségbeesetten magyarázta, hogy mi történt. Az emberek elszoruló szívvel hallgatták. Némiyiknek nedves lett a szeme is a rettenetes csapás láttán. Már bele is törődtek volna a változtathatatlanba, meg is békéltek volna a helyzettel, hiszen nem először történt meg velük, hogy valahol elhibázták a lépést, de egyszerre csak nekik támadt Bacsó Ferkó:

— De tik vattok a bünösök, hogy az ördög vitt vóna el benneteket! Mer ész nékü tömtétek úket! Megzabátattátok úket...

Az emberek meglepődve néztek rá. Palásti Gergő nem állhatta, hogy rögtön oda ne vágja:

— Hallod-e — hogy beszéssz te velünk?... Tán én vagyok az oka, hogy a gebéid meggebettek, hogy az ördög...

Gergő szavait a többiek morgása követte.

— Ki hallott má ijét?

— Még, hogy mink!...

— Gebettek vóna meg a gazdájukká együtt!...

— Mit gondósz te, Ferkó, szabad így beszéni a szövetkezeti tagsággá?... Mik vagyunk mink neked, mi? — vetette oda Szakál János, a legidősebb tag is megbotránkozva.

Bacsó Ferkó azonban még jobban megveszett. Úgy érezte, hogy az előbbi kétségbeesése és együgyű eszelősködése után most van kin kitölteni a bosszúját. Kellemetlenül recsegő hangján ordított az öreg földmunkásra:

— Mit papol kee, persze, hogy kee is hibás benne! Láttam, mikö bedobta kee nekik azt a nagy nyaláb herét... Meg a többiek se különbek. Egy húron pendünek minnyájan. Azé léptek be a szövetkezetbe, hogy engem tönkretegyenek? Persze, hogy azé! Nem és másé. Azé, hogy a végin szétzavarják a társaságot, hogy csuffá tegyenek engemet is, meg Bálintot is! Így jár, aki jót akar!

Az emberek egyszerre zúdultak fel. Dühös tekintetek villantak Bacsó és a ház előtt kuporgó Bálint felé, aki a nagy lármára felemelte fejét és értelmetlenül bámult a hangoskodó embercsoportra.

Palásti Gergő hangja túlharsogta valamennyiükét.

— Vigyázz a levesfújódra te, senkiházi! Nem vagyunk mink má senkinek a mosogatórongya, te girhes...

— De azok vattok, éppen azok! — ordította Bacsó, — mer akko nem tettétek vóna tönkre a Csillagomat, meg a Fakómat...

— Edd meg a dögöket, má a sintérnek se köllöttek vóna!

— Evve csábítottá ide bennünket...

— Becsapott bennünket összebeszéték a Bálinttá...

— Nem köllött vóna belépni...

— Nincs kísün kilépni most se, vigyen az ördög benneteket... — ordította Bacsó magánkívül.

— Hajjátok? — kiáltotta most már bőszyúten Palásti Gergő is. Ez a nyomorútt beszél így velünk? Ezt ne eneggyük! Bálint bújtatta fő nyilván. Jobb lesz, ha itthaggyuk az egész istensíget! Maraggyanak ezekné a dögökné, mennyünk ki-ki a maga útján! Többet, istenemre mondom, kötélnek nem állok. Hová tettük a fejünket!

— Gyerünk!

— Mit csinátok, emberek! Mi történik itt? Várjatok...

Az emberek azonban megindultak ki a tanyáról. Igyekeztek valamennyien, nehogy valaki, vagy valami visszatartsa őket. Nem akarták meghallgatni Bálintot, mert tudták, hogy leszidja őket és... mert olyan szépen tudott beszélni, hogy senki se birt volna ellenállni neki... Az újat meg nem szokott emberek, egyszerre nagyon idegennek találtak itt mindent. Palásti Gergő szinte örült, hogy alkalmat talált a visszavonulásra. De a többiek is hasonlóképpen éreztek. Hajnalonként, amikor a munkára készülők össztökélő, félig ébrentartó idegessége felriassztotta őket álmukból, mindig viaskodtak magukkal, hogy menjenek-e munkába, vagy se? Jól tették-e, hogy beléptek a szövetkezetbe, vagy nem? Feleletet azonban soha nem találtak. Amikor pedig munkába fogtak, valahogy megnyugodtak és kezdték megszokni a közös életet. Palásti Gergő vergődött legtöbbit, mert a saját kételyei mellett meg kellett küzdenie az asszony ácsánkodásaival is, aki, amióta belépett a szövetkezetbe, egy jó szót nem váltott vele. Már úgy gondolta, hogy kilép a szövetkezetből, mert a családi béke forgott kockán, de azután szégyelte magát az emberektől, a többiektől, akik többé-kevésbé hasonlóképpen gondolkodtak, mint ő. Ezt azonban ő nem tudhatta, mert röstelt a dologról beszélni. És most ez a hirtelen támadt szerencsétlenség, a szövetkezeti munka főerejét képező két ló pusztulása és Bacsó Ferkó oktalan támadása éppen jól jött Gergőnek, hogy visszafelé fordítsa a szekér rúdját...

Már túl voltak a kerítésen, amikor Bálint figyelmes lett rájuk és felismerve a helyzetet riadtan utánuk futott és kétségbeesett kiabálással akarta visszatérésre bírni az embereket.

— Álljatok meg emberek! Az isten szerelméért, hova szaladtok? Csak nem bolondultatok meg? Várjatok...

Palásti Gergő, amikor meglátta, hogy Bálint utánuk fut, maga is nekiiramodott, nehogy a szövetkezet elnöke utolérje. Néhányan követtek példáját. Bálint először az öreg Szakál Jánost érte utól, aki ott igyekezett

szuszogva a többi után. De amikor észrevette Bálintot, nagyokat fújva megállt. Szeméből dacos büntudat-féle villant Kocsis Bálint felé.

— Mit csináltak keetek, János bátyám, hát elment keeteknek az eszük? A két ló miatt...

A tovasietők közül a két Kanász gyerek is megállt, majd amikor látták, hogy Szakál János visszamaradt, ők is vissza somfordáltak. Földresütött szemmel hallgatták Bálint korholását.

— Ez a legnagyobb gyávaság, János bátyám! Hát ezt tanútuk mink a régi öregektől? Emlékszik kee, mennyit beszéttünk valamiké arrul, hogy miyen jó lesz, ha a magunk gazdája leszünk? Megszalanni az első nehézség elől? Gyávák az emberek, ez a Bacsó meg egyszerűen megbolondult...

— Jó mondd, tökéletlen az. Belebolondult ezeknek a dögöknek a pusztulásába... — hagyta rá Sándor, az idősebb Kanász gyerek.

— Szabad így bánni az emberekre — toldotta meg az ifjabbik is nekibátorodva.

— Szétijeszti a szövetkezetet — szólt az öreg is.

— No lássátok, ezt má szeretem — vidult fel egy kissé Bálint hangja. — Csak higgatlan köll beszéni. A baj nagyon nagy, de nem akkora, hogy valamit ki ne tunnák eszeni! Vissza köllene hinni a többit is...

— Az ördög éni utó őket — zúgolódott az öreg Szakál.

— Pedig utó köll, hogy érijük azokat, akik így evannak rugaszkodva ettü az élettü...

— Próbádd meg, neked jó lábod van — mosolygott már az öreg Szakál — tán estél'g befogod úket...

— Szóval, délutánra összehijjuk a tagságot itt a tanyán... Meglesz-e emberek?

— Meg, lehet... Meglesz. Meg kö lenni! — hagyta rá a többiek, ezzel aztán el is indultak a faluba, Bálint meg visszament a ház elé és leült a kisszékre...

Bálint nyugtalanul járkált a tanya udvarán. Az idő — úgy tűnt neki — rendkívül lassan haladt. Mintha valami láthatatlan kéz megállította volna a napot az égen, sehogy se akart lenyugodni, csak ott ragyogott fenn a magasban, de olyan nagyon, olyan fényesen, hogy szinte bántotta Bálint szemét. Végighordozta tekintetét az üres tanyaudvaron és megállt az istálló előtt. Szerette volna, ha hirtelen nagyon sötét lenne. Ne látná ezt a rettenetes ürességet és ezeket a szerencsétlen jószágokat! A sötétség talán eloszlatná rettenetes egyedüllét-érzését is. De így mindent látni kell és ha arra gondol, hogy talán az emberek se jönnek össze délután, hát úgy érzi, élni sem érdemes! Pedig most élni kell. Ez a feladata: élni és másokba is életet önteni! Mert, lám, az emberek milyen könnyen elvesztik a kedvüket. Elég egy kis nehézség és máris megfutamodnak...

Aztán ez a szerencsétlen Bacsó is. Akár a féllkegyelmü, úgy ordítzik és jajveszékkel. Hát ki tehet arról, hogy a gebék meggebedtek! Sejtette ő mindjárt, hogy nem sokra mennek ezekkel az állatokkal, a bőrükkel számolnak hamarosan, de arra számított, hogy őszig kibírják, aztán majd jobbakat vesznek. Ki tehet róla, hogy nem így lett? Most oda kerülnek, ahová valók — a sintérhez... Örül neki Buki Pista, bizonyosan! Hogyisne, két ló egyszerre — ez nem mindennapi eset! — Ez

nem bánná, ha az egész falu lóállománya kipusztulna. Neki haszna van belőle, de mit tegyünk mink?...

Észre sem vette, hogy már dél is elmúlt. Aznap még egy falatot sem evett, de nem is gondolt vele. Kinek van ilyenkor étvágya, mikor egy egész életre szóló terv dőlt halomra. Legalább Bacsó megjött volna már a sintérrel, utóvégre nem ravatalozhatjuk fel és virraszthatjuk ezeket a dögöket, mert Bacsótól még ez is kitelne, annyira esztét veszejtette a bánat, — gondolta keserű gúnnyal Bálint. Nem is ment többé az istálló felé. Ne eméssze még őt is a lovak pusztulásán érzett keserűség. Elég neki a következményeket elviselni. Megbírkózni ezekkel a nyim-nyám emberekkel...

Délután négy óra felé járt az idő, amikor a dülőlút végén, a tanya felé cammogva, megjelent Bacsó. Bálint kérdő tekintettel nézett a jövevény elkámpicsorodott arcába.

— No, mikó gyün értük?

— Csak hónap — válaszolta Bacsó rekedt hangon. Bálntnak felűnt, milyen csendes most ez az ember. Nem tudta megérteni, hogy mi történt vele, hiszen reggel még úgy ordított, mint a sakál. Az embereket is elűzte esztelenségével, most meg olyan csendes, engedelmes lett egyszerre, mint a kezeshárány. Itt valami nincs rendjén, gondolta és kutatóan nézett a volt fuvarosra. A sápadt, mogorva ember azonban csak megállt a ház előtt terebélyesedő hatalmas diófa alatt és bámult, a lakóház és az istállóépület közötti nyíláson, ki a zöld térségre.

Az áprilisi nap melege szépen fejlesztette a búzát. A kukorica ültetése is megkezdődött már környeskörül a határban. Csak az ő szövetkezetük, az »Új élet« nem vetett még és most már úgy látszik, nem is vet... Ferkó is így érezte ezt. Gondolatai mindenhova elvitték, mindent megmutattak neki, csak éppen azt nem, hogy mit tegyen. Mert valamit tenni kell, ha nem akarja, hogy eleméssze a keserűség...

— Mi történt veled, Ferkó? — szólította meg Bálint az üveges szemmel bámuló fuvarost. — Te beteg vagy, — erőltette tovább, amikor hiába várt a válasza. — Talán lefekünné? Dőjj le egy kicsit a konyhába...

Ferkó úgy tett, mint aki semmit sem hallott, csak a fogait csikorogtatta és dühösen mormogta maga elé:

— Megájj te nyíves! Még, hogy az én lovaim...

— Mi van a lovaiddá, beszélj má! Hagy hajjam én is.

Ferkó Bálint felé fordította egyre feketébben csillogó szemeit.

— Azt mondta az a nyavalyás, hogy minek siessen, ráér hónap is kigyünni a lovaké, csak nem szalannak el? Mer ő má régen megásta a gödröt nekik, hiszen csak az imáccság tartotta bennük a lelket... Ó, a nyomorúttya, élni se tunna, ha a lovak nem döglenének...

Bálint megértőleg bólongatott. Hagyta, hadd beszélje ki magát. A reggeli csete-patét, az oktalan k'rohanást maga sem tudta miért, nem hányta a szemére. Pedig megérdemelte volna, de nem akarta újra dühbe hozni, hiszen mégis csak ő az egyetlen ember ebben a pillanatban, aki mellette van, aki nem hagyta el a szövetkezetet nagy bajában, pedig éppen neki volna legnagyobb oka, hogy azt megtegye. Nem tette mégse, mert, bár szinte magánkívül volt bánatában, mégis meg akarta mutatni a többinek, hogy ő csak azért is állja a sarat, Ferkó elsőnek lépett be és a lelke mélyén maga is úgy érezhette valahogy, hogy ez kötelezi és

össztökéli valamire, amit nem tudott másként kifejezésre juttatni. Bár türtőztette volna magát egy kissé, ne csinált volna ilyen esztelenséget, most könnyebb volna minden. Most kezdheti előlről. De mit is tehetne mást, hacsak ő maga is nem akar megfutamodni. Figyelme megint az út felé irányult, mert a dülőút végén újra felbukkant egy alak, aztán egy másik, sőt egy harmadik is. Kutató szeme az első emberben Szakál János bácsra, az öreg földmunkásra ismert. Utána pedig az egyik Kanász, nyilván Sándor, az öregebbik, kullogott. Őt is felismerte már, a harmadik jövevényről azonban még nem tudta megállapítani, hogy ki fia-borja. — Tehát mégis csak megtartották szavukat, legalább ők maguk elgyűttek, — állapította meg jóleső érzéssel Bálint.

Kanász Sándor, a kerítésnél beérte az öreg Szakált, aki mogorván fogadta köszönését. Bálint felé is csak a szemöldökével intett. Leült a gémeskút kávjára és nézett visszafelé, mint aki sajnálja, hogy megtette ezt az utat. Kanász Sándor mellé telepedett. Mindketten kíváncsian szemlélték a bejáratnál megjelenő olajosruhájú fiatalembert, aki gyakorlott kézzel lökte félre a kapu tolózáriját és miután ugyan ilyen hevenyésző mozdulattal visszahúzta, hangosan odaköszönt az udvaron lévőeknek:

— Jó napot! Jó napot János bátyám, Sándor, Bálint! Mé vattok úgy ekeseredve? A lovak miatt, mi?

Észrevette, hogy kedélyes szavai nem találtak visszhangra a komoly emberek lelkében. Ezért csendesebben és komolyabb hangon toldotta hozzá:

— Igazatok van, engem is nagyon bántana, ha traktorainkat egy reggel összeroncsova használhatatlan állapotban találnám a fészer alatt...

Közetebb lépett és kezet fogott a kút kávján ülő emberekkel és Bálinttal, aki közben szintén oda jött. Bálint is, meg az olajosruhájú fiatalember is, oda telepedtek a kút melletti hatalmas itatóvályú szélére és sokáig hallgattak.

Bálint törte meg a csendet.

— Merű gyütté, Jóska? Nem láttad a többieket?...

A megszólított élénken felütötte a fejét és most már megint derűs volt a hangja:

— A többieket? De láttam, beszéltem is a három Katona testvérral. Ők mondták el, hogy mi történt a lovakká, meg, hogy kilépnek. Csak a legfiatalabb, a Miska, hajtogatta, hogy nem köll ehamarkodni a dögöt, hanem ki köll gyünni ide délután, oszt megbeszéni, hátha kiokoskodhatnak valamit. Igaza is vót neki. Montam nekik én is, hogy gyávaság meg szégyen vóna csak úgy, alig két heti közös munka után széjjel szalannotok, mint a csirkék, ha közéjük csap a vércse. Hát ez nem illik, no. Meg mit szónának, nem is annyira az a sáskahad a faluba, aki mindig azt lesi, hogy baj érje a szegínt, hanem éppen a magunkfajta emberek. A kicsik. Mer má is beszélük széltibe-hosszába, hogy itt van, montuk mink, hogy így, meg úgy, nem lesz stenáldása azon a földön, amit másik tisztességes embertű vettek el erőszakkal... Még, hogy így jár minden ló, akit a szövetkezeti istállóba kötnek. Montam is nekik, ne legyetek bolondok, m' útök föl az ojanoknak, mint a Jenőhalmi Frigyes, akit, mielőtt evette vóna Kardosi üveg-nagykereskedő lányát, Jungmann Fricinek hittak a szomszédos sváb faluban. Mer ez a vagonér a hi-

tibű is kitért. De hát ement a föld is, meg a nagykereskedés is. Ezek a mi törvényeink olyanok, hogy nem kedveznek az ingyenélőknek... Hát ijenek sutyognak-butyognak a faluba. Bolond, aki rájuk hallgat. Montam is nekik, hogy meglett emberek má, benyótt a fejük lágya, ne hallgassanak se az ijenekre, se Palásti Gergőre, aki a főhibás az emberek meggondolatlanságában. Gergő nem gyün vissza, egyre esküdözött, de nem is fontos. Csak tisztul így a szövetkezet. Azé hát gondójátok meg alaposan, mit csinátok — mondtam nekik. Hallgassanak a Miskára, oszt gyűjjenek ki délután. Nagykeservesen meg is ígérték, mire én is aszontam, hogy beszélék a mieinkke a traktorállomáson, meg másokkal is, ha lehet, oszt segítünk nektek talpraáni... Akatt is jelentkező, alighogy a számat főnyitottam. Estére mán itt is lesznek...

Bálint is, az öreg Szakál is, meg Kanász Sándor is, ha nem is egyforma hittel, de egyként csodálkozva néztek Csépe Jóskára, az olajos ruhájú, kormos traktoristára, aki, íme, most a legnagyobb baj közepette, mint egy mesebeli óriás, egyszerre csak megjelent közöttük, hogy segítsen rajtuk, hogy rettenetes erejével kirántsa a szövetkezet kátyúba ragadt szekerét...

Bálint úgy érezte, mintha a fiatal traktorista szavai megemelték volna szívén azt a rettenetes nagy követ, melyet a reggeli katasztrófa zúdított rá váratlanul. Felszabadultan szívta mellére a friss tavaszi levegőt és tágranyílt szemekkel, bajusza alatt a régi pajzán mosóllyal nézett a fejét csóváltató Szakálra, meg az időközben megérkezett szövetkezeti tagokra, akiknek nagyrésze feleségestől és gyerekestől jelent meg a tanyán, nyilván, hogy az egész család jelen legyen a sorsdöntő határozatnál.

Az újonnan érkezettek csodálkozva és csaknem rosszalóan néztek Bálint egyre fényesedő arcába és nem tudták megérteni, minek örülhet a szövetkezeti elnök, amikor az istállóban még mindig ott fekszenek égneakálló lábakkal a szövetkezet jövőjének tönkrement reményégei... Csak nem annak örül, hogy ilyen gyorsan végetért a szövetkezet pályafutása. Tán már ő maga is belátja, hogy nem tudnak a szegények boldogulni így se, gondolta szomorúan Pölhe Miska és egyre a megjavított istállótetejét szemlélte, — sajnálta a nagy kedvvel és bizakodással belé fektetett munkát...

Tapogyi Gáspár is egyre a kút mellett lévő nagy halom agyagos sarrat nézte sötét szemöldöke alól. — Hát ezért ment le ő a rogyadozó falú kútba, hogy most itthagyják másnak?... Dühösen belerügött egy keményre száradt agyaggöröngybe és hátatfordítva a többinek, leült az itatóvályú másik szélére...

Csupán Szakál János és Kanász Sándor tudta és a három Katona fivér sejtette Bálint növekedő jókedvének okát. Ők nem bosszankodtak, mert tudták már, hogy ez az olajos ruhájánál is fényesebb arcú, mosolygó, életerős fiatalember, Csépe Jóska, a traktorista, jóhírrrel és jószándékkal jött közéjük... És amikor Bálint röviden elmondta az egyesereglett embereknek, hogy Csépe Jóska, a traktorista segítséget szervezett nekik, hát a hitetlenkedő és kedvüket veszített emberek, majdnem a vállukra kapták az olajosruhájú fiatalembert. Csak az öreg Szakál dörmögött bizalmatlanul és bosszúsan még mindig:

— Oszt, azt hiszitek, hogy az jó lesz? Akkora darabokat szaggat a masina, hogy egy hétig se verjük szét a göröncsöket utána... Meg ki tuggya igaz-e, nem-e. Hátha csak maszlag az egisz...

A többiek azonban csak mosolyogtak a kút kávján ülő, dacosan bólogató öreg földmunkás dohogásán, aki életének hetvenkettedik esztendejében már nem tudott olyan könnyen lángra lobbanni, mint a fiatalok, vagy mint Bálint, aki bár már ötven felé jár, de ha csak egy kis biztatást érez, még mindig olyan rózsaszínben látja a jövőt, mint a húszesztendő fiatalok, akik csapatostul mennek még vasárnap is hordani a földet a futballpályára, utat építeni, meg miegymást.

Miska még méltatlankodott is:

— János bácsi, hogy beszélhet kee így, Csépe Jóska nem...

Szavait azonban nem fejezhette be, mert egy közbekiáltás túlharsogta:

— Emberek! Nem lássátok, ott vezetik a Csillagot!...

Valamennyien a hang irányába fordultak. A fészertől éppen akkor bújt ki Bacsó Ferkó és egyik kezével a szeméit dörzsölte, a másikkal pedig a dülbűt felé mutogatva kocogni kezdett a kerítés felé. Az egybegyűltek önkéntelenül Bacsó után fordultak és ekkor látták csak, hogy miről van szó. Az úton valóban egy ló baktatott a tanya felé. Kötőfékét egy tarkaruhába öltözött öles ember fogta.

— Né, csakugyan olyan, mint a Csillag, csak mintha egy kicsit kövérebb vóna... motyogta maga elé az öreg Szakál és a többiek kunogása közben maga is egyre pipiskedett a kút előtti nagy kődarabon.

— Á, ez idegen ló. Itatni vezeti a gazdája — legyintett kezével bosszúsán Tapogyi Gáspár, aki fel sem kelt a vályúról, de azért egyre csavargatta a nyakát.

Az emberek figyelmét most egy újabb kép ragadta meg. Az út végén, mintegy százlépésnyire a lovat vezető hatalmas szál ember mögött, most egy békésen baktató tehenet vettek észre. Utána egy borjút, meg egy göbét hajtott három, szintén szokatlanul cifraruhájú ember. Kik lehetnek ezek? — vetődött fel a kérdés az egyre nagyobb érdeklődéssel figyelő emberekben. Nem tudták mire vélni a dolgot. A lovat lehet, hogy itatni vezetik, de a tehen, a borjú, a disznó... mit akarnak ezekkel?

— Hisz ezek a telepések! Nem csalódtam hát, eljöttek... — kiáltotta Csépe, a traktorista, diadalmasan.

Az izgalom a tetőpontjára hágott. Az emberek csodálkozva néztek egymásra Csépe szavai hallatára. A Csillag mind közelebb ért, a hosszú paraszt pedig széles mozdulatokkal integetett a kerítésnél ágaskodó Bacsónak, hogy nyissa ki a kaput. Bacsó mellett rögtön ott termett Katona Miska. Kiemelték a léczkaput a helyéből és arrább vitték. A kis karaván eközben odaért. Először a lovat vezette be az öles paraszt, azután besétált a tehen, a borjú, majd nagy rőfögve a göbe is s utána a három cifraruhás ember.

— Zdravó, drugovi! — köszönt a hatalmas szál ember a Csillag mellett.

— Zdravó, zdravó — köszöntek vissza a tanyaiak.

— Az öles ember szó nélkül odanyomta a sugárzó arcú Bacsó kezébe a Csillag kötőfékét, ez pedig a gémes kúthoz vezette és egyre simogatta szürke, sörényét. A tehen és a borjú is utánuk cammogott. —

Mintha mindig itt engedték volna őket vályúra, olyan jóízűen ittak. A nagy fekete göbe pedig a szövetkezetiek gyerekeinek általános tetszésétől kísérve, mint valami lajhár beledölt a kacsagödörbe és nagyokat szuszogott a vízben.

Az emberek feszült idegekkel figyelték az egész jelenetet. Nem tudták mire vélni a dolgot. A jövevények kezét fogták az odalépő Bálinttal. Szemében a hegyi parasztnak nyíltságával először a hosszú parasztnak szólt meg:

— Még reggel hallottunk a bajról — mondotta szerbül és fejével az istálló felé intett, ahonnan az ajtón át kilátszottak a döglött lovak patái. — Ő hozta a hírt — mutatott hosszú csontos ujjával Csépe Jós-kára, aki, Bálint és a többiek is úgy érezték, úgy állt ott az emberek között, mint a szövetkezet minden titkot és erőt ismerő védnöke, segítője, akire nem is gondoltak és mégis itt van közöttük, hogy őrt álljon és utat mutasson. Bátorítsa, segítse őket, ha csüggednek. Úgy, ahogy — akkor harcos társai biztatták egymást ott Bolmannál. Mert mindenki tudta róla a faluban; ott is az elsők között volt. Harcolt akkor is. Hogy kiverkedje fajtájának az emberséget. Hogy itthon is rend legyen már egyszer. Ezért ment el csaknem mezítláb azon a hideg, esős őszi napon. — Milyen hatalmas ember ez, pedig csak egyszerű munkás!...

A nagyszál parasztnak folytatta:

— Aztán megbécséltük, hogy segítünk nektek. Itt van, ezt mink aggyuk nektek, crnogóracok — a gémeshez kötött szürke felé bökött — ajándékba... De tán nem is ajándék ez! Hiszen tavalyelőtt, amikor idegyűttünk, ti is segítettetek nekünk. Téged is ott láttalak, testvér — mondotta derült hangon és Bálint vállára csapott — világosan emlékszem rád, együtt kapáltuk a répát...

Bálint agyában is kezdett derengeni valami, de nem jutott szóhoz, mert most a másik parasztnak lépett hozzá. Karjával a vályún szürcsölő tehénre, borjúra meg a békésen rőfögő kocára mutatott:

— Ezt meg a licsánok küldik nektek, hogy előbb talpra ájzatok...

A tehén és a borjú szinte egyszerre fordult vissza, majd elnyújtott bögést hallattak, nyilván az új gazdát akarták üdvözölni. Bálint azonban nem hitt fülének. — Hát igaz volna ez? Lovat, tehenet, disznót ajándékoznak a telepések az ő kis szövetkezetének? Hiszen akkor megvan mentve a helyzet! — Úgy érezte, mintha valami kellemes melegség árasztaná el mellét, amely testén kitódulva előnti a tanyát és a földeket... A parasztnak is mintha megnőttek volna és a sok, fanyar, kételkedő arc is mosolyogna. Lelki szemei előtt egyszerre kizöldült a bevetetlen kukoricaföld, a virágzó fákon pedig pirosra értek a gyümölcsök... Csodálatos érzések voltak ezek. És olyan váratlanul rohanták meg, a térdei is bele-remegtek. Bálint egyre bizonyosabban kezdte érezni, hogy visszatér tavalyi életkedve és alkotó vágya.

A hatalmas szál crnogórac szeme is melegen símogatta Bálint, ragyogó arcát. Ez a mély biztató emberi melegség megadta Bálintnak a feleletet. Feloldódott benne minden kételkedés. Még a nevüket sem tudta, de érezte, hogy ezek az emberek segíteni jöttek és segíteni fognak némszak most, amikor bajban vannak, hanem mindig ott lesznek velük az élet küzdelmeiben, hiszen egy a sorsuk most már. Ezek tudják, ha rajtuk segítenek, akkor maguknak is biztosabban áll majd a szénájuk.

Bálint úgy tett, mintha mondani akarna valamit, megköszönni valamit, hogy ezt a figyelmességet, de hang nem jött az ajkára. Az előbbi melegség most a torkát kezdte szorongatni. Talán az öröm, vagy a megilletődöttség, vagy mind a kettő. Tény az, hogy a körülötte állók még ilyen zavartnak sohasem látták. Az öreg Szakál is szinte röstelte magát, mert mit szólnak ezek az idegenek, ha meglátják Bálint szeme sarkában az odalopakodott könnyeket. Mert ő látta, erre még másnap is meg mert volna esküdni.

A hosszú telepes azonban, ha nem is látta Bálint könnyeit, megérezte, hogy valami szokatlan játszódhat le lelkében, ezért, hogy megelőzze a hálálkodást, meg, hogy átsegítse megilletődöttségén, karonfogta és oda-húzta a kúthoz kötött ló mellé és vidáman rácsapott a gyanutlan állat farára:

— Eyo! Meglátod, hogy húzza ez az ekét! Fialat még, ha vesztek mellé egy valamire való társat, hát az egész tanyát elhúznák...

Bálint különösen, de a többiek is jó ízűt nevettek, ahogy odasereglettek a ló köré és a hosszú telepes megegyet ráhuzott a rugdalózni kezdő szürkére.

— Sok szerencsét hozzájuk... — szólt most valamennyiökhöz, majd összeszedelőzködtek és barátságosan, megelégedetten elköszöntek.

Az emberek csak ezután kezdtek felmelegedni. Gyönyörködve nézték a jószágokat. Bacsó még a fogait is megvizsgálta a szürkének és hangosat csettintett a nyelvével, amiből a többiek arra következtettek, hogy a telepes nem hazudott, valóban fiatal jószág ez.

A szürkét ideiglenesen bekötötték a fészerbe és dúsan megaljaztak neki a földön. Az etetést azonban Bacsó maga végezte, a világért se engedett hozzá nyúlni senkit az abrakhoz. Késő estig ott sürgölődött körülötte és egyre hajtogatta:

— Montam én, hogy nem köll mingyá berezeni... Bizni köll, meg cselekedni... — A többiek azonban csak nevettek Bacsó filozófálásán. Szinte már nem is haragudtak rá.

Eközben teljesen besötétedett. Az emberek lassan szélédezni kezdtek. Vagy öten-hatan álltak még a fészertől és diskuráltak, tervezgettek, amikor egyszerre csak gépek zúgását hozta feléjük a lassan lenge-dezni kezdő szellő...

Mindenki odafigyelt. Az öreg szakál olyan áhítattal hallgatta, mint az estéli harangszót, majd mélyet sóhajtva, fáradtan jegyezte meg:

— Hazafelé mennék, traktorok...

A többiek hallgatagon bólogattak, hogy biz hazafelé mennek, munkából. Csak Csépe Jóska lökte el magát a faltól, ahogy az egyre közeledő traktorzúgást meghallotta. Szeme fénylett, mint a szentjános bogár. Olajos kezével feltúrta zubbonya ujjait és az emberekhez fordult:

— No, emberek, ki jön velünk, hogy megmutassa a mezsgyét. Reggelig megfordiccsuk a kukorica alávalót...

A zúgás most már egészen közletről hallatszott s a dülűt végén feltűntek a fénycsóvák is. Amikor aztán odaértek és megálltak a kerítés előtt, a tanya udvarán olyan világos lett, hogy az emberek néhány percig csak hunyorogtak, később azonban megszokta szemük és úgy szorgoskodtak a nagy fényben, mintha mindig úgy lett volna...

(1947)

Hangya András: Rajz

KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR:

Éjtéli búcsúzások

Néha, az egyik utcasarkon,
elbeszélgetünk erről-arról.

Alszik már régen a kisváros
és látom, barátom is álmos.

Óráját nézi, haza menne,
de én csak tartom szóval egyre.

Végül elfogy a beszéd-szallag,
kezetfogunk és ő elballag;

én meg csak állok mozdulatlan,
szívszorogató gondolattal.

Utána kellene sietni,
kérdvén: »Úgy-e, nincs köztünk semmi?«

Hiszen sosem tudhatom: hátha
ma búcsúztunk el utoljára...

MAJOR SÁNDOR HÁROM VERSE.

Hajnali búcsú

Harmatos fű ropog alattam,
A legelő szép csöndben fürdik.
Szeretnék visszamenni imét
A fák alá, egy virágfürtig.

Hét imeleg este hevertem ottan, —
Egy hétig arattam a tanyán,
Szöske leány szedte a markot,
Kékszemű, szelíd, akár az anyám.

Tarlón nőtt, mint a tisztessű,
Ruhájába mező lopta szagát, —
Szoros ölelése megtanított:
Ott forrók, forrók az éjszakák...

Az este már tudtuk: messze járok
Mire lepereg a pitymallat.
Kék szeme úgy még sose nézett:
Nékem örökös ígéret marad...

Most ropog a fű, egyre ropog,
— Lányos pír lepi el az eget —
Kalapot lóbálva visszanezék,
S messziről egy széplány integet...

Szikár legény valomása

(Cs. I.-nek szeretettel)

Fájdalommal jöttem a világra,
Halovány, szép anyám akkor is sirt, —
S nem vettek el tőle vasvillával,
Mert apám már kerülgette a sirt.

Csak nőttem az ebek harmincadján.
Beteges anyámhoz bújt a húgom, —
Hajnali miséken ministráltam,
S garast számoltam a fagyos úton...

A mezők szűztiszta levegője
Ki sem bővítette mellemet, —
Laposra húzta a kapa, kasza,
S a zsák benyomta jobb feletem...

Korán nyakamba mászott az élet,
Ott, ahol a verejték fröcsögött, —
S mert aratni kevés az aludt-tej,
Falhoz vágtam az üres köcsögöt.

Soványra aszalt a forró mező,
S lettem fakó, nagyorrú, bús mokány,
Ki ölelni is csak sután tudok,
Ha néha, túl szemembe néz a lány.

De bús szemem szögében csillog egy fény, —
Szikár napszámos adta javát,
Ki fejbe csapta részeges öccsét,
Mert egy fityókért árulta szavát.

Szerelem

Hiába libbent piros szoknyád,
Térded hozzám hiába dörzsölöd...
Elnézek koromszín hajad fölött,
S tudom, mások ezt nem így szokják.

Pici száddal, mintha csókom várnád,
Félig nyitott, — egyre hívogat...
Ajakadba harapd a fogad,
Nékem ne vedd puha, csipkés párnád.

Száz boros este alkalmi lánya,
Van, ki nékem őrizi álmait!
Csak nékem tüzel a tulipánja,

S remegve riad, mint a virágszál,
Ha kelyhére vig, csókos méhe száll, —
S pirulva vetkezi szoknya-szirmait...

MLÁDEN LESZKOVÁC:

Jegyzetek a piros füzetről

A füzetnek azért »Piros füzet« a neve, mert a könyvkötő a művészi ihletettségnek egy zavartalan pillanatában, egyrészt szakmai becsvágyból, másrészt a szükség baráti megértésétől áthatva, a köteg finom papíroست kedves figyelemmel egészen különleges piros vászonba kötötte. Érintésre a füzet sima és hideg, mint az elefántcsont s szinte szigorúan kemény, mert szorosra fűzte a könyvkötő. Egy kicsit olyan, mint valami doboz. Tökéletesen precíz munka ez: akár kinyitod, akár becsukod, egészen nyitva tartod vagy lapozol benne, lassan vagy gyorsan, egyremegy, lapjai halk susogással mindig egyformán simulnak egymáshoz. Mint minden rendes holminál, — különben az emberekkel is így van — legszebb erényei nem mindjárt és nem egyszerre tűnnek szembe, hanem csak lassanként, fokozatosan venni észre őket s a legértékesebbeket majdnem mindig utoljára, váratlan s éppen ezért örömteli felfedezéssel. S ez az én füzetem, egyéb jótulajdonságai mellett, nem egykönnyen bújik el a könyveknek kisebb vagy nagyobb halmai között: merőben más és könnyen megtalálom. Azonkívül égő pirossága, apró szürkés csillagokkal teleszórvva, melyek a bolygók keringésére emlékeztetnek, — s mindezen túl váratlanul komoly súlya (mert a füzet tulajdonképpen csak egy kis könyvecske), — a szemnek is, a tapintásnak is kellemessé, csaknem vidámmá teszi. Ezért is szereti az író. Időnként egyet-mást bele is jegyez.

A Piros füzet körül egyébként gyakoriak a fölösleges félreértések. Amint hazajövök, kiveszem a táskámból és leteszem az íróasztalra. A következő eset sokszor, nagyon sokszor megtörtént már. A látogató, amint észreveszi, bizonyára a füzet ravaszul megtervezett, formás alakjától lenyűgözve (mert könyv, de mégsem az), feléje nyúl, szemelláthatóan azzal a kívánsággal, hogy úgy beszélgetés közben kissé belelapozzon. De én is mindjárt felemelem a kezemet és minden elfogadható ok nélkül nyugtalanzkodva rászólok:

— Pardon, ez az én jegyzet-füzetem.

— Oppardon, — tér magához zavartan a látogató. Aztán kínos csend következik. Ilyenkor mindig néhány hosszú pillanatra van szükség, hogy a beszélgetés visszatérjen előbbi békés medrébe, — illetve, hogy sohase térjen vissza: hogy kettőnk között örökre ott lebegjen az elidegenedés láthatatlan fátyla.

Mi történt? A dolog fölöttébb kellemetlen: egyszerre kiderült, hogy mégis van valami, ami a füzet tulajdonosa és látogatója között szigorú

határt von, ameddig el lehet menni, de átlépni már nem szabad. Pedig lehetséges, sőt egész biztosan így is van — ezt én ma már jól tudom, — hogy ez a valami egyáltalán nincsen kapcsolatban azzal, amit a Piros füzet a valóságban jelent. Azért van az egész talán, mert néha szeretjük, olykor meg egyenesen kénytelenek vagyunk meghúzni az ilyen határvonalakat — szórakozottságból, fáradtságból, vagy azért, mert szükségünk van a játékra, s végül bosszúból az emberek gyakori alkalmatlankodásáért, — s közben önzően elfelejtjük, hogy mi ugyanilyen gyakran alkalmatlankodunk másoknak. Meg talán azért is, hogyha éppen van is — mert természetesen: van — bensőséges téma, melyről csakugyan hajlandók lennénk valami emberileg lehetséges módon tárgyalni, abba már nem szívesen mennénk bele, hogy felületesen csevegjünk róla, csak úgy bele a vak világba és még hozzá akárkivel... Így történik aztán, hogy ez a szép, minden oldalról oly ingerlően szorosra lezárt Piros füzet, hacsak egy csalóka pillanatra is, oly titokzatosnak tűnik.

Pedig nincs benne semmi titokzatos: egyik jegyzetét mindjárt nyilvánosságra is hozom. A türelmes olvasó bocsánatát kérem, hogy a jegyzet gondolatait oly gyakran, de elkerülhetetlenül, a mindig kínosan hiú személyes vonatkozás alapjáról indítom el.

**

Noviszád, 1950, július 29.

Nem tudom, hogyan érik meg másban a hasonló döntés: én az éjszaka egyszerre elhatároztam, hogy könyvet írok Zmájról.

Az első érzés, amely mindjárt határozottan elszakad a többitől, sőt tüstént legyőzi és teljesen elnyomja a többit — a félelem érzése, — az igazi, nagy, megalázó félelem érzése. A hideg borzongatott; fel kellett ugranom az asztal mellől; kínomban megizzadt a kezem. Szerettem volna valami támaszra találni, de ezen az egyetlen szörnyű gondolon kívül minden mást utáltam. Viszont ebben a gondolatban nincsen semmiféle támasz. Oly lenyűgöző ez a gondolat, hogy úgy érzem: most vagyok azon a határvonalon, amikor gúnyosan nevezhetnék is magamon, de ugyanúgy aggódalmasan meg is kérdezhetném nem fog-e el most egyszerre a rosszullét? Tudom, hogy mindez miért van: Félek, hogy nem leszek képes megírni. Nem hiszem, hogy elég bátorságom lesz hozzá. S tudom, hogy meg kell írnom.

A másik érzés — az öröm: az az élvezet, amit a nálunk nagyobb, hatalmasabb erővel való birkózás kelt; aztán az erkölcsi szükséglet, hogy erőmet teljesen kihasználjam. Váratlanul felmerül bennem a jótékony emlékezés: Hiszen én már régen, még diákkoromban meg akartam írni ezt a könyvet. Igaz, hogy ez a vágy az ifjúság bolond álmainak egyike volt, melyek sohasem valósulnak meg, s amelyeket nem is vesz senki komolyan. De az emlékezés a régi diákkori álmodozásra, most, hacsak egy pillanatra is, mégis megnyugtat. (Gyenge pillanat — mindjárt látom. De a gyengeséggel szemben sohasem vagyunk bebiztosítva s azt sem tudjuk biztosan, hogy a gyengeség milyen formában jelentkezhet).

Ez a másik érzés bátrabb, látszólag (csak látszólag) egészségesebb és valahogy derűsebb is. Kezdem egyre jobban megszeretni. S jobban is illik hozzám — próbálom könnyelműen tréfára fordítani a dolgot, de összeszorított fogakkal, minden belső visszhang nélkül. Nem a tréfálkozás ideje ez. Mert most már világosan látom, hogy csak az az első

Érzés az, amely megsemmisíthetetlen és mindenütt jelen van, — jól ismerem én azt az érzést. Nem fogok tőle megszabadulni, érzem, az utolsó korrektúráig. Nem baj, annál jobb — nyugszom meg lassan. (A rosszat az ember rendszerint könnyebben elfogadja, mint a rossz lehetőségét. Mert az ember erős). Éppen vele. éppen ezzel az érzéssel leszek biztonságban. Nem él benned különben is mindig gunyorosan, bölcsen. nem állítja meg minduntalan kezed hirtelen mozdulatát és megfontolatlan gondolataidat? Azonkívül van-e valami, ami szebb a szenvedésnél? Hát csak azért volna az ember, hogy nyugodalmasan szundikáljon? Az ember virrasszon.

De aztán... aztán a visszatetsző kételkedés és a szégyenletes kishitűség megkezdí romboló, pusztító munkáját. Nehéz egybefogni az erőt, a szándékot, a gondolatok váltakozását. Bizony, így van ez éjnek idején.

... Csakugyan jó lenne megírni egy ilyen könyvet, éppen itt, Zmáj szűkebb hazájában, ahol egyet-mást még megérez az ember, ha megtudni vagy meglátni már nem is képes. Mert ezek az ő földjei általában nagyon lassan pótolják szörnyű mulasztásaikat. Kellene... De egyszerre elszégyelem magam e bölcselkedés miatt. Csunya gondolat ez és persze hiú is. Mintha ugyan éppen nekem kellene itt valamit cselekedni, megmozdítani, mintha jómagam nem lennék. ugyancsak az ő földije, mintha nem lennék ugyanolyan, mint a többi. Hát ebből most már elég. Hiszen én nem kívánok semmit, még ezt a könyvet sem Zmájról. Sohasem fogom megírni. Honnan is lenne bennem annyi erő? Most már nem is gondolok magamra. Próbálják meg mások. Mert itt a tollnak repülnie kell, mint valami táltosnak. Az enyémen megszáradt a tinta, serceg és különben is megállt már. (Romantikus metafora ez. Leszkovác, s a tetejébe még olcsó is: vigyázz. Hiszen nincs is tollad: ceruzával írsz. Mire való hát akkor mindez?) Egyébként is fáradt vagyok. Az embert elhasználja a nappal, kilúgozza az éjszaka. Elkéne menni mielőbb a tengerre és úszni, úszni... Azt hiszem most már képtelen lennék akár egy szót is szólni. A szélesen kitért ablakra könyökölök s egészen hidegen hagy az iménti gondolat arról a könyvről.

Odakinn már este van, illetve éjszaka. A láthatár, mint éjszaka mindig most is nagyobbak tűnik. Mi az, amit ott messze, a láthatár peremén látok? Lámpák vagy csillagok? Lámpák. A csillagok még valahol magasan, láthatatlanul remegnek a sötétben. A hosszantartó tikkasztó, rettenetes hőség után most lehült a levegő. (Néhány nap előtt szobámban még 36 Celsius fok volt napközben a hőmérséklet). S most sehol egy madárcsicsergés, levél se zörren, víz se csobban, emberi hang se hallatszik: lélektelen és embertelen a csend. De nincs is szükséged senkire. Nem írta meg valahol Rilke is: Niemand kann Ihnen helfen und raten, niemand...? Hiszen tudom én ezt Rilke nélkül is! S ennek a te Rilkédnek most, úgy rémlik, le is kiáltottam valamit az utcára, mint valami mély kútha. Remélem senki sem hallotta. Kémlelve hajlok ki az ablakon. Senki sem hallott. Éjszaka nem hallja senki az embert.

A rosszul megvilágított kis utca néptelennek tűnik. Napközben sincs benne valami nagy forgalom, mert valahogyan távol esik a főbb útvonalaktól. De azért most sem hiányzik belőle teljesen az élet. Emberek sietnek, először egy, aztán egy másik. Nem látom őket tisztán a sűrű sötétségben. Azt azonban jól hallok, hogy a második járókelő a mai

esőben, megduzzadt spárgatalpú vászoncipőben baktat. Aztán egy kérekpáros jön. Óvatosan hajt a sötétben, úgy látszik már túl van a negyvenen. Itt a harmadik emeleten is érzem, milyen ijedten lassít és összezerzen, amikor a sötétben ráhajt a vízvezeték öntöttvas fedelére s az nagyot zörren. A zörrenéstől az egész utca hevesen és tompán visszahangzik, mint valami nyirkos barlang. Két fiatal leány búcsúzkodik, de sehogy sem tud elválni egymástól. Vajjon mit beszélnek annyit? Sokáig nézem őket, — egészen elvesztem ebben az éjszakában és a világban.

Az éjszaka csakugyan tökéletesen nyugodt lenn az utcán és főn a felhős égen is. Az emberek nyugalma viszont — kinél hogyan. A régi utcát nézem most; majdnem ugyanolyan, mint Zmáj idejében volt. Az utcának ez a fele azonban, ahol én lakom, s amelyet most nem látok, mert nem láthatok, alaposan megváltozott. Szemben, alattam Misa Dimitrijevic házának teteje feketélik. Ebben a házban feküdt ő ravatalán 1889 Tucindánján azzal a szörnyű szerb sebbel, melyet a Dietzgen boltjában vásárolt kés ejtett rajta. A bolt nincs többé, de a seb még mindig szivárog — akinek szeme van, láthatja. S Zmáj kiáltása? Nem hallották? Az a kés őt is megsebezte. Ezt nem szabad elhallgatni, szerbek. A többi amúgyis elhallgattuk.

Ettől a háztól balra a görök iskola szép régi épülete áll, földszintjét már kiverte a talajnyirok. Morzsolódik, lassan omladozik a szolid cincár alapítvány. A jól megbújt, sötétszobás Dimitrijevic-ház (milyen gyakran látogatott ide Laza Kosztics) jobb oldalára Polit hatalmas, sivár és barátságtalan háza támaszkodik. Mindig ilyen lehetett, akárcsak a gazdája, a hausherr. Még így a félhomályban is olyan, mint maga a pusztulás. Ha nem tudnám, hogy mi történik benne — késő éjszakáig hängosan csörög a gyümölcsbeszerző főnökének telefonja — azt mondanám, hogy valami elhagyott raktár vagy tűzoltólaktanya. Íme, itt lakott az egészen más sorsú Polit, innen küldte Zmájnak ösztövért betűkkel írt, olvashatatlan leveleit, melyeket mintha balkézrel írt volna (»Szóval így, Jócó!« — kezdődik az egyik levél és minden szava, mintha fogadás kötötte volna, más betűkkel, valahogy elferdített írással íródott). Tőlem ötven lépésre valaha egy kis sárga ház kuporodott. Inkább falusi, mint városi ház volt, teljesen szenttamási külsejű, két apró ablakocskával és egy kis kapuval a keskeny utcára, melyet ma is Arany Gerenda utcának neveznek, mint akkor. A kis házból ma már csak egy rettenetes fotográfia maradt fenn a régi kalendáriumban, az akkori újságok rossz papírosára nyomva, melyről tisztességesen reprodukálni sem lehet már. Ebben a házacskában született Zmáj. (Benn az udvaron ott állt az az akácfa és a kerek kút). Helyén ma a gimnázium egyik szárnya áll, a régi gimnáziumé, melybe még ő járt, míg a mostaniba már a mi oly sokarcú nemzedékünk jár. A gimnázium építését Zmáj kíváncsi figyelemmel kísérte (mindig szörnyen kíváncsi volt; ezt úgy szeretem benne) az építkezéssel kapcsolatos minden bonyodalmat kivizsgálta (tudta, hogy az írónak mindent tudnia kell!) vidéki részleteitől kezdve egészen a püspöki istálló, a papi telkek és a tanári házak kisajátítása körüli zavaros és körmönfont mesterkedésig. Igen, én mindezt jól tudom, de mi szükségem van rá? Eppen azért, mert tudom, úgy tűnik, hogy nem is fontos. Nem hiszem, hogy mindez segítségemre lehetne, mert hiszen sokkal több az, amit nem tudok, amit sohasem leszek képes megtudni! S mintha most

ébrednék először világosan a tudatára, eszembe jut és kellemetlenül érzem magam: az utca, amelyben lakom, Zmáj Jován Jovánovics nevét viseli. Pedig nem kellene, hogy ez legyen a neve. Vissza kellene adni szép régi nevét, melyben annyi a szerb emlék és a becsületes igazság: Görögiskola utca. Mi azonban szeretjük időnként minden különösebb szükség nélkül megváltoztatni az ilyen régi szerb utcák nevét.

Hátat fordítok ennek az utcának, s az egész városnak. Nem tudom, hogy mi az oka, miért nem tudtam soha egészen megszeretni. Zmáj se szerette, — jut eszembe váratlanul, elgondolkozva. Úgy látszik mégis csak van ennek valami... valami alapvető oka. Most még nem értem egészen. Szeretni kell... szeretni: ez mindig oly félelmetes és gyönyörű. Szeretem ezeket a könyveket; velük maradok. Milyen csendes most a szobám és milyen üres.

Egyszerre azon kapom magam, hogy Zmáj lakásaira gondolok. Mennyi lakása volt! Úgy látszik, gyorsan és könnyedén határozta el magát a lakáscserére. Amúgy diákosan félrevágta a sapkáját, pedig már öreg orvos volt, s már rakatta is a szegényes lim-lomjait. A régi Tökölyánomot, amilyen az ő idejében volt, tekintélyes román oszlopcsarnokával, arányos római oszlopfőivel, én már nem láttam. Ő viszont a Tökölyánum utcáját látta másnak, mint amilyen ma. Akkoriban emberségesebb lehetett, stílusosabb, ízlésesebb, házai szürkés színűkkel nyugodtabban állhattak, mint ma a hangos magyar szecessziós építészet házai. De aztán eszembe jut, hogy éppen ilyen utcában élte utolsó éveit, ilyenben betegeskedett és hallgatott el örökre Ady Endre. Ez az adat — nem tudom honnan veszem — valahogy megnyugtat és jókedvűvé tesz. Örülök, hogy minden éppen így van, ahogyan van, hiszen egészen másképpen is lehetne, s valóságos csoda, hogy nincs másképp.

Bécsi lakásaira gondolok. Úgy sajnálom, hogy nem jártam be őket, hogy egyáltalán nem törődtem velük. Senki sem törődött ezekkel a lakásokkal: senki le nem fényképezte, meg sem kereste őket, hogy egyebet ne mondjak. Ma viszont már látom, hogy én jártam ezekben az utcákban, egyeseket jól ismerek: Prater-strasse 67, Waringerstrasse 9, Porcellangasse 56, Hernalser Gürtel-strasse 13. Persze, ezek az utcák mind a kórházi és klinikai negyedekben vannak. S amilyen régiek a bécsi házak, meglehet, hogy ezekben sem változott azóta semmi. Félve próbálom elképzelni, hogy milyenek is lehetnek azok a házak, de — hiába. A valóságban minduntalan azon kapom magam, hogy azokat látom magam előtt, melyekben én jártam, nem pedig ő. Csak a csengőt látom világosan a lakásán. Ez egy nagy rézgolyó, mely egy ugyancsak rézből készült, homorúan kimélyített félgömbben fekszik. (Az ember kényelmesen belemélyesztheti szőrmével szegett, szürke szarvasbőrkesztyűs kezét). Az ilyen csengő úgy szól, mint a kereplő, intímen és tompán, meg-megszakadva, már aszerint, hogy ügyesen vagy ügyetlen kézzel húzza-e meg az ember. Utolsó, mindig megkéssett csilingelése úgy hangzik, mint a zokogás. Ünnepek előtt, hogy ragyogjon, Anka porkrétával benn az üregében is kifényesítette. És ragyogott. Sejtí-e valaki ma, hogy mit jelentett neki ez a fiatal leány? Anka készült elmenni s ő tudta ezt. Sejtí-e valaki ma, hogy mi rejtőzött emögött? Sajnálom, hogy sohasem húztam meg egyik csengőjét.

Elképzelem — megpróbálom elképzelni — e házaknak legalább a

lépcsőt és folyosót. A lépcsőfeljárt korlátja bizonyára kovácsolt vas, barokk stílusban, — a XVIII. század szolid bécsi mestereinek munkája. A folyosók boltívesek, fehérre meszelték, mint a kolostorokban. A padló ferdén kirakott, megfakult márványlapjaival már egyenetlen, (középen kissé süppedt s itt-ott repedezett), az örökös szombati síkálás kopottra mosta. Tiszta is... Ott van valahol benn az ő zöld szalónja. Tovább nem tudok semmit elképzelni. Érzem, mennyire megbízhatatlan mindez, amit így felizgatva elképzelek. Nem törődünk eleget Zmáj körülményeivel. De kivel törődünk? Nem tudjuk, hogy hol élt mindenütt; ezt senki sem tartotta fontosnak. Lehet, hogy nem is fontos; — vigasztalódom. Ami fontos, az egészen más. De mi azzal sem törődünk. Mi szerbek, következtetések vagyunk.

Váratlanul gyermekkori emlék merül fel bennem. Apám elvitt Kamenicára: s én láttam Zmájévácot. »Látod, itt írt csika-Jóva«, mondta apám. A ház falépcsői már korhadtak voltak, régen nem volt szabad használni őket. Pedig én nagyon szerettem volna felkapaszkodni rajtuk. Micsoda nagyszerű kilátás nyílt volna főnről egy indián törzsfőnöknek! A gyerekek szeretik azt a verset a katicabogárról, de hát megírni, igazán nem lehetett nagy valami, gondolják, hiszen az olyan, mint amikor az ember játszik. Mi értelme volna a költőről beszélni nekik? Biztosan én sem tudtam elképzelni, mert a gyerekek boldogok, hogy tulajdonképpen hogyan és mi célból írt Zmáj? »S miért ebben a toronyszobában?«, kérdeztem magamban s bizonyára akkor először sejtettem meg valamit a költő szeszélyességéből. Akkor már nekem is volt némi írói tapasztalatom, mert nyolc éves koromban hasonfekve kertünk dús pázsitján a málnabokrok árnyékában, bogarak, lepkék is csirkék között, — magam is inkább hozzájuk hasonlítottam, mint az emberekhez — összeütöttem már egy hőskölteményt. A mú tizedes sorokban aa, bb, cc, versképletben született meg (így csörgedezett a türelmes végtelenségbe egészen a heves befejezésig) és a Bojana mellett fekvő Szkadar szilárd váráról és Tarabos hegyéről szólt. Mi akkoriban izgatott öntudatossággal szerettük, legalább versben, a handzsárt és a crnagoraiakat, a vért és a sziklákat, a halált és a borzalmakat — így a málnabokrok árnyékában, a dús, buja pázsiton heverészve. Úgy rémlik, hogy abban a gyermekkori versben is több volt a levágott fej, mint a történelmi Taraboson. Erre a modorra többek között Zmáj is megtanított bennünket. De ez az ő álmainak csupán romantikus, eléggé sápadt és sematikus arcéle volt, persze, ez maradt fenn legkevésbé az időben, de az ünnepi szavalatoknak nagyon megfelelt. Szívéhez közelebb állt és kissé jobban belefeledkezett abba a másik magatartásába. Mint valami magas katedráról, melyre az ember fél felnézni, az élet legnehezebb fegyelmét hirdette a szerbeknek: az Egyenes Testtartásról és a Derűs Arcról. Közben és melleleg, mintha nem ugyanaz az ember lett volna, tréfás versikéket szórt széjjel a katicabogárról, cicuka-micukáról és a borzasfejűről. Már régen halott volt s én még mindig konokul hittem (hányan hisznek ebben még ma is!), hogy ott sétál örökké az újvidéki utcákon és feneketlen szákjából osztogatja a gyerekeknek a csokoládét, a datolyát és a versikéket — s nem tudod, hogy melyik édesebb. Hirtelen ráésszemelek, hogy ő már nagyon régen bennem él, régebben, mint az a tarabosi élmény. Ott volt ő öntudatom első ébredésénél, akárcsak anyám, és a legelemibb ér-

réseket ültette el és nevezte meg bennem, olyan érzéseket, melyekből és melyekkel az emberek és a népek élnek, — az a nép, amelyhez tartozom. Nem lehetek közönyös, hiszen meghatott vagyok. Mégis megnyugszom aztán és kijózanodom: Úgy ismerjük egymást, mint a rokonok, — megértjük majd egymást.

Ismét asztalhoz ülök, hogy megpróbáljam gondolataimat rendezni, hogy **magam elé álljak** (milyen nagyszerű ez a stendhali kifejezés). Talán mégis megírom majd ezt a könyvet, ki tudja.

Az első érzés, amellyel küszködöm, kellemetlen. Olyan, amit az ember könnyen eltaszítana magától, — ha erre képes lenne. De közben egyre jobban összemegszem a gondolattal, sőt szinte egészségtelenül belevadulok. Ismerem magamat: csökönyös fajtából való vagyok. Éppen ezért arra is gondolok, hogy jól van ez így: ez az igazi és egyetlen út ahhoz, hogy belevessem magam a munkába.

Gondolatban és hiányos jegyzeteimben átfutom a kéznél lévő dokumentumokat. Egy hónapi olvasásra volt szükségem, hogy sietve átfussam az anyag egy részét és egyre türelmetlenebbül keressem az igazi dokumentumot (azt, amit még nem tudok, amit még nem sejtök, amit még senki sem tud, senki sem sejt). Jól tudom, hogy ez az anyag, amit most én tartok a kezemben, eddig így együtt még senkinek sem volt a kezében. Érzem, hogy éppen ez a közvetlen oka az utolsó hónapok minden töprengésének és elhatározásomnak is. **Nem valami egészséges ok**, — gondolom, — s egyszerre megörülök ennek a formulának, amely tele van megvetéssel a kín és erőfeszítés iránt, s szeretném ravaszul megszégyeníteni a dokumentumokat, hogy aztán végleg megszabaduljak a nyugtalanító gondolatoktól a könyvvel kapcsolatban. Az a lehetőség, hogy bepillantsunk ilyen dokumentumokba, olyan helyzetbe visz bennünket, melyben meglehetősen könnyelműen és hideg közönnyel hozzunk felőlük határozatot. Nem kétséges, hogy ezek a dokumentumok vonzzák az embert, ez biztos, — és mennyi van belőlük! Olykor már a hatalmas anyagtól is megijedek. Ha valamivel kevesebb volna, ha nem volna minden olyan kimerítően és pontosan egybefűzve! S mindjárt utána rámeredek a dokumentumokra, mintha csak azokban lenne a hiba. Szóval, rendben van, a dokumentumok megvannak, — mondom, — hát aztán? Nincs bennük semmi olyasmi, amit én szeretnék megtalálni bennük, semmi olyan, ami csak egy rendes maturánsot is meglepne, — azt hiszem így van, s ha ezt mondom, igazat mondok. A dokumentumokban csakugyan semmi sincs. A dokumentumok rettenetesen. A levelek is rettenetesen. Minden levélben van vagy három vasos hazugság s a negyedik, amely igazságnak látszik, tulajdonképpen a legnagyobb hazugság, mert rendszerint annak kell hinned, éppen annak, amellyel koránt sincs rendben a dolog, ez mindjárt kiviláglik az ember előtt. A legnagyobb igazságokról, a véres igazságokról a dokumentumok rendszerint hallgatnak. Különben nincs is bennük semmiféle igazság. Az igazságot neked kell megtalálnod **magadban** mindenféle, vagy íme... ilyen apró igazságokban böngészve, mint ezek itt. Tehát a legrosszabb ezt a tömördek dokumentumot és levelet, ezt a rengeteg hiteles igazságot elolvasni. Hogyan emelkedjék az ember időnként fölébe ennek az aryagnak, hogyan lökje el magától tekintet nélkül mindenre, hogyan szólaljon meg e dokumentumok szüntelen és rekedt hangjánál emberibb hangon? S

végül, hogyan törjön az ember e sok jelentéktelen és merőben felesleges igazság hangzavarán át az egyetlen és egyedül fontos, középszerű és nyugtalanítóan egyszerű igazsághoz, amilyen már az emberi igazság volt és lesz mindörökké? A dokumentumokkal nagy baj van: bőségesen el-látják az embert adatokkal, — hogy szinte élvezetet találhat bennük — a gyengeség pillanatairól, a csüggedés pillanatairól, s főleg azokról. Ezek a pillanatok kényelmesen, kínos lassúsággal minden lehető és lehetetlen oldalról és helyzetből körülfogják az embert s aztán, mintha csak úgy vállvonogatva, de kárörvendő figyelmeztetéssel sugnák: Nézz csak ide, milyen érdekes dolog ez, milyen rosszul csúszott itt el a te nagy embe-red, s nézd, milyen finoman fest erről az oldaláról az öreg. S minden-féle zsíros jeleneteket tartanak az ember elé. De ugyanezek a dokumen-tumok alattomosan hallgatnak a felemelkedés pillanatairól, a büszkeség pillanatairól, — hallgatnak majd a hallgatás és az áldozathozatal pilla-natairól. A dokumentumok szerint minden pillanat a szemérem, a szé-gyen pillanata s az emberben minden por és mulandóság. (Lapozod a dokumentumokat s a szomszédos helyiségből határozottan hallod az aranypézt csörgését; ennél a tompa nesznél csak a kapzsi kéz mozgása hangosabb, ahogyan az aranyak felé nyúl). A dokumentumokból hiányzik a hallgatás az emberben, hiányzik a kételkedés, hiányzik az áldozatkész-ség kívánsága és ereje, s hiányzik belőle az ihlet dcrúje — **föltétlenül hiányzik**. Az ember legyen óvatos a dokumentumokkal szemben. Ha emberről szóló dokumentumokkal van dolgod, emberségesnek kell lenned. Ismerhetsz fejből 999 levelet és 999 aktát és mégsem leszel képes az emberről egyetlen szó igazat írni. A dokumentumok jelentőségét le kell szállítani, tisztes távolságban kell tartani őket az igazságtól: meg kell határozni halotti rangjukat, nem többet annál, meg kell határozni mel-lékes szerepüket a valódi igazságok között, de semmi esetre sem többet ennél. A valódi igazságot pedig — keresd meg magad. Hiszen éppen ez a te dolgod.

Valahogy megbékülök a dokumentumokkal. Elviseljük majd egymást. Tudom, hogy hamarosan fejből ismerni fogom valamennyit. Nem szabad megadnom magamat a dokumentumoknak, mert nem szabad átengednem nekik sem az embert, sem azt, a mi emberi benne, ami igazság benne.

De egyáltalán ismerem-e ezt az én Zmáiomat, -- kérdem magamtól. Ez a kérdés nehezebb, mint amilyennek tűnik. Az ő korának költészete szívesen idézte meg éjféλι beszélgetésre a holtakat. Talán ezért érzem úgy, hogy ezen az éjszakán én sem lepődnék meg túlságósan, ha most szobám ajtajában váratlanul megjelenne az a gyorsmozgású, takaros öregúr. (A romantikus, hátborzongató kísértet helyett, a nálam alacso-nvabb, valószínűleg 160 centiméternél is alacsonyabb — Kis-János). Azt hiszem mindjárt megismerném gyors, mohó tekintetét, amely vizslatva néz körül s fogja át a szobát, mindent, ami benne van; nyugtalan, szá-raz kezét, amely gyakorlott mozdulattal nvúli mindjárt a könyvek felé (egyik legkedvesebb szórakozása az volt, hogy antikváriumban kutat-hatott), azt az ő ügyes kezét, melv képes volt egyetlen ütéssel beverni a szöveget, a legvékonyabb tűbe befűzni a cernát, karikatúrát rajzolni, s azokat a gyöngybetűket papírra vetni, melyekben több volt a lúdtoll len-dülete, mint az acéltollé, — az alkotónak ezt a szép kezét. Mindenké-ppen meglepődne, hogy mennyi itt a szótár és hányféle. Minek ez neked,

öcsém? — kérdezné. Nem, nem kérdezné, — bátorítom magam, — meg-
érténé és megbocsájtaná. Bizonyára nem tudna ellenállni a kísértésnek
és belelapozni az Akadémia szótárába. Danicsics és Budmani részét eb-
ben a szótárban ő szóról-szóra átböngészte, elejétől végig élvezetet ta-
lált benne és sűrűn tele jegyezte a szép, széles margót. Az utolsó szó,
amit elolvashatott, bizonyára a **leken** szó volt. (Úgy hangzik, mintha finn
szó lenne, úgy-e? — kérdezné). Izgatottan kutatna tovább. Ha ráakadna,
— gyorsan ráakadna — a mai napig megjelent utolsó ívekre, melyek
1937-ben láttak napvilágot, kérdően és gúnyosan nézne rá. Én röstel-
kedve hallgatnék. S aztán nemcsak ösztönösen, hanem, mint minden igazi
író, az évek hosszú során át kipróbált jószokása szerint, nagyon-nagyon
figyelmesen, de tartózkodva és magába mélyedve nézelődne, óvatosan
és bizalmatlanul rendezve valahol emlékezete és a tudása raktárába az
egyre ritkább, de mindig nagyszerű megfigyeléseit. A falon meglátná
(különben mindent meglátna, azt is, amire nem is gondolok) Thököli
1805-ből való képét, hiszen az neki oly ismerős lehetett. Szótlanul, he-
lyeslően bölintana. Selypítő, régen fogatlan szájával keveset beszélne.

Olykor tehát úgy érzem, hogy ismerem. (Néha azt hiszem, hogy csak
Láza Koszticsot értem és érzem jobban, valahogy kezzelfoghatóbban és
harmonikusabban nála). De nem egyszer, és még mindig, érthetetlen,
váratlanul merész és ellentétes dolgokra akadok nála. Ezek valószínűleg
csak nekem ellentétesek: Mert, hogy nem azok, ahhoz semmi kétség nem
fér. Csak hát nem mindenben egyeznek, nincsenek teljesen összhangban
azzal a képpel, melyet én róla ügyetlenül megalkottam. A hiba ben-
nem van s nem benne: nem volt elég erős a képzeletem, az ihletem, hogy
minden emberi és emberfeletti méretben elképzeljem. A meglepetés ezért
egy kicsit bűnhődést is jelent. Van például egy adatom, mely szerint 1883
nyarán Bécsben csizmát viselt. Nem tudom mit kezdjek ezzel az adattal,
hová tegyem. Csizmát — Bécsben — 1883 nyarán, — ki érti ezt? De
beismerem: szeretek így közeledni hozzá s éppen az ilyen meglepő ol-
daláról nézni őt. Azt hiszem ő volt az első szerb író, aki lelke mélyé-
ből vágyódott írógép után. Tudják miért? Mert a sötétben is lehet vele
írni. Szóval, egyszerre be kell látnom, hogy nem ismerem, hogy még
mindig vannak valószínűségek (és valószínűtlenségek) a meglepetésre,
de még milyen meglepetésre! Nem ismerem, nem ismerem, — nem tudok
róla mindent, még eleget sem. Olykor kényelmetlenül érint a meglepetés:
ni, még ezt is szerette, — milyen jó volna, ha nem szerette volna. Ilyen
érthetetlenül, szeretném olyannak látni, amilyennek — na mindjárt há-
nyosan is! — már régen elképzelem, amilyennek most szeretném felele-
veníteni és felmagasztalni. Lassan s valami sértődött haraggal belátom,
hogy ő csöppet sem törődik az én szeszélyeimmel, mert az övéi sokkal
bölcsőbbek, s hogy így, amilyen, sokkal erősebb, ellenállóbb és igazabb,
mint amilyennek én elképzeltem, — emberi, mint maga az élet. Olykor
úgy tűnik, hogy most hallok róla először. Persze, ez túlzás. Tudom, hogy
mi történik most kettőnk között: nap-nap után felmerül előttem a ho-
mályból egyre keményebben, egyre nyugodtabban, egyre igazabban. Ke-
resem és meg fogom találni.

Megírom ezt a könyvet róla, — meg kell írnom.

Egyelőre még jó is, ha nem ismerem egészen. Mit is csinálnék, ha
tökéletesen ismerném, ha most elébem állna, áttetszően világos lenne és

minden titoktól mentes? Elfordítanám a fejemet. Arra a kevésré, — vagy arra a sokra — amit nem tudok róla, ma nagyobb szükségem van, mint arra, amit tudok: enélkül képtelen volnék róla gondolkozni. Ez az éppen, amivel fölöttem uralkodik. Érzem, szüntelenül érzem, hogy csak azért is az ismeretlenség veszélyes borotvaélén fogok elindulni, éppen ezen az átkozott hegygerincen, amely talán azért ingerel, mert nem látom világosan, hova és merre vezet. Így kell keresnem, kutatnom, hajszolnom, bámulnom, leskelődnöm, minden oldaláról megkerülnöm, mérlegelnem. Nem szabad mindent tudni, — nyugtatom magamat. Mert mi lenne, ha mindent tudnék? Akkor mesélnék. Szükségem van az élmény fokozására és arra a bizonytalanságra, amely kíséri. Én is szenvedni akarok, hogy megértssem miért és hogyan szenvedett ő. Hát érdemes másképpen könyvet írni?

Szeretem-e, — kérdezem magamtól. Az ilyen kérdésre nagyon nehéz megfelelni. Olykor néha jól megértem, ennyi az egész. Látom, hogy úgy kellett dolgoznia, ahogyan dolgozott, olyannak kellett lennie, amilyen volt, olyan viszonyok között élnie, amilyenek az ő viszonyai voltak. De... néha rossz színben látom s olyankor veszekednék vele, szeretném megmondani neki, hogy hagyjon már fel egyszer az ilyen dolgokkal. Kész volnék kellemetlen, kegyetlen szavakat mondani neki. Egy kicsit úgy, ahogyan Polit mondta: Szóval így, Jócó! Így például sokszor könnyösen nézi a nagy költészetet, a magáét éppúgy, mint másokét s én már százszor kérdeztem magamtól: Hát tudja ez az ember, hogy mit tesz, hogy mit mulaszt el megtenni s miért játszik olyan könnyelműen a tehetségével? Ilyenkor nem szeretem. De el tudok képzelni más találkozást is vele, más légkörben és más beszélgetést. A szerbektől beszélgetnék, csak a szerbektől, — ki másról? Ez felmelegítené. Sokáig kérdezgetném, sok mindenről. Olyan lenne, mintha ott lennénk az ő Zmajevácában, késő éjszaka fáradtan és megelégedve a szerbek gyalázatát, a szerbek szégyenét a XIX. században. Szörnyű volt, — mondaná nekem. Szörnyű volt, tudom — mondanám neki. S akkor egyszerre megérteném, hogy nem akart jobb lenni, hogy nem volt szabad másnak lennie. Azt is tudom, hogy miért nem. S ilyenkor szeretem.

Vagyis, nem mondhatom azt, hogy szeretem, de azt sem, hogy nem szeretem. Csak tanulmányozom, megnézem minden oldalról, — a XIX. század egyik legnagyobb szerb alakját.

A könyv egyes részleteit már előre világosan látom. S számolok velük. A könyvnek nem szabad nagyobbak lenni 200, legföljebb 250 oldalnál. S mindjárt megijedek: Hiszen csak Láza Koszticsról legalább egy ívet kell írnom. És hogyan mondjon el az ember ennyi mindent ilyen szűk helyen. De aztán türelmesen kiegyezem magammal: A kézirat a széljegyzetes nélkül előszörre 400 oldal lesz. Aztán majd törölök belőle, tömörítem mindaddig, amíg olvashatóan, a megfelelő terjedelemre sűrítve, a harmadára csökken. Hányszor kell majd átírnom az egész kéziratot, — kérdezem. Hétszer — mondom; tízszer — s már előre megnyugszom. Engedni fogok ezen felül is, — jól ismerem magamat. Kímélni kell az olvasót; csak az író nem kell kímélni.

Más körülményeket is látok, világosan látom őket, úgyszólván az első pillanattól fogva. Elsősorban azokat a körülményeket, amelyeknek bonyodalmasában keményen akarom tartani magam, azokban, amelyekben

ő puha volt, Marija Kosztics nevét én ebben a könyvben mindössze, — mondjuk — kétszer emlitem majd s akkor is egyszerűen, minden díszítő jelző nélkül, úgyhogy a szórakozott olvasó észre sem veszi, hogy megemlítettem. Nem is volt olyan perszóna, akit észre kell venni. Bécsben hátul, a cselédszobában aludt, — Zmáj életében is ott van a helye. Egy gyors, aránylag szemtelen mondatral leszámolok azzal a Miladinovicsnéval is: neki ez is elég lesz. Mindenkinek a magáét, Zmájnak pedig, azt, ami őt megilleti. Nem szabad, hogy a könyvben idézetek legyenek, — határozom el magam. Lesz benne vers is, nem sok és nem kevés, — éppen annyi, amennyi okvetlenül kell.

Ez minden, amit erről a könyvről egyelőre tudok.

Van azonban sok minden a könyvvel kapcsolatban, amiről most még nem tudom, milyen lesz. Hogy miféle dolgok ezek, azt még nem is sejttem. Akkor jelentkeznek majd, amikor a legkevésbé várom, a legkevesebbé kívánom őket. Ami most súlyos feladatnak látszik, azt talán egész könnyen és gyorsan oldom majd meg; egyszerre, hogy jóformán magam sem veszem észre, hogyan és miképpen oldottam meg őket. Az, amit ma egyszerűnek és régen megoldottnak látok, majd váratlanul elém áll, elállja utamat, úgyhogy egyszerre meg kell állnom, — hosszabb, rövidebb időre? — ki tudná ezt megmondani? Meglehet, hogy elcsüggedek, hogy elvesztem önbizalmamat... biztosan elcsüggedek, s nem is egyszer. Most még semmit sem tudok minderről; csak már előre gondterhelt vagyok és sejtelmekkel tele. Jönnek majd a dilemmák is. Dilemmák? Trilemmák, pentalemmák... ki tudja mi minden vár rám ezen az úton. Az ismeretlenségbe megyek. Nem tudom, hogy mi lesz még ezzel a könyvvel, azt se tudom még, hogy velem mi lesz.

Ami most előttem áll, oly könnyű és egyszerű. Ami most előttem áll, oly nehéz és bonyolult. Egy könyvet kell írni — Zmájról. Ebben nekem senki sem segít, mert nem is segíthet. Magamnak kell mindent elvégeznem, ebben a szobában, ennél az asztalnál, az írógépen, amely most ott pihen a sarokban.

Ez a könyv nekem már most nem csupán Zmájt jelenti, hanem sokkal többet, s még többet jelent majd, magamat, önmagamat is. Belőlem is lesz egy rész benne. Szép lesz. Nehéz lesz. Veszélyes lesz.

Igen, veszélyes lesz. Lesznek olyan pillanatok is, amikor úgy érzem majd, mintha vihar süvöltene a fülem mellett s arcom lángban ég. Sok dolgot bátran, valami örült hangulatban kell majd megoldani. Ez a könyv...

Érzem, hogy elragadtatom magam. Gondolataim észrevehetően szétforgácsolódnak. Olyan állapot ez, amelytől óvakodni kell. Ha gyenge is az ember, éppen ezért szembe kell szállnia gyengeségével. Erősnek kell lenned, hogy hűnyorító könnyes szemekkel is gúnyosan nézz végig magadon. Várj amíg megerősödik és egyedül marad benned a nyugalom és a büszkeség, hogy megint egyenesen és erősen állhass. (Ez, persze, megbízhatatlan eljárás, hiszen a fordítottja is megtörténhet. Az ilyen veszélyes pillanatokban az ember ne nézzen soha önmagába, — ez most fáradtságod és gyöngeséged pillanata, s hacsak lehet, kíméld magadat az ilyen megpróbáltatásoktól, — hanem messzire, minél messzebbre, minél távolabb önmagadtól. Ilyenkor szép sztereometriai feladatokat kell

megoldani vagy a csillagászatról olvasni valamit. Ez erre az igazi otvosság).

Hát akkor körülnézek.

Mintha kisebb lenne a szobám, barátságatlan és idegen. Zugaiban megbujt a hajnali hideg szürkület. Odakinn hamuszínű a felhomály. Úgy látszik, nemsokára megvirrad. Még nem érkezett el a hajnal, de már elmúlt az éjszaka; ez az a jellegzetesen tompa időkhöz az éjszaka és a nappal határán. Még egy-két perc, s ablakommal szemben, a tulsó oldalon felkél a nap. Nagyon jó, — gondolom. Most kell az embernek elrendeznie magában a gondolatait. Gyorsan kell dolgozni, gyorsan. Ha most engednék, mindaz, ami éjszaka történt velem, elszállna, mint a füst. (»Füst, füst, füst«, — emlékszel, hogy elcsuklott Zmáj hangja abban a levélben? Mert könnyen füstté válik minden, — tudta ő ezt jól). Nem engedhetem, hogy a nappal legyőzzön, nem szabad még megszakítanom a kapcsolatot az éjszakával, amely elmúlt. (Amely sohasem múlik el egészen, — gúnyolódik bennem a tarabosi hegy egykori versfáragója). Megvan az éjszakának és megvan a nappalnak is, ha egészen másképpen is, a maga vágya és logikája. Nekem még szükségem van erre az éjszakára, hogy feloldjam a tanácstalanságot, hogy a két megbízhatatlán kétfele húzó vágyat és logikát egyesítsem, hogy erősebbek legyenek, mintha külön élnének, hogy erősebbek legyenek, mint a füst. Gyorsan leengedem hát a redőnyt az ablakomon (nagyon óvatosan, hogy fel ne ébresszem a lakókat, akik annyian vannak ebben a házban), hogy megőrizzem az éjszaka illúzióját, amelyre még oly nagy szükségem van. Kitámasztom a lebocsájtott redőnyt, hadd áradjon be a levegő. S akkor megint egy pillantást vetek az üres és nedves utcára és villámgyorsan eszembe ötlük: Mi van azzal a spárgacipőssel? hol lehet most a kerékpáros? s az a két fiatal leány vajjon kibeszélgette-e már magát?

Mindez csak egy pillanatig tart. Tudom, hogy most még valamit tenni kell, halogatás nélkül, azonnal. Egy percig tanácstalanul állok.

Az asztalon ott van rendben a dohányzó-késztségem. Most látom, hogy az éjszaka nem szívtam el egyetlen cigarettát sem. Nem szívtam el az elsőt s így a huszadikat sem. Apró kortyokban megittam egy pohár hideg tejet — erre még emlékszem. Azt hiszem ez még éjfél előtt volt.

Aztán egyszerre megértem, hogy mit akarok, hogy mi az, amit még meg kell tennem.

Az íróasztalon tegnap óta kinyitva érintetlenül fekszik a Piros füzet. Könnyedén és tisztán, hogy szinte a testem súlyát sem érzem, mintha még semmit sem éltem volna meg ezen a világon, ceruzával gyorsan beírom a füzetbe ezt a jegyzetet.

(Herceg János fordítása)

ALEKSZA SANTICS:

Kajászaim

(O klasje moje)

Kopár hegyek alján sárga kalászkok,
Vérünkkel öntözött fekete kenyér,
Az éhes madarak csőre, ha elér,
Megvédnek-e majd a fáradt kaszások?

Aratást várva már hajlik a kalász,
Nápfényben fürdik szőlőfalum tája;
De homlokom sötét, felhő szállt rája,
És lelkeim mélyén most száz villám cikáz'.

Holnap, ha élesen csillan a sarló,
S keresztbe gyűlik az aranyszín' kéve,
Megindul újra majd mély sebem vére,
Mert bús könnyed, népem, issza a tarló ...

Mit serény munkáddal megalkotsz éhen,
Zsákmány lesz az úri lakoma-hadnak,
S neked, mint az ebnek, csak morzsát hagynak.
Óh, ez a szörnyűség százados szegény!

Senki sem hallja meg fájdalmas jajod,
Dőzsölő uraid szívéig nem hat ...
Ninestelen népem, a földön csak por vagy,
Vonszold a jármót, és szenvedd a bajod.

Kopár hegyek alján sárga kalászkok,
Vérünkkel öntözött fekete kenyér,
Az éhes madarak csőre, ha elér,
Megvédnek-e majd a fáradt kaszások?

Balázs Pál fordítása

ALEKSZA SANTICS:

Este

(*Veče na školju*)

Lágy tenger-ágyba
Vágyva
Lassan leszáll az éj.
Zord szirtek kopár
Ormán
Lopva tűnik a fény.

Az estharang halk
Hangja
Bércek csendjébe tép;
Nyugalmát óhajt,
Sóhajt,
S imába kezd a nép.

Feszület előtt
Felnőtt
S gyermek térdre borul,
Könyörög. Ám ott
Halott
Csendben hallgat az úr.

Az álom-óra
Szólal,
Lassan leszáll az éj.
Zord szirtek kopár
Ormán
Lopva tűnik a fény.

Balás Pál fordítása

CH. F.:

Kis néprajzi csokor Orom környékéről

A Felszabadító Háború után a néprajz hazánkban is, de tartományunkban is mindjobban elfoglalja az őt megillető helyet. A Vajdasági Múzeum néprajzi osztályán kívül több városi múzeumban találunk néprajzi gyűjteményt, ahol a vidék népeinek tárgyi hagyatékait szemlélhetjük és őrizzük meg az utókornak. Ezzel párhuzamosan fokozódik a szellemi néprajz feljegyzése és ismertetése is.

A néprajznak ezernyi oldala van, mert érdekli a népi élt mind-megannyi megnyilvánulása. E helyen megkísérelünk — részletezésre nem törekedve, inkább a még ma is kínálózkodó lehetőségek keresztmetszetét adva — néprajzi csokrot nyújtani egy ma is eléggé elszigetelten élő tanyavidék szellemi kincséből és tárgyi hagyatékából.

Most a rendszerezéstől is eltekintünk s úgyszólván nyersen adjuk azt, ami vagy amihez hasonló esetleg más faluban vagy tanyavidéken is kézenfekvő közelségben van, hogy esetleg kutató-gyűjtő munkára serkentsünk másokat is.

Későbbi, de nem másodrendű fontosságú feladatnak tekintjük tartományunk tarka néprajzi színeit összehasonlító módszerrel és közös munkával egységes néprajzi szönyeggé szőni; kivizsgálni, hogy a már évszázadok óta egymás mellett élő népcsoportok hogyan hatottak egymásra, és hogyan alakították át saját ízlésüknek és viszonyaiknak megfelelően a többiektől kapott szellemi és tárgyi anyagot.

* *

A bemutatást kezdjük talán a **népdallal**. Az itt következő két népdal közül az egyik a régies anyaghoz tartozik, a másik újabb stílusú magyar népdal.

Az első dalt Zsámboki János, 60 év körüli földműves közölte. Nem adott egészet, mert már ő sem emlékszik a teljes szövegre. Nincs kizárva azonban, hogy a másik gyűjtőnek sikerül kiegészítenie a töredéket. Mindenesetre megérdemelné, mert a magyar dolgozó hétköznapijairól, »kínlódásról« szól abból az időből, amelyet egyesek még ma is tévesen »régi jó időknek« szeretnének feltüntetni. Így hangzik:

Már minálunk megjött az aratás,
A részesnek megjött a kínlódás.
A gazdasszony úgy adja fel a szót:
A részesnek nem kell adni kosztot.

A másik népdalt nemcsak azért közöljük, mert szinte a bölcsőtől kezdve fülünkbe cseng lágy muzsikájával, hanem azért is, mert hármas kezdőképe egyébként is figyelemre méltó. E népdal előbb három képet, három hasonlatot tár elénk, s csak azután tér át tulajdonképpen mondánivalójára. Ezek a képek azonban — különösen a városi emberhez — közelebb varázsolják a természetet, de inkább abból az időből, amikor Vajdaságban még több volt a vadvíz és szélesebbek a rétek. Nézzük csak:

Órépen úszik a...

Szépén úszik a vadkacsa a vízben. Szépén legel a gulya a réten.
 Este este von, este akar lenni. Ez a kis lány haza akar menni.

Szépén szól a csengő a nyakába. Tied lesz én már babám nevesedára.
 Haza venne, de nincs kísérője. Mert elhagyta őt az igaz szeretője.

Este, este a-, este akar lenni;
 Ez a kislány haza akar menni.
 Hazamenne, de nincs kísérője,
 Mert elhagyta őt az igaz szeretője.

A közölt kottát Bosznai József igazgató-tanító jegyezte le, akinek magyar népdal gyűjteménye nagyban megkönnyítheti és előmozdíthatja a hozzáértők munkáját.

Megemlíthetjük még azt is, hogy a fenti népdal egyben a magyar népdalok azon csoportjához is sorolható, amelyeket párosító daloknak nevezünk. Ugyanis az első szakasz utolsó sorában a »babám« szót nagyon sok esetben először legénynévvvel, ismétléskor pedig leánynévvvel helyettesítik, mégpedig annak a leánynak, illetve legénynek a nevével, akit a jelenlévők közül a tanyai vagy falusi közvélemény amannak szánt. Nem ritka az az eset, amikor az ilyen párosító »kidanolásnak« az a következménye, hogy maguk a fiatalok is éppen ennek hatására figyelnek fel jobban egymásra.

* *

Folytatásképpen lássunk néhány szólást, példázatot, közmondást. Természetesen Orom környékén is használnak rengeteg általános szólást, példázatot és közmondást. Számuk talán ezrekre rúg. Feljegyeztünk belőlük pár százat, közöttük néhány olyat is, amelyet csak e környéken emlegetnek, használnak. Itteni pillanatok véletlenei születtek ezeket, itteni emberekhez és itteni viszonyokhoz fűződnek. E helyütt csupán néhányat sorolunk fel. Íme: Nehéz a kutya szájából kivonni a tojást. Csőszű nézött. Mindönnek fortéjja van, mind a lipefogásnak. Bafyut kötötték a hátára. Ördöggé lőtt, mind a hajóhúzó ló. Főtötte a papkívt. Eghetetlen rossz gyerekek. No most, Zsódos! Beleizattak, mind Motok részesei az övésbe.

Szép számmal vannak köztük rímesekek is. Pl. Afektál, otthon mög a fődön hál. Tödd el, majd mögöszöd röggel. Mit gondósz, mikó tyúkot lopni elindúsz? Úsd agyon, de nő nagyon...

Nem egy mondás szemmel látható képtelenség. Ezzel természetesen tisztában is vannak és éppen azért is használják, hogy annál szembeöt-

lőbb legyen a kiemelés, amelyre céloznak. Íme néhány ebből a fajtából is: Van ott mindön, mind az üres bótba. Hajmát öttem, zsiros a szám. Ég a Tisza, szalmáva kő locsóni. Etörted a gyíkinkanalast. Nem tudom, mi löhet, de egész biztos, vagy elefánt, vagy vadgalamb...

Ezek között is akad verses: »Száraz tónak nedves partján döglött béka kuruttyol. Hallgatja egy süket-béna, ki a vízben lubickol«.

A keletkezés eredetének vizsgálása nélkül itt csupán tényként említjük fel a vegyes, magyar-szerb összetételű mondásokból a következőket: Fele voda, fele víz. Dobra konya, jó ló. Tudom, tudom, kad mi prsztom pokázses...

Felesleges volna részletesebben beszélni a mondások, példázatok és közmondások mély, paraszti logikájáról, bölcsességéről. Azonban napjainkban, amikor egyesek érthetetlenül állnak a háborúsújtotta és egyébként is elmaradt ország ujjaépítési és tervszerű továbbfejlesztési nehézségei előtt, mégis rá szeretnénk mutatni a következő mondás ma is időszzerű értelmére: »Ha meg akarom enni a tejfölt, meg kell innom a savót is«.

* *

Néha tréfás, néha csipkelődő, néha pedig gúnyolódó és csúfolkodó hang csap meg bennünket, ha a környék ragasztékneveit, az úgynevezett »csúfneveket« vizsgáljuk. Az egész skálára azonban a megkülönböztetésre való törekvés és kitűnő emberismeret nyomja rá bélyegét. A környéket ugyanis nagy számban lakják egyforma nevű családok, akik között gyakran nem is olyan könnyű a tájékozódás. Nagyon sokszor összetévesztik őket. Részben ennek elkerülése végett, de részben minden szükség nélkül is, csupán a csipkelődés és gúnyolódás kedvéért kiegészítő neveket ragasztanak az eredeti családnevekhez. Egyik-másik nagyon gyakori családnév olykor 8—10 ilyen megkülönböztető nevet is kap. Mint pl. a Kovács, Pósa, Nagy, Bata, stb. család. Így a Kovács és Pósa családnál 11—11 csúfnevet találtunk. A Baták neve mellett 6, a Nagyoké mellett pedig 7 csúfnévvel találkozunk. A Kovácsokat hívják Kanásznak, Bajusznak, Gyuricának, Malmosnak, Paprikának, Möcsösnek, Borosnak, Kiskovácsnak, Pipás-Kovácsnak, Csányinak és Kókainak. A Pósákat pedig Partinak, Lombárnak, Neszójnak, Bakának, Trútynek, Harangozónak, Úszónek, Nyárfásnak, Jászlosnak, Bendzsónak és Sántának.

Az Orom környékén ismert összes csúfnevek felsorolása és eredetük ismertetése messzire vezetne bennünket. Ezért csupán néhány érdekesebből szólnunk. Annál is inkább, mert nagyon sok esetben maga a csúfnév is elég beszédes. Mint pl. Kanász, Malmos, Boros és Pipás a Kovácsoknál; Sajátás és Retkes a Nagyoknál; Parti, Baka, Harangozó, Nyárfás, Jászlos és Sánta a Pósaéknál; Gubás és Lesi a Fehéreknél; Kuttyás a Sótiaéknál; Préda a Sarnyaiéknál stb.

A »Bajusz«-név onnan ragadt a Kovácsok egyik ágához, hogy a környéken bekvártélyozott cseh nemzetiségű dzsidás katonák, még nem ismerve házigazdájukat és tanyáját, eltévedtek a vasárnapi kimenő (valószínűleg borral is öntözött) hangulatában, s minthogy magyarul sem tudtak, kezükkel orruk alatt, hol erre, hol arra az oldalra bajuszpödrést utánozva magyarázkodtak: »ván bájusz, nincs bájusz«, utalva házigazdájuk ama fogyatékoságára, hogy valami szerencsétlen kimenetelű be-

tegség folytán egyik oldalon elvesztette akkor még nagyon fontos paraszti férfidíszét: a bajuszt.

»Honvédnek« azért nevezték a Baták egyik ágazatát, mert az 1848-as szabadságharcban egyik ősiük honvéd volt. Megjegyezhetjük — bár más névnél is előfordul — hogy ez a csúfnév csak 1—2 nemzedéket kísér, s például az ebből a családból származó Bata Feri volt városi pénztárnokot és testvéreit már senki sem nevezte »Honvéd«-nek.

A »Köcsög« és »Madzag« ragasztéknév a Sarnyaiaknál, a »Bakveréb« a Losoncoknál, a »Százszorszép« a Dukaiaknál, a »Hétszínszakállú« a Batáknál, természetesen csipkelődés, csúfolódás célzatával került az eredeti családnév mellé. Parasztságunk egyik nem ritka hibáját, a fősvénységet »Cigány«, »Krajcárharapó« és ehhez hasonló, néha már a drasztikusba is átmenő név-toldalékkal fejezik ki.

Van példa arra is, hogy az egyik család eddigi csúfnevét a környezet másikkal cseréli fel. Pl. a Nagyok »Sajátás« ágazatából az egyiket ma már »Borák«-nak mondják. Az is megtörténik, hogy egy-egy csúfnevet két család is visel. Így pl. »Csányi«-nak neveznek Faragókat is, meg Kovácsokat is. »Jászlos«-nak mondanak Batákat is, meg Póságokat is. »Rekedt« van a Sótiak és a Zsámbokiak között is.

Nem ritkán a család egyik tagjának valamelyik kiemelkedő tulajdonságáról nevezik el az egész családot, vagy csak azt az egy embert. Pl. »Futós«-nak, »Kocogi«-nak, »Lesi«-nek, »Szuszi«-nak, »Piszé«-nek stb.

Nem egyszer megtörténik, hogy a más vidékről Orom környékére jött ember hiába keresi a Mélykúti- vagy az Ágoston-családot, mert az előbbi csak »Csavartá«-nak, az utóbbit pedig »Kérges«-nek ismeri mindenki.

Mondanom sem kell, hogy a környéken élő kevés szerbet is magyar ragasztéknévvel emlegetik. Ha pl. a »Vörös Gyura« bácsiról beszélnek, csak néhányan tudják, hogy Bogoszávlyev Gyúróról van szó. »Pisze Miló« említésekor már sejtjük, hogy szerb ember a viselője, de még távolról sem, hogy az is »Bogoszávlyev«. »Nagyórrú Steván« és »Nagyhasú Steván« nevek tulajdonosainak igazi neve azonban már talán csak tőlük maguktól, vagy hivatalos helyen tudható meg. A többiektől teljesen sikertelen volna kérdezősködni.

Fordított eset is van. Az idegen csak sejtí, hogy »Drugi P'sta« és »Molím Péter« nem szerb, hanem magyar, de már sokat kell kérdezősködni, — ha ugyan olyan nagyon kíváncsi, — mire azt is megtudja, hogy az első Szabó István, a másik pedig Dobó Péter.

Ezzel kapcsolatban itt még csak annyit szeretnénk megemlíteni, hogy a »Gyurica«, »Csúvár«, »Kesza« és ehhez hasonló csúfnevek többször szláv eredetre utalnak. A »Lupuj«-ról viszont még ma is tudják, hogy viselői, az Ancsánok, valóban román származásúak. A »Kara« csúfnév meg éppen török eredetű, ha viselője nem is volt török, mert ez a szó török nyelven »feketét« jelent.

* *

Ha már a neveknél tartunk, nem minden eredmény nélkül vizsgálhatjuk az állatneveket sem. Már rég megállapított tény, hogy földműveseink, de még inkább pásztoraink, folyókról nevezik el ház-, illetve nyájőrző kutyaikat. Ezért Duna, Tisza, Sajó stb. nevű kutya igen sok található. Ezt abból a babonás hitből kiindulva tették, hogy ez eset-

ben a kutya nem fog megveszni. A másik csoport kutyanév szójáték eredménye. Ilyenek: »Mitugrász«, »Hoszták«, »Mitvisz«, »Nyomújj«, »Hangász«, stb. A »Farkas«, »Tigris« és ehhez sahonló elnevezések abból a kívánságból erednek, hogy a kutyák hamisságban azokhoz hasonlítsanak. Az első világháború borzalmait megúnt ember lelkületére vall a »Bajnét« és »Pisztoly« kutyanév. A »Finánc«, »Zsandár«, »Plébános« és ezekhez hasonló elnevezéseket pedig minden bizonnyal a falunak, vagy a nevet osztó egyeseknek nemtetsző személy bosszantására vagy legalább is lebecsülésére adták. Figyelemre méltó a törökösen hangzó »Bundzsi« és a szlávos »Szoli« és »Peszkó« kutyanév s érdekes hogy az egyik magyar tanyán (néhai Zsoldos Antalén) már 1900 körül »Obrádnak« hívtak egy kutyát, amikor a környéken lévő 3—4 szerb tanyán egyetlen Obrád nevű ember sem volt.

Az állatnevekkel kapcsolatban még csupán arról szeretnénk szólni, hogy lovaik gyorsaságát akarván kifejezni, a termelők igen sokszor »Szárcsának«, »Madárnak«, »Fecskének«, vagy pedig »Szellőnek«, »Viharnak«, »Villámnak«, stb. nevezik őket.

* * *

Ha már a földműveseknél tartunk, érdekes megjegyeznünk, hogy a kocsi egyes részeit nem az általánosan ismert elnevezéssel illetik. Így használják pl. a »fűrhec« elnevezést a »felhérc« helyett: »csatlást« mondanak ott, ahol más vidék lakói »felhércpálcáról« beszélnek; »kisafának« nevezik a »késefát« és »juhafának« az »éhat«.

Arról viszont sokkal részletesebben kellene szólnunk, hogy a kocsiodalnak csak egy faluban is ezernyi fémdíszítése a néprajzi gyűjtők külön figyelmét érdemli, mert az gvári, illetve városi segítség nélkül, kovácsaink szélesen csapongó fantáziájára és igen fejlett kézügyességére vall. Semmiesetre sem túlzás, ha azt mondjuk, hogy vidékünk kovácsmesterei a kocsiodalok fémdíszítéseivel elérték, néha talán túl is szárnyalták a régi céhek vaskapu- és vasrácsdíszítéseit. Ennek bizonyítására elég volna csak egy falu, ez esetben Orom kocsijai közül 15—20-at kiválasztani és lerajzolni vagy lefényképezni múzeumaink néprajzi osztályai részére. Ezzel szinte úttörő munkát végeznénk, mert a magyar eredetű kocsi fémdíszítésével tudtommal még a magyarországi néprajzkutatók sem foglalkoztak. Igaz azonban az is, hogy a ma már kihalóban lévő kocsifényképezők által tarka színpompába vont díszítéseket csak a színes rajz vagy színes fénykép tudná teljes egészében érzékeltetni.

* * *

A szokások tömkelegéből is csak egy párat ragadunk ki.

Először a gurásztá-evés-ről szólnunk. Az újborkas tehén legelső teje még élvezhetetlen. Még az ezt követő sem olyan, mint amit közönségesen fogyasztani szoktunk. A gazdasszony ilyenkor összeszedi nemcsak saját kisgyermekait, hanem a szomszédokét is, ha neki nincs vagy azok már felnőttek. Túzre teszi ezt a tejet, de az még nem forr fel, hanem kevés melegítés után összemegy. Az íze nem savanyú, hanem édeskés. Ezt nagyobb edényben a gyereksereg elé teszi s míg azok jóízűen kanalazzák, ő a már előre odakészített vödörből vízzel önti le őket abban a hiedelemben, hogy a tehének ettől olyan sok lesz a teje, mint a víz. Ebben a szokásban egészen jól felismerhető az ősi terményszaporító varázslat maradványa. A más népek hasonló szokásaival való összehason-

lítás történelmi kapcsolatot tárhatna fel. (Közölték velünk, hogy Zenta környékén is megvan ez a szokás, csak másként nevezik. Ugyanígy hallottuk Szlavóniát járt magyarjainktól, hogy az ottani falvakban is dívik).

A következő farsangi szokást azért jegyeztük fel, mert egyik mozzanatában eltér az eddig ismertektől. Ugyanis a »maszkák« farsangi felvonulásán a tuskóhúzás rendszerint olyanoknak jut ki, akik »kimaradtak a farsangból«. Ez Ormon is sokáig így volt. Később azután senki sem vállalkozott erre a szerepre az öregedő legények közül. Ezért a vígkedélyű Kaňász Matyi minden esztendőben nyakába akasztotta a tuskó kötelét és végigkomédiázta az egész farsangi menetet még házasságkötése után is kb. 20—25 éven át, egészen haláláig. Azóta azonban Ormon egyáltalán nem tartanak farsangi felvonulást.

Végezetül azt a szokást említjük fel, hogy esténként sok tanyán a kútba engedik a vödröt, mert azt tartják, hogy ebben az esetben a tanyáról nem lopnak el semmit.

* * *

Ami a még fellelhető régi szerszámokat és a néprajz tárgyi, valamint szellemi hagyatékát illeti, megállapíthatjuk, hogy kézimalmot, faragószéket, stb. kis számban még egyik-másik tanyán felkutathatnánk, szokást, mesét, anekdótát, stb. még hallhatunk. Éppen ezért igen sürgős feladatunk lenne ezek rendszeres feljegyzését megszervezni, a tárgyakat pedig múzeumaink néprajzi osztálya számára beszerezni, nehogy az utánunk jövő nemzedék helyrehozhatatlan mulasztással vádoljon bennünket.

Hangya András: Rajz

VÖRÖSVÁRI-HEINZ VILMOS

Mi az a tűz:

*Mi az a tűz, mely embert hajt, mivel
életének nincs hajnala?
Magasba tör és szembeszáll véssz,
míg fenn nem ragyog csillaga.*

*Mi az a tűz és erő, gyújtó láng,
mely verssorokban ég feléd?
Hogy hős legyen és miénk Petőfi,
kinek az anyja tót cseléd.*

*Mi az a tűz, ha nyugtalan orvos
görnyed a mikroszkóp felett?
Halál felett győz és szérumáért
egész világ hálát rebeg.*

*Mi az a tűz, mely rohammunkást szül
szénbányákban? Napot, éjszakát
veszélyben tölt s korom-verejtékkel
követi szívének szavát.*

*Mi az a tűz, ki üldözöten is
láng eszméjéért síkra lép?
Bátor szívvel harsogja: »Előre!
Eljen a szabadság, a nép!«*

Tánc

Milobos,
színes
leány
sereg,
áraszt el
ragyogó,
fénylő
termet.
Lábogó,
titkos
ifjú
szerelmek
lángolva,
lopva
össze
nevetnek.
Előtted
vállak
fehérje
villan,
ott karcsú
lábak
formája
illan.

S míg
hallkan
röppen
a susogó szó.
szívbe
száll
lágyan
a muzsikaszó.
S míg
másban
lúktet,
lángol
a vágy,
tested
közönnyel
suhan
tovább.
Szobor
az arcod,
rejtett
az éned,
de lelked
mélyén
fojtott
érzések
tüzei
égnék.

FIGYELŐ

Az illúzió művészete

Három színházi est indította meg gondolkodásomat; vagy talán inkább vissza kapcsolt rég elgondolt gondolatokhoz, amelyek most újra jelentkeztek korhoz, időhözköthetőbben persze, mint egykor. Valamikor írtam néhány esztétikai cikket, Széljegyzetek, talán Margináliák címen és »Margináliák a happyend«-ről címen is. Beszélgetésekhez, olvasmányokhoz, találkozásokhoz fűződtek ezek a széljegyzetek. Most három színdarabhoz, három színi estéhez kapcsolódnak elgondolásaim. Persze nem azt akarom mondani ezzel, hogy csak a három színdarabról lesz itt szó, de kiindulópontul feltétlenül ezeket kell választanom. Mégis az, amit a darabokról próbálok elmondani, némileg feltételezi már legalább azok tartalmának ismeretét. A három színdarab — mind a hármat a vajdasági szerb színházban láttam — Ibsen Vadkacsája, Bora Sztankovics Kostanája és Bihali-Merin Ottó Öntődéje (Livnica). Hozzátehetem: a Vadkacsát mérsékelt érdeklődés mellett adják estéről-estére, a Kostana előadásaihoz alig lehet jegyet kapni (idestova már itt is meghonosodik majd a »kartu više« rendszer), míg a Livnica — teltházás bemutató előadása után — igen kicsi közönséget vonz. De ezzel a kérdéssel nem szándékozom foglalkozni. Inkább a darabok problématikája érdekel.

A Vadkacsát Rakitin rendezte. Rakitin finom artisztikuma, esztétizálása visszaretten minden — akár művészi — problémától is, de különösen elvonatkozik minden eszmei, gondolatbeli problémától. Így nem adta a teljes Ibsent sem. Nem úgy értem ezt természetesen, hogy talán húzott volna egyes mondatokat. Egyáltalán nem. De homályban hagyott egyes részeket, míg másokat kihangsúlyozott. Így szinte új darabot írt, felhígította a sűrű ibseni levegőt. Könnyebb atmoszférát teretett, mint azt Ibsen megkívánná. Mert miről is van szó a darabban? Arról — hogy minden vadkacsának pusztulnia kell, hogy illúzió nélkül senkisémm bírja ki, nem bírja el a vadkacsa-életet. Mert tulajdonképpen mindannyian vadkacsák vagyunk, ibseni vadkacsák, olyan vadkacsák, akiket egyszer már tönkrelőtt az Élet-vadász, akik tört szárnyakkal nem tudunk már felszállni, talán az illúziók szárnyán sem igen és azért ott élünk tovább a padláson és kisteknőben készen kapjuk a vizet, amit bizony igen nehéz hatalmas, élő tónak elképzelni. Életpótlék — élet helyett. Illúzió. Ha ugyan megvan hozzá az álom ereje bennünk, kis vad-

kacsákban, akiket — ha ráfogjuk a puskát — önmagunkkal együtt tudunk csak eltalálni, lelőni. Akikkel együtt pusztulunk magunk is.

No, de a vadkacsa csak szimbólum, ha el is vitte a kis Hedviget a másvilágra. De a többiek? Az emberek, az élő emberek? Szükségük van-e nekik is az illúzióra? Megoszlanak a vélemények a darabban. Reling, az orvos, úgy érzi: az emberek — talán rajta kívül, mert ő maga nagy és erős — nem bírnák el az életet illúzió nélkül. Ergo: adjuk meg nekik az illúziót, akár orvosi receptek formájában is. Ergo: gazember mindenki, aki el akarja venni az emberektől azt az egyetlen, ami némileg is kibékíthet az élettel — az illúziót, a hazugságot. Ergo: ne beszéljünk ideálokról, amikor van erre jó magyar szavunk: hazugság ez a jó népi szó. A fiatal Verle, a ragadozó, mindeneken átgázoló kapitalista gyáros fia, ellenkező véleményen van. Tiszta helyzetet akar teremteni. Leoperálja az emberek szeméről az illúziók tarka hályogát, látóvá, tisztán látóvá teszi egyebek között Hjalmárt is. Mint valamikor a fiatal Gorkij, Ibsen-Reling is illúziókkal teszi elviselhetővé az életet. Mint Luka, a vándor csavargó az Éjjeli menedékhely furcsa társaságában, Reling is betegeknek, pácienseinek tartja Hjalmárt s a többi embert. Hiába bizonygatja Gregers, hogy Hjalmárban van erő, ő elbírja az igazságot és éppen az igazság új talapatáról indíthatja meg új, a régénél szebb, teljesebb életét. Leleplezi apja, az öreg Verle üzelmeit, végül azt is, hogy Hedvig oecsempészett kakukfióka, hogy élete egyáltalán nem boldog idill, hogy boldog idillek egyáltalában nincsenek, hogy csak úgy élhetünk igaz életet, ha tisztában vagyunk a valósággal. Hjalmár — nem bírja el az igazságot. Csak a illúzió idillikus talmiboldogsága, csak a mákony altathatja el éber szellemét, csak úgy hiheti, hogy örömök is vannak életében. Hjalmár gyáva, gyöngé ember, de — hogy egykori szavamat feltámasszam. — »akart«-enje, az ideál, amely felé törekedett. Helyesbíték: az az ember, aki és amilyen minden törekvés, küzdelem nélkül szeretne lenni (ideálja szóval) a bátor harcos, a teremtőszellemű feltaláló. Észre sem veszi szinte, hogyan hazudja magára magára ezeket az értékelt tulajdonságokat, hogy beszél önmagáról odahaza, családi körben, mint bátor hősről, ki mindenkinék, gazdagnak és hatalmasnak megmondta a véleményét, holott a valóságban a gazdagok és hatalmasok között saját apját is gyávan megtagadta. Hogyan hitegeti önmagát is, családját és barátait is, hogy hamarosan készen lesz találmányával, holott ahhoz sincs ereje, hogy hozzáfogjon. Akár töketelt apja pálinkával, ugyanúgy issza le magát ő is napról-napra illúziókkal, hogy elbírja törtvonalú életét. Apja alkoholba süpped, ő — maga — önmagát szépítő álmokba.

És éppen arról is van szó — s ezzel nem mert Rakitin szembenézni — hogy lehetséges-e továbbélni a burzsoá társadalom keretei között és mily módon?! Áltassuk magunkat napról-napra, bűvészkedjük életté életpötlékunket álmokkal, illúziókkal, alkohollal, hazugsággal, vagy tépjük szét az illúziók szöttest, operáljuk le a tarka hályogot szemünkről, hogy tisztán lássunk, hogy tisztán, látva-lássuk önmagunkat is a magunk valóságában. Lehetne talán így is mondani: realizmus-e, vagy romantika? Melyik lehetne az üdvösséget adó recept? Oscar Wilde tudatosan állott ki a hazugság művészeté mellett, Ibsen problémakép veti fel a kérdést. Gorkij fiatalon megteremtette a csavargó Luka alakját, de később bizony rátért a realizmus útjára. Hogy csupán leleplező, kritikai realiz-

mus volt-e az új gorkiji művészet és esztétika elgondolása, arról egyelőre nem szólhatunk. Mert lehet, hogy Gorkij nem elégedett meg a gregersi leleplezők módszerével, amelynek vége bizony a Vadkacsában is az, hogy se Hjalmár se más, senki sem bírja el illúziók nélkül az életet. Aki teljesen megszabadult a hazugságoktól, az öngyilkos lesz, mint a kis Hedvig. Akiben van még erő újabb álmok, újabb hazugságok elhittetésére önmagával, az tovább vonzolja az életet. Ez a hjalmári sors. Mert Hjalmár legalább is azt hiteti el önmagával, hogy — hiszi hazugságait.

Nem is próbálok még megoldani az ibseni problémát. Úgy érzem, rá kell mutatnom előbb még Kostana Mitkéjére is. Mert főleg ve-e kívánok foglalkozni. Mitke egész ember, olyan ember, aki — egy halódó uralkodó-osztály deklasszálódó tagja — nem ereszkedik le a lenézett cigánylánnyhoz sem, mert teljesen embernek érzi maga mellett a cigány Kostanát is, egyenrangúnak, emberi mivoltában és hasonló problémájában. Hiszen mindkettőjük előtt ott áll a nagy kérdés: hogyan lehet tovább vonzolni ezt a siralmas életet, amely nem nyújt és nem nyújthat kielégülést, teljesülést. Kostana részére az ének nem mesterség. Művészi kiélés eszköze az már számára, (így gondolta el a rendező, ha a színész nő nem is tudta ezt éreztetni!), egy magasabb művészi sík, az illúzió, a maratózis síkja, az a sík, amelyen egyedül teljesülhet az élete, legalább pótélet gyanánt. Mert tudja, hogy magát az életet akarta, nem annak »szublimációját« a művészi síkon. És talán azt is érzi a művészet, más kell, hogy legyen, több kell, hogy legyen az életpótlék teremtésénél.

Gregers a megismerés, az igazság élet-teremtő erejéről beszél. Mitke a más énekének hallgatásában, a muzsikában, az alkoholban találja meg életpótlékát, amelybe a szürke, nyárspolgári garasos, erkölcsök élete elől menekül. Azután kijózanodik mindebből és elhatározza, hogy visszatér a garasoskodó, filiszter-életbe. De megalázkodó, kijózanodó — s nem: józan — és lemondó, rezignált, kiábrándult a mitkei megismerés. És képes-e vajjon az ily mitkei megismerés új életet, tűrhető életet teremteni? Ki lehet-e bírni a burzsoá-keretek között folyó életet ilyen kiábrándult megismeréssel? Még Kostanát is lebeszéli minden tettről. Minden illúzióról, művészi síkon való kiélésről, énekről, de arról is, hogy teljesítse az álmot; hogy megvalósítva az álmot — egyúttal meg is szüntesse azt! Mitke annyira benne gyökerezik a patriálkális életben, hogy talán inkább önmagát ütné agyon, mihtsem az illúziót. Talán másképp nem is lehet tovább élni? Hedvig legalább nem tudott. És Dorián Gray is véget vetett életének, amikor megszűnt a nagy illúzió. Mitke mégis él tovább. Beletörődve az átokéletbe, mint élve is halott. A lemondás nagysága most az illúziója? Ezzel áztatja magát? Mily nagyszerű, pompás fickó is ő, aki képes volt a nagy lemondásra?! Tulajdonképp itt kezdődhetne egy új dráma, ha a Kostana be is fejeződik itt. Talán egyszerűen arról van itt szó, hogy a megismerés nem megismerés, hanem egyszerűen újabb illúzió. Akár a gregersi megismerés is. Mert az se adott új életet, tiszta életet. Talán nincs is addig új, tiszta, öröms élet, amíg azt meg nem teremjük magunknak. És kérdés, elegendő-e erre a megismerés, az illúzió leleplezése.

De itt közbeiktatnék egy néhány másról beszélő és mégis ugyanerről a témáról szóló sort. Arról írtam valamikor, hogy a happy end kérdése tulajdonképp illúzió kérdése. Valamikor, a harmincas évek vége

felé, egy nap két író is mondta nekem, hogy igenis kell a happy end. Az egyik, ha szocialistának tartotta is magát, már rég passzívításba került és a kispolgári olvasók gyöngé írócskája volt, aki mákonnyal, illúzióval, meg-nem-valósult álmokkal pótolta olvasói pótlékra szoruló életét. A másik — megnevezzem? — Bánát egyik legszebb harcosa volt, még 1941 nyarán végezte ki a fasizmus, menyasszonyával Súlman Rózsával egyetemben: Kócsának hívtuk és Vladimir Kolarov volt a neve. Nos, Kócsa is úgy érezte, hogy már most, a reakció fehér terrorjának dühöngése közben is a miénk az élet, a jövő, a hit és a győzelem és előbb-utóbb, de holt bizonyosan felépítjük a jövő öröms emberének új házát, új országát. És éppen ezért a legnagyobb kínokat szenvedő harcos is nagy fölényben van kínzója fölött. Ezért — ha még nem is a megvalósulásban, de magában a harcban, a dac egy gesztusában a vérpad fölött van a mi igazolt szerencsés befejezésünk, happy endünk. Valami utalásban a jobb jövő felé, ami esetleg csak egy a zseb mélyén ökölbe szoruló kézben jut művészi kifejezésre. Kócsának igaza volt: az ő megkínzott, halálba vitt élete is jövőbe mutató kéz volt és happy end. Akár Rózsa betegségből-kelt, mégis sokat elbíró teste, amely bátran tárulkozott a hóhér elé, mert biztos volt abban, hogy hite nem illúzió.

Állapítsuk meg hát újból, mint akkor, talán 1938-ban, hogy a kispolgári happy end illúzió, soha nem teljesülhető álm; viszont a komoly valóságadás, valóság irodalom kibírható még a kapitalizmus felfelé ívelő vonalán is, mégha nem változtató, mégha csupán kritikai realizmus is, és végül: hogy igenis lehetséges és nem illúzionisztikus a proletár happy end, mint utalás arra, hogy van kiút, van jobb jövő és hogy éppen ezért kibírhatjuk a legcudarabb átokéletet is. Sőt: kibírhatjuk önmagunk tökéletlenségének tudatát is. Azt a tudatot, hogy nem vagyunk azok, akik szeretnének lenni, akiknek kellene lennünk, hogy gyöngék, túlegyszerűek vagy túlsúfoltak vagyunk, talán elveszett emberek és nem igaz-emberek. Elbírnak azt a tudatot is, hogy jobb, tökéletesebb önmagunkért is harcot kell még folytánunk, belső harcot a külső harcokkal egyidőben. Kibírhatjuk ezt a tudatot is, mert tudjuk, hogy a változó világban és változó világgal együtt magunk is megváltozunk, ha nem is márhólnapra. Ezért nézhetünk bátran szembe saját rütségünk tudatával is — óh, sokkal bátrabban, mint Dorian Gray! — mert tudva tudjuk, hogy hamarosan megszépülünk. És éppen ebben a szembenézésben van a mi happy endünk. Ebben, nem pedig abban, hogy talán már a ma harcairól, harcai közepette csupa jót, szépet állapítanánk meg, ami valószínűleg újból — másfajtájú ugyan, de — illúzionizmus lenne.

Nos, ha talán még nem tudjuk: a hamis megismerés művészete, Mitke és Gregers és Hjalmar nem jutottak el, nem juthatnak el az ilyen happy end, így módon felfogott illúzió művészetéhez. De ha a ma túlsúfolt vagy leegyszerűsített emberére gondolunk, ahogy az embert egyik és másik részről adják íróink, művészeink, akkor — habár nem is ez ma a témán — nem tudok lemondani arról a vágyamról, hogy pár szót ne szóljak Bóra Sztankovics ember-ábrázoló művészetéről úgy, ahogy az a Kostanában, mondjuk újból, Mitke alakjában megnyilvánul. Mert Mitkében az író leegyszerűsítve adja a túlsúfolt embert. Egyszerű, szinte hihetetlenül egyszerű eszközökkel adja a felbomló, zilált, sokrétű Mitkét, egy bomló korszak hulló alakját és — anélkül, hogy ezzel leszűrkitené,

leegyszerűsíténé ezt az embert. »Zdrav sam i bolan sam« — mondja egy ízben Mitke és ezzel a pár mindennapi szóval rávilágít a problémára a maga teljességében. Igen: (testileg) egészséges vagyok és mégis, mégis mennyire beteg vagyok (lelkileg, hitemben). És ugyanilyen egyszerűséggel máskor: »Menj, venasszony, önmagam látom benned!« Hiszen ebben a pár egyszerű szóban benne van a kor és embereinek minden belső viaskodása, és az is, hogy mennyire szeretne szabadulni az ember is, a korszak is — önmagától. Mennyire futna önmaga és a körülötte lévő valóság elől és — úgy érzi: nincs hová. Hiszen ez épp a szörnyű mitkei, kiábránduló és kiábrándító, hamis megismerés. Mert bizony nem könnyű a Mitkéék részére megszabadulni önmaguktól és társadalmuktól — ha még nem vágják el a köldökszinórt, amely hozzáfűzi őket koruk társadalmához. És ugyanígy: »Húzd el a nótám — csak tudnám melyik is az!« Mert még csak benne él a szabadulás vágyának nótája, de nem öltöztet még szavakba, mert annak nincsenek is még igaz tudatosító szavai. Mert szavak nélkül temetjük önmagunk múltját, hacsak illúziókkal cselekedünk azt. Mert a bégek, pasák és hadsík szeverdáh-szerelme — illúzió csupán. Meg nem valósítható illúzió. Mint mindig, ha estipír, ha lemenő nap sugarai fonódnak hanyatló kor művészetének szöttesevé. De érdekes itt azért az is, hogy Bófa a szeverdáh egyszerű eszközével nem szűrkitette le alakjait, sőt zsúfolt, csupa belső harcot vívó embert adott, akik az egyszerű eszközök útján is teljesen hifejzödnek. És talán nemcsak a sok gazdag-melódiájú »szevdalinka« vonzotta a közönséget állandóan a nézőtérre, talán nemis csak az — hogy sokan temetik még múltjukat, mint Mitkéék is, de talán éppen ez az egyszerű eszközökkel dolgozó művészi kifejező erő is. Amely mégis igen-igen gazdag belső életet ad.

A harmadik darabról mindeddig nem beszéltem. És talán éppen itt volna az ideje, hogy az Öntödéről is ejtsék egy-két szót. Az Öntöde — nem ad illúziót! Egy darab megvalósult vagy megvalósuló valóságot ad, de nem úgy, mint egy a más megelőző kor igaz illúzióját, nem mint régi álmok beteljesülését. Alakjai nem is tudnak álmodni talán?! Hol marad innen Kócsa nagyszerű álma a társadalom és önmaga beteljesítéséről?! A nagy happy endről? Inkább — leszűrkitett jelszavak hangoztatásáról. Ha valakinek van belső élete, álma, valamihez húzó szerelme — emberhez, asszonyhoz, művészethez vonzó szerelme — ez nem építő, de intrikus, ellenforradalmár, reakciós! A ma harcoss embere leszűrkiül itt és a kalapácsot sem azért veszi a kezébe, mert a marka vágyik rá, mert érezni akarja a kalapács nyelének fogását, mert szereti a munkát, az építést, csak egyszerűen azért — mert az a jelszó, hogy építeni kell! Nem vágyalom, nem saját álmának teljeseése az építés, csak kívülről jött parancs. Feladat. Bizony, itt leszűrkiült, leegyszerűsített emberekről van szó, konferenciás emberekről van szó. És mert itt minden külsőleges, szinte mondhatnók — ránkutkált, mert itt nincsenek »belügyek«, szívügyek, azért nem szívügye ez a darab a közönségnek sem. Azért nem szívügye a Livnica a közönségnek, azért nem közönségsiker a Livnica. Az Öntöde — nem ad illúziót s talán mégis kiábrándít belőle. Ez a hibája.

Számosak az illúziók és mielőtt megkísérelném, hogy valami megoldást adjak, helyénvaló volna talán pár szót szólni az egykori illúziók-

ról. Volnának, akik még a régi értelmezésben gyujtanának tömjént a személyiség, kultusza céljára. De a régimód-értelmezett személyiség — illúzió csupán, már a burzsoá-társadalom bomlása idején is. Ismert jelenség, hogy a kis intellektuelek a személyiségnek hódolnak. A Raskolnyikovok úgy vélik, hogy joguk van a más életének elrablására is, hogy szent-önmaguk álmait beteljesíthessék. Ez, ha az egyén problémájából társadalmi problémává váltjuk át, annyit jelent éppen, mint jogosan irtani ki azt az osztályt vagy népet, amely útjába állana szent burzsoá-mivoltunk kiélésének, élete meghosszabbításának. Közismert ellentmondás ez. De most nem erre gondolok. Nem arra gondolok, hogy amikor egyes egyének, elméletben és talán gyakorlatban is minden jogra igényt tartanak szent személyiségük kiélése céljából, hogy ugyanakkor a proletárnak az a lehetősége sincs meg, hogy írni-olvasni megtanuljon, hogy egy mesterséget teljesen megtanuljon, mert csak egy-egy megszkott, beidegzett mozdulatot követelnek tőle mindörökké. Nem, nem erre az ismert jelenségre gondolok itt, hanem arra, hogy a szent burzsoá-személyiség egyéni-volta is csupán illúzió a rendszer-bomlás idején. És éppen hányan menekülnek egyéniségük elől is — a mámorba, amely talán az orgiában egyesítene őket társaikkal, valami önfeledt közönségben, persze — romboló közönségben. De azontúl: ha a világ csak hangulat, akkor az egyén is felbomlik alkotórészeire, egyes hangulataira, akár a társadalmi rendszer maga is. Ha mindent pillanat más »igazat«, más véleményt, más hangulatot hoz — hol akkor az egységes én?! Az egyén? Úgy a személyiség vágyálom, illúzió csupán. Mert más az, aki valóban vagyok, más, aki szeretne lenni. Más Dorian Gray és más a tiszta képe! És ha állandóan változik a hitem vagy váltakozik a hitetlenségem is a hangulat szerint — persze, hogy a társadalmi »hangulatok« változásai szerint —, akkor atomokra bomlottam magam is és elhítemem magammal, hogy egységes egész, hogy Én vagyok. Véletlenül maradt meg egy kis írásom még 1919-ből vagy 1920-ból. Harminc éves k's jegyzet, de talán fényt vet a kérdés lényegére. Ezt írtam most 32 esztendeje: »A verseim! Szeretném, ha én írtam volna őket! De nem én írtam! Az írta őket, aki szeretné lenni s akiről néha — pillanatokig csupán — azt hiszem, hogy én is vagyok! Pillanatokig olyankor az is vagyok! Az Énem s a Szeretném-Énem, ha néha összetalálkoznak, akkor megrögzítem őket, hogy legalább emléke legyen ez Életnek, ez egyesülésnek! Ezt ihletnek nevezik közönségesen. Több ez annál! A valóság s a kitűzött cél egyesülése! Egy pillanatnyi célnál-létel. Minden alkotás egyesülésből származik. És az ihlet láza — az egyesülés kéje! Bonyolult história és az egyén itt csak pillanatnyi egysége, a tarkaságnak!

És hol van akkor az egyén függetlensége? Illúzióvá válik maga is. Hogy a művész teremti meg a világot elgondolása szerint, hogy társadalom és osztály fölött áll?! Eltekintek attól, amit mindahányan jól tudunk, hogy a művész is elsősorban társadalmi termék s csak másodsorban hat is egyúttal arra, mert most nem erről van szó. De hol a művész egyéni függetlensége ott, ahol, ha teremt is, — pillanatonként mást és mást teremt. Hisz ott művészből — díszítő dekoratőrre válik azon nyomban, akinek mindegy, mit is alkot, aki tehát nem is alkot, mert ma lerombolja azt, amit tegnap alkotott. Ha pedig pillanatban mást és mást »alkot«, akkor sokszor összetalálkozik a fölötte álló társadalmi akarattal, a

talán gyűlölt »feladattal« is és mindegy neki. Annak is eleget tehet, mint az ellenkezőjének is! De a dekoratőr maga is csak illúziót ad és értéktelen csillogást, hogy úgy mondjuk: nylon-fürdődressz csillogását a vízben — a deformált, rút testen, a púpos leányzón. Csillogás, ötlet. Mire megvalósításra kerülhetne a sor, már itt az újabb pillanat újabb hangulatával és soha semmit sem valósítunk meg. Nem, így sohasem jön az illúzió, így hiába minden csodavárásunk! Azt hiszem, Szerb Antal írta a nyugati regényekről, hogy igazi művészetet adnak, mert a csodavárás irodalmát adják. De mikor teljesül be így akármely csoda is?

Pedig a Wilde-ok azt szeretnék, ha a természet és társadalom követné a művész elgondolásait, álmait. Szerinte a hazugság, az illúzió az alapja a civilizációnak és célja — az öröm. »Az élet követni fogja a hazugot, mint a kezes bárány... és iparkodik egy csomó olyan csodát megteremteni, amilyenről a hazug beszél.« No, de persze, hogy így volna — ha megvalósítanók az illúziót, ha elsősorban is hínnénk benne! De a passzív és hitetlen Wilde-ok épp ezt nem teszik. És persze — Ibsen sem. És Mitke sem és Krlezsa Glembay Leója sem. Talán azért, mert még nem vágta el minden köldökzsinórt, amely őket a burzsoá-társadalomhoz köti. Ezért minden szavuk — illúzióizmus. Tudja ezt maga Wilde is. Azt mondja: Korunk unalmas, prózai. Még az álom is megcsal minket, bezárja az elefántcsont-kaput...

Teljesen elvetendő hát minden hanyatló-kor művészete, minden »estipír«-művészet?! Persze, ha úgy érezzük, hogy nincs itt már semmi-nemű tartalom és eszme, csak illúzió, csodavárás és virtuóz-forma. De az élet itt is bonyolultabb, mint az elgondolás, ha az sablónszerű. Mert talán Mozart és Beaumarchais is a rokokó estipírióját tarkították és József Attila is az expresszionizmuson kezdi, ő is virtuóz formájú és mi tűrés-tagadás, igen-igen bonyolult és túlszűfolt ember, sok benne a freudisztikus elem és bizony sokszor — egyszerűen érthetetlen azok számára, akik nem nevelődtek marxizmuson és freudizmuson egyidőben. Szóval, a kérdés itt is igen sokrétű. Hiszen sok népdal is atonális és talán sok magyar, sok makedón, népdal is bizonyos okoknál fogva — elvetendő volna.

Különfélék az illúziók és bonyolultak a válságban lévő egyén fejlődési, átmeneti tünetei, Vlada, a barátom, önálló akart lenni mindenképpen és elutasított minden segítőkezet — oh, ő erős és maga is elkészül problémáival! De mennyit botladozott, mert már elsajátította a marxista elméletet általában és az irodalom terén is, persze legfőbb vonásaiban, de istenem, hogy alkalmazza új önmagához régi, virágos, rétori, nem ideillő stílusát?! Pedig szeretne persze ő is, más is, hatalmas, nagy lenni! Mint mikor a Dunában úszik a kis emberfia: sodor a gyors víz, különösen ott gyerekkorom fürdésének helyén, a Beograd-Pancsova közötti szigetek, kanyarulatok táján és ha éppen sodrába kerülsz, hát csak kis karcsapást teszel és röpít a víz tízméterekre, hogy megnősz önmagad előtt és boldog vagy. Úgy hiszed: a te erőd tette ezt!

Más meg csak a csodát várja, mint egykori barátunk »Ziherica«, aki szerette mondogatni, hogy Nóra csodavárása mindig aktuális. De hányan, éppen ellenkezőleg, azon igyekszünk, hogy kihányjuk magunkból a kis intellektuelt, hogy kiváltsuk magunkból a tettek emberét, a primitívet — mert nem tudják, hogy a kettő együtt az egész ember! — mint jómagam is akkor, 32 esztendeje, amikor a »Lusta ember psziholó-

glájában», a »Lila párbeszédekben« azt írtam, hogy »már a terroristák is kidobták agyukból a könyveket!« No, azután igyekeztem visszahabzsolni őket! És a nagy Máxa, a spanyol hős, micsoda primitív ősember pózában tetszelgett önmaga előtt, már-már talán el is hitte, hogy ő a neoprimitív, holott pompás egyéni, eredeti stílusban írta egyszerű meséit. És ha a »Livnica« egyik mérnöke részben róla van mintázva, úgy kénytelen vagyok azt mondani, hogy Máxa sokkal bonyolultabb, emberibb, élőbb és tettekben és mesékben is álmait valósítja meg.

Mert meg kell különböztetnünk a Máxa illúziót, mondjuk, egykori Havas Károly illúzióitól. Máxát »illúziói«, hite elvitte Spanyolországba, a harcba, Havas ugyanakkor Franco mellett nyilatkozott. De Havas szerint is kell a hit, az illúzió — már t. i. az »eltévelyedett kortárs«, a haladók polgári társadalom számára! Mint mások is, ő is igyekezett homokba dugni a fejét a veszély elől és míg Hitler beszélt és hódított — ő a kékre festett haj divatjáról mesélt. És azt írta: »Kell, hogy az emberek találjanak örömet az életben. Keressenek kis örömeket. A nagy dolgok elől a kis dolgokhoz kell menekülni.« Más szóval: keep smiling! Mosolyogj, ha nyúznak is. A fontos az illúzió. És az akkor híres Stavisky-pör idején így gondolkodott el hangosan, a közönség előtt: Nagyon helyes, hogy elhaligatják a közönség előtt a botrányos dolgokat. Nem kell a valósággal izgatni a kedélyeket!

De a legszörnyűbb volt talán a német fasizmus »illúzióizmusa«. 1943-ban a fasiszta állam festészeti kiállítást rendezett. Nem volt ott egy művészi vászon sem. Igaz, hogy mi csak másolatokban, albumban láttuk a kiállítás anyagát, de így is elrémültünk. Csupa szomorú, nagyon szomorú giccs. Elszomorítóan erkölcsstelen volt az erkölcsösködő erőlködés. Csupa idill! Minden jó és kielégítő. Nem tudom, emlékszünk-e még az egykori józansági-hetek agitációs képeire. Ilyenek voltak a képek címei: Józan Miska 32 éves korában. És mellette: Részeges Pista 32 éves korában. Hát itt csupa kicsattanó, pirosposzgás 32 esztendő, Józan Miska volt. És sehol-sehol valami egészséges meztelenség. De számtalan esetben levetkőztetett, félig-vetkőzött asszonyok. Szóval: pornográfia. Mert legalább is fátyollal takarták a meztelenséget! Szó sincs róla — kell is takarni a rút meztelenséget, a beteg test fekélyeit. Illúziók. És nem tehetek róla: Asszonyát megúnt férfi jutott eszembe, aki — válás előtt, utolsó kísérletkép — sejtelmes, nylon-hálóinget akaszt sejtelmes világitású hálószobájában asszonyára, talán így fog az még hatni érzékeire.

Illúzió, meg-nem-valósítható illúzió a Dorian Gray arcképe is. Ha rút a kor, adjon legalább a költő hazug szépet. Halálig szép az ember, ha a képe, a lelkiismerete förtelmes is. Azért nem könnyű így lenni boldognak — tudottan boldognak hazudott élet során. Valahogy úgy, ahogy Mitya barátom mondta egy közös barátunknak, szintén íróembernek: »Te vagy a boldog ember! Igaz, hogy ez — sok kínos megerőltetésedbe kerül!«

Werther idejében szokottak voltak az én-regények. A belső embert adták s a külvilágot is belülről látva, láttatva és értelmezve. Az »ő-regény« forma következett azután, ez objektívabb volt, a cselekménybe rögzítette az egyént is, mint az előbbi a cselekményt is az énben feloldva, lélektani síkon csupán. Az Ő-regény természetesen inkább meg felel bármily fajtájú realizmusnak. Ha talán sokszor meg is feledkezik, már

csak formája következtében is, az egyenről, az introvertív életéről. De lám, a haldokló polgári kor újból kitermelte, az én-regény formát, introvertív embereket adott és ad a cselekménytelenségben, szinte tér nélkül és időtlenül is jórészt. Anyagtalanul. Kontúrok nélkül, elmosódottan. Mert a haldokló korok elvonatkoznak a valóságtól — erőlködnek, hogy boldogok lehessenek, illúziót, szép álmokat teremtenek maguknak, csodára várnak, ha már az élet csak a halál távlatát hagyta meg nekik.

Nem könnyű mesterség. Nem is mindig sikerül. Sokszor lelepleződnek az ily mesterkedések. Thomas Wolfra gondolok például. Angolul írt és csodaszépen, hogy ritka regényíró nála szebben. Németül olvastam egyik könyvét (Von Zeit und Strom) Idők és áramlatok-nak fordítanám a címet. Persze szeretne Wolf is némi illúziókat teremteni a praeriken átfutó pacifikvasutak köré, de hiába, sehogysem sikerül neki. Elmosódottak az emberei, nincs is cselekménye, csak éppen alakjai, figurái vannak és ezek az emberek mindahányan külső pózt erőlködnek magukra. Mint valami páncélt öltik ezt fel, hogy a szörnyű élet, társadalom meg ne sérthesse, sebezhesse őket. Hiába akarják idillé hazudni az életüket, a dühödtt életakarás leálcázza őket — önmaguk előtt is. Nincs idill, csak lepel nélküli, póznélküli emberek maradnak a porondon. És az író nem ad, nem tud jobb ruhát adni meztelenségük köré, ott hagyja őket leleplezve. Nem is érne rá, mert fut tova szörnyű életlázában, a boldogság további zilált keresésében. Csupa ismeretlen szakadék között vézet el útja, mert ismeretlen szakadék minden ember, idegenség, távoli megismerhetetlenség — önmaga előtt is. Már egész természetes, hogy a pacifik-vasút mentén a feleség még haldokló öreg férjét is úgy szólítja: »Mr. Grant!« Hiszen talán önmagát is Mrs-nek szólítja, mint ismeretlent. Asszonyom! Uram! Önök nem boldogok!

Legújabb misztikus idealistáink, az existentialisták is pl. értelmetlennek, borzalmasnak és elárvultnak találják az életet, mint Kierkegaardon kezdve a dadaistákon át oly számosan. Ezért azt hiszik, hogy minden elmélet is csak újból — póz, önámítás és a tett is csak arra való, hogy általa — kis kaland az élet sivárságában! — elbirjuk a szörnyű életet. Félünk az élettől, mondják talán már Kierkegaardtól Sartreig, és ezért van, aki a szorgalomba menekül félelme elől, hisz különben passzív ember. Persze, ezt is póznak tekintik Sartre-ék, holott a tett által le is győztük eredeti passzivitásunkat! Van, aki egyszerűen hagyja, hogy az élet fusson vele a halál felé — nem a társadalmi rendszer halála felé is, Camus úr? —, mert hisz ez minden élet. És mert halál felé futás és öngyilkosság szerintük minden élet, azért — már a vén Kierkegaard is — úgy hiszik, hogy: »Mi a hit? Kötél, amelyen függő helyzetben maradunk, hacsak nem akasztjuk hunkát nyakunk köré. A hit kétségbeesés rovatába tartozik.« Nem — ezek számára már lehetetlen minden illúzió, ezen a fokon az élet, a valóság már erősebb minden illúzionál, illúzióba menekülni akarásnál.

De álljunk meg egy szóra. Hiszen Kierkegaard és az existentialisták a régi hitokról szólnak! A régi, vallási hit az olyan kötél, amely már nem tart meg bennünket a függőlegesben, hacsak nyakunkra nem hurokoljuk! De a jövő épülő rendszerébe vetett hitről itt nincs szó! Ez nem — illúzió, ez nem hurok. Vannak, akik egy napra — jelmezben, álarc alatt igyekeznek illúziót hazudni maguk köré. Vagy harminc esztendeje

végignéztem a híres fehértemplomi (bánáti) farsangot. Voltak, akik személyjelmezükben — kis útszéli pocsolyákban hemperegtek, mert nagyon vágytak már rá, hogy levessék magukról a civilizáció által rájuk kényszerített illedelmességet. Hiába, másnap folytatták a hajlongást, a hajlongások életét. Az illúzió nem segített. Emlékszem, akkor versciklusban örökítettem meg ezt a hiábavaló vágyteljesülést. De az az álom, amelyet én álmodtam ugyanakkor magamnak — megvalósulóban van, akár-hogy is.

A fiatalok persze hajlamosabbak arra, hogy ezt a megvalósítható és (bizony lassan) megvalósuló álmot is megvalósíthatatlannak tartsák. Talán tavoliabbak, idegenebbek az élettől, vagy introvertivebbek. Lehet, hogy más az oka ennek. De magam is így voltam ezzel valamikor. Egy fiatal természettudóssal laktam együtt, akit épp aznap dobtak ki a műegyetem laboratóriumából ébredő diákjai és akivel új elméletet alakítottunk aznap a »két pillanatról«. Az egyik pillanat — az illúzió megszületése. Amikor az ember megteremti a jövő szép álmát és úgy érzi, ő is hivatott annak megvalósítására, mert... »A szőlőszem kicsiny gyümölcs...« A második pillanat akkor következik be, amikor kiábrándulunk, szomorú megismeréshez érkezünk el, akár Gregers Hjalmárja, hogy minden hiába, hogy nem lehet! És azon síránkoztunk, hogy ily szörnyen fiatalok vagyunk és már elkövetkezett a második pillanatunk. Holott, akkor hamarosan visszatért az »első pillanatom« és azóta se kerített hatalmába a »második pillanat«. Csak akkor, amikor egy csúnya őszön a törökbalinti pusztán éjjeleztem az ébredők elől bujdoskolva.

Különbözök hát az illúziók, az álmok, a vágyak. Hiszen arról van szó — a régi, meglévő keretek között akarjuk-e, pillanatra, szebb síkra vetíteni az életünket, szinte csak pihenőül, vagy — új életkereteket akarunk teremteni az álom-tartalom befogadására. Gorkij az éjjeli menedékhelyen még régi-keretű illúziókat terjesztett Luka néven, de hamarosan más útra tért és szakított az illúzióizmussal. Új életet akart teremteni. És éppen ebben van az ibseni tragikum, hogy most már visszatérjetez kiinduló pontomra. Ebben van az ibseni pesszimizmus lényege, a Vadkacsa szimbolikája. Mert alkohol, vagy feltalálói álmok, vagy barminő másfajtájú narkózis, mindegy, ha egyszer benneragadunk a régi élet kereteiben. Mert az a régi élet igenis megköveteli az illúziókat! Csak az új élet, megvalósult új élet teszi feleslegessé őket azért, hogy megteremti a feltételeket az újfajtájú álmok megvalósítására. És erre nem gondol Gregers. Ezért van talán mégis Rellingnek igaza. Meghagyva a régi társadalmi rendszert, csakugyan szükség van az alkoholra, a feltalálói álmokra, a narkózisra. A megismeres egymagában elégtelen! Vagyis: vagy illúzió, vagy az illúzió megvalósítása!

Ez volna az ibseni probléma mai megoldása. De hiszen Ibsent nem kell és nem is lehet a ma szemszögén át értelmezni. Legfeljebb is — a mai Ibseneket. Talán ezért is próbálkoztam meg ezzel a problémával. De ugyanolyan mai, talán maibb, probléma az Öntöde esete. Ha van aki a halálba vagy az alkoholba fut, úgy legyen álma a jövőépítőnek is. Lenin tudta, hogy a politikusnak, népevezetőnek is vannak álmai, van fantáziája, azokat valósítja meg. Legyen az építés, öntöde-építés is megvalósult, teljesült álom — nem pedig egyszerűen kívülről ránszabott

feladat! Legyen élményszerű, ugyanakkor amikor feladat-szerű is egyúttal. Egyesüljön az építésben az álom, az illúzió a kívülről jött eszmével és megbízással. Valósítsuk meg az Öntödét, de teljesedjünk benne, mint régi álmunkban, távolélt régi szerelmünkben. És azt hiszem, ez hiányzik az Öntödéből.

Sokszor nagy bennünk a belső szorongás, büntudat, erőhiány-érzése, félelem, hogy nem vagyunk rátermettek, elégségesek a műhöz. Van-e bennünk erő az alkotáshoz. Meg ilyenkor is számottevő: csupán kívülről jött megbízást, feladatot teljesítünk-e, vállalunk-e parolát, vagy a magunk álmát valósítjuk-e meg benne. Ha a kettő találkozik — elmarad a szorongás. S ha jelentkezik mégis, könnyebben győzzük le. Más, ha a parolás feladat nem egyezik a magunk álmával, ez lehet újabb illúzióvesztés, egyéni tragédiák, drámák okozója. De — hol láttunk ilyen darabot, ilyen regényt, ilyen elbeszélést?! A Livnicában sem láttuk ezt.

Van ember, aki megrekedt a két part között, a hídon. Elvetette már régi hiteit és illúzióit, de újakat még nem tudott teremteni magának. Válságban vergődnek az ilyen emberek. Itt is elégtelen lesz a megismerés önmagában. De írtunk-e, írunk-e ilyen életdrámákról? Problémákról?

Valamikor, vagy harminc esztendeje, arról írtam egy ízben, hogy első a lázadás, azután következik, belőle fakadón, a forradalom. De forradalom nélkül nincs új ember, új élet. Viszont, hiába a kívülről jött forradalmi eszmevilág, ideológia, ha nem felel meg annak belső lelki-alkat, ha nem készítette elő annak beágyazására a talajt a belső lázadás. Hacsak a lázadásnál rekedünk meg, visszahullhatunk a polgári illúziókhöz, hacsak magunkra illesztjük a forradalmi eszmét, nem mélyre ágyazzuk be vérünkbe, idegeinkbe: a lázadás által előkészített fészekbe — lehull könnyen rólunk, mint bármi megtanult és nem beidegződött formula. Aki csak lázad, csak magát adja — esetleg megreked a kispolgári illúzió vonalán, megelégszik az egyéni kieléssel, probléma-levezetéssel, lecsatornázással a testből. Egyszerűen gyógymódnak fogja tartani az írást. De kapcsolni a víziós, hallucinációs kiélési kényszert a racionális élet-építéssel magunk körül — ez ad teljes művészetet. És úgy érzem: Merin túlon túl extravertív, nem merül el alakjainak lelkivilágában.

És ha valaki azt a kérdést tenné fel — sokan tették már fel szóban és — írásban — mit is tegyünk hát, egyszerűsítsük le önmagunk mélyről fakadó művészetét az átlagember színvonalára? Talán nem is az átlagember színvonalára, hanem arra a vélt színvonalra, amelyről csak hisszük, hogy ilyen az átlagember? Szürküljünk le? Tagadjuk meg talán magasabb esztétikai kultúránkat, bonyolultabb lelkiéletünket? Vagy éppen ezt tartjuk meg és dobjuk el ezzel az építés jelszavát, a Livnicát? Mondom, ha valaki ezt a kérdést tenné fel, annak csak ezt felelhetném: egyeítsd a kettőt, belső és külső életedet, építs, de a magad álmát valósítsd meg, teljesítsd benne és vele. Valósítsd meg az illúziót, tedd azt igaz, való létté. S ha kell, még kis hitetlenségeket is kifejezve, talán ezáltal kiírva, kiélve magadból őket. Vannak ma, akik azt hiszik: a magasabb kultúrájú és bonyolultabb író írjon — megmaradva módszere mellett — annak a közönségnek, amely éppen ezt az írást várja el. Írjon szóval az író a maga külön közönségének. És hagyja az egyszerűbb közönséget a szegényebb lelki-életet élő, egyszerű eszközökkel dolgozó íróknak. A

parolát-váró közönséget a parolát-megzenésítő frónak. De hiszen Mitke is túlsúfolt ember és úgy fejezi ki túlsúfoltságát, hogy azt mindenki átéli vele. Ne szürkítsük hát le mesterségesen az embert. Ne adjunk hamis illúziókat, ne adjuk azt a hamis illúziót, hogy már ma ilyen egyszerűek, problémamentesek az emberek, hogy csupa angyal az új-élet építő ember. Hiszen ez is csak a régi csodavárás újformájú illúziója lenne. De adjuk a valóságot — a belső harctérű embert, akinek belső, lelki harcai azonban a külső harcok tükrözése.

A kritikai realizmus alkalmazása ma — csak megismerést, leleplezést adna, nem egyúttal élet-teremtést is. Az új romantika — csupa csodavárássá tenné a nyomtatott betű birodalmát. Életpótlékot adna, kiélési sikot csupán. Ma — visszahullás volna ez és — antitézis az újformalizmus tézise után. Rá kell térnünk hamarosan a színtézis útjára, az álom-teljesedésnek, a csodák bekövetkeztének útjára. A rég megsejtett csodák, a régóta álmodott álmok, a lélekmaró régi vágyak beteljesítésének útjára.

Lőrinc Péter

Ködoszlatás

1.

Az irodalom tájai fölött a kezdeti időktől fogva sűrű köd gomolyog.

Minden szakma titkolni igyekszik fogásait: így akar rangosabbá tünni a beavatatlanok előtt; de önmagának is hízeleg rejtélyességével. Különösen a vallásra és a művészetekre jellemző ez a ködbeburkolódzás.

A sámánok titokzatoskodását ne csudáljuk. Minden időkből a köd, a tudatlanság, a hiszékenyek vakbuzgótsága volt létalapjuk. Szemfényvesztés nélkül ugyan senki el nem hinné a túlvilág ügynökeinek, hogy egyenesen istentől kaptak megbízást embertársaik lelkiüdvének megmentésére. Annál értelmetlenebb a művészetek ködbeburkolódzása. Az igazi művészetnek és az igazi művészeknek semmi szükségük bújósdit játszani, hiszen a művész nem a túlvilágot, hanem a földi életet szolgálja.

De nemcsak céltalan, nemcsak méltatlan, hanem káros is a művészeteknek búvköröket vonniuk maguk köré. S még hozzá magukra a művészekre a legkárosabb. Megfoghatatlanba kapaszkodó készségek, mint az „ihlet” és való alapokat nélkülöző célkitűzések, mint az „önmagáért való művészet” — tévútra vezettek sok hivatott művészt is.

2.

Ez a köd máig sem oszlott el az irodalom világából.

Az esztéták, a bírálók és az irodalomtörténetírók máig sem adtak lényegre mutató, szabatos meghatározást magáról az irodalom mibenlétéről sem. Pedig már kerek száz esztendeje annak, hogy Toldy Ferenc első magyar oknyomozó, kritikai irodalomtörténete megjelenésével a száz esztendő igazán eléggé lett volna ahhoz, hogy legalább az irodalom lényegét világosan meghatározzák.

De talán nem is az a legsajátságosabb, hogy máig is hiányzik ez az alapvető meghatározás; hanem az, hogy miért hiányzik?

Nem hinném, hogy azért, mert száz év alatt senki sem akadt, aki meg tudta volna fogalmazni a lényegét. Inkább affelé hajlok, hogy nem is nagyon erőltették meg magukat. Általánosságokat mondtak, vagy sejtelmesen szóltak: őrizték a ködöt, a ködben hittek. Azt tartották, szüksége van rá az irodalmi mesterségnek.

Ezért, ha most megkísérlem pótolni azt, amit a magyar irodalomelmélet eddig elmulasztott, korántsem a spanyolviasz feltalálójának büszkeségével teszem. A magam érdemének inkább a bátorságot tartom, hogy vállalkozni mertem a ködoszlatásra.

Meggyőződésem, hogy az irodalomnak semmi szüksége sem az elködösítésre, sem azokra a betűvetőkre, akik ebben a ködben írókként húzódnak meg.

3.

Toldy Ferenc, 1851-ben megjelent első magyar oknyomozó, kritikai irodalomtörténetében ezt mondja: „Irodalom alatt a nyelvben és írott termékekben nyilatkozó emberi szellem műveinek bizonyos összegét értjük”.

Beöthy Zsolt, A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése című munkájában, 1877-ben, szinte szószerint ugyanezt vallja: „Irodalom alatt az emberi szellemnek élőszóval előadott, vagy írásban foglalt műveinek bizonyos összességét értjük». 1895-ben, Képes Magyar Irodalomtörténetében, újabb megfogalmazással kísérelte: „Az irodalom az egész nemzetnek szóló elméművek foglalata“.

Schöpfung Aladár 1917-ben megjelent Magyar Írók című irodalmi tanulmányaiiban mélyebbre fúr: „Az irodalom organikus valami, a nemzet életének olyan élettelensége, mint akár a politika, vagy a gazdaság s ezért minden irodalmi jelenségnek megvannak meg kell, hogy legyenek a svökerei valahol a társadalomban, amelynek az irodalom egyik megnyilatkozási formája“.

Pintér Jenő, A magyar irodalom történetének kézikönyve című munkájában, 1921-ben, ismét visszaballag Toldyhoz s az ő megfogalmazását ereszti új lére: „Az irodalom azoknak a munkáknak az összessége, amelyekben a maradandó értékű tartalom művészi formában jelenik meg“.

4.

Mind ezek a meghatározások szép sémán elkerülők, vagy csupán kerülgetik az irodalom lényegének megjelölését s egyik-másik önkéntelen ellentmondást vált ki.

Beöthy második megfogalmazásában felette lelkesítően hangzik az a követelmény, hogy az irodalomnak az egész nemzethez kell szólnia — ez a csöppet sem szerény igény azonban egyszerűen teljesíthetetlen. Az egész nemzethez csak akkor szólhatna a költő, ha a nemzet egységes egészet képezne s nem osztana fel különböző anyagi viszonyok között élő és különféle szellemi fokon álló rétegekre s ezek a rétegek nem aprózódának a legteljesebb eszményekkel átitott egvényekre.

Pintér Jenő kívánalma, a maradandóság is csak akkor volna helyénvaló, ha az irodalmi művek örökértékűek lennének. S ha valóban akadnak halhatatlan irodalmi művek is — ez még korántsem azt jelenti, hogy a halhatatlanság jellegzetes sajátossága az irodalmi alkotásoknak.

Más az irodalom jellegzetes sajátossága és az idézett megfogalmazásoknak nem az a nagvobb hibájuk, hogy eltévednek, hanem az, hogy nem nevezzük meg ezt a mást. Még Schöpfung árul el legtöbbet. Azt mondja: az irodalom szerves valami, a nemzet élettelensége, a társadalom megnyilatkozási formája. Épp csak az a bizonyos „valami“ marad nála is tisztázatlan.

Azt ne higvjük azonban, hogy csupán a magyar meghatározások kerülgetik úgy az irodalom lényegét, akár a macska a forró kását.

Iskoláinkban kortársunk, Timofejev orosz esztéta Irodalomelméletét tanítják s fejtegetéseiben ő sem mond többet, minthogy az irodalom jellegzetes sajátossága a képszerűség. A képszerűségről szólva viszont oda lyukad ki, hogy ennek a pontos meghatározása még hiányzik.

5.

Első emlékezetes összeütközésem az érettségim esett a szépen hangzó, de annál megtévesztőbb irodalom-megfogalmazásokkal.

A magyar írásbeli dolgozat címéül ezt írta fel a vizsgáztató tanár: „Az irodalom az élet tükré“. Akkor ugyan még nem tudtam volna megfelelni arra a kérdésre: mi is hát az irodalom? — de világosan éreztem, hogy semmiképp sem az élet hű tükrözése. Így aztán körülbelül azt írtam a dolgozatomban, hogy az irodalom olyan görbetükré, amely hol a jót, a nemeset, a szépet vetíti — példamutatóul: hol a rosszat, az alávalót, a fonákot — e'rtentésül.

Mi sem természetesebb, minthogy dolgozatomra elégtelen jegyet kaptam: irodalom-tanáruk azonban ezzel még nem zárta le a dolgot. Az érettségi vacsorán, afféle megbocsátó szemrehányással megemlítette, milyen keserűen meglepte eltévedett felfogásom az irodalomról.

— Vagy nem az ókori görögök életének hű leírását kapjuk az Iliasban? — kérdezte, biznyságul.

— Úgy? Tehát Achilles valóban csak a sarkán volt sebezhető? S nem ez az egész Ilias legjellegzetesebb mozzanata? — kérdeztem vissza én, konokul.

Tanárom hosszú percig nem válaszolt. Azután — értelmes ember volt, szeretett is engem — ennyit mondott, rekedtes hangon:

— Igazad van. Előlről kell kezdenem az egész irodalom-tanulást...

6.

Harminchét éves lehettem, amikor megértettem az irodalom legfőbb indítékát.

Az alkotó művész, írás közben magát olvasztva hőseibe, felbontja érzéseit, levezeti indulatait, kiéli vágyait, megvalósítja álmait; szebben, teljesebben, tökéletesebben úrráéli élményeit s meghosszabbítja tűnő és fogyó, múltó és soha vissza nem térő életét.

Az olvasó, a művész közléseinek felfogásakor, beolvad az alkotás hőseibe, azoknak érzéseivel bővíti érzelmvilágát, indulatkitöréseikben levezeti indulatait, teljesült vágyaikkban kiéli vágyait, megvalósult álmaikkal kárpótolja reménytelen álmait s szítja föl nem adott álmainak reménységét; mások sorsában szebben, teljesebben, tökéletesebben éli át önmaga sorsát s mások életével hosszabbítja meg tulajdon tűnő és fogyó, múltó és soha vissza nem térő életét.

A képzeletnek és annak a bizonyos mindent megszépítő emlékezésnek a forrásai táplálják a leghatalmasabban az irodalmat.

S ha így van, akkor az irodalom legsajátosabb jellemvonása az eszményesítés.

7.

Ezzel talán sikerült elevenére tapintanunk az irodalom lényegének. Igen, de hát mi az eszményesítés?

Mindenek előtt: az eszményesítés nem azonos a szépítéssel. A szépítés és a hazudozás között nyúlfark a különbség — a szépítés és az eszményesítés között hét rőf. Az eszmény: a legmagasabb a legtöbb, amit ma-gunk elé tűztünk. Hozzátehetőnk nyomban: az amit teljesen el nem érhetünk soha. Amikor eszményesítünk, korántsem kényünk-kedvünk, pillanatnyi szeszélvünk szerint alakítunk a dolgokat, hanem szigorú mértékhez igazodunk.

A művészi alkotásokban megvilványuló eszmények azonban felette különbözöek és a költő erkölcsi tisztaságától, szellemi erejétől, műveltségi fokától — másszóval: tehetségétől — függenek. Az egyiknek a szép az eszménye, a másiknak a jó; ennek az emberség annak az igazság: olyiknak a kalandos sors, olyiknak a nyugalmas élet; bizonyosoknak az örök szerelem, bizonyosoknak a szerelmi kéi; másoknak a mindenek felett való művészet, ismét másoknak a hús és vér valósága; némelyeknek az eszvéni érvényesülés, némelyeknek a közösségi boldogság — s a legtöbbnek tulajdon eszménye nincs, hanem csak követ egy-egy lenyűgöző egyéniséget s még gyakrabban aláveti magát a kor, a társadalom, a hatalom eszményeinek.

Az író eszménye tehát nem minden társadalmi réteg s korántsem minden ember számára eszmény. Amikor egy-egy könyvről azt mondjuk hogy nagyon jó: elsősorban arról beszélünk, hogy eszményeink azonosak írójának eszményeivel.

8.

Talán nem lesz felesleges, ha két élő példával közelebb hozom az irodalmi eszményesítés mibenlétét; annál kevésbbé, mivel engem is ezek vezettek a dolog nyitjára.

9.

Hármasban igyekeztünk a szállásra egy őszi délután: elől, kerékpáron, apám, utána ügetett kedves kutyája s kissé elmaradva karikáztam én. A község szélénél szembe jött velünk egy bolondos tréfáiról ismert kályhás-mester, apámnak iskolatársa.

— Ni-ni! — kiáltott apámra — az egyik kutya kerékpáron ül, a másik meg szalad utána... — s nagyot nevetett osúfondárosan.

Apám, egy szó nem sok, annyit sem válaszolt, azt is lassan mondta, hanem haragosan tovább kerekedett; de még kint a tanyán is bosszús volt jó ideig. Este, miután haza tértünk, vacsora közben kérdezi anyám:

— No, mi újság a szálláson?

Apám ránézett, elmosolyodott s azt mondja:

— Hát idehallgass. Ahogy mentünk kifelé, szembe jön velünk az a hetreffüles Árgyelán Károly és rámkialt. „Ni-ni! — azt mondja — az egyik kutya kerékpáron ül, a másik meg szalad utána...” „A harmodik meg ugatja!” — vártam rá én, de el is kotródott gyorsan a bolondja. Úgy-e, fiam? — fordult felém mosóvogva apám.

Kishíján majdnem kiesett a villa a kezemből, mert nem ismertem hazug embernek apámat. S ha siettem is bölintással megerősíteni szavait, idő kellett hozzá, amíg megérttem, hogy nem hazugság volt történetének csattanója.

10.

Móricz Zsigmond élete főművének tartotta Erdély című történelmi regényét. Amikor Kolozsváron jártam, Kovács Lászlóval, az Erdélyi Helikon szerkesztőjével beszélgetve, erre a regényre fordult a szó.

— No, ide hallgasson — hajolt közelebb hozzám. — Ezt a könyvet úgy kell olvasni, hogy Báthori: Ady Endre. S Bethlen Gábor: Móricz Zsigmond. Ezzel a regényével is azt akarta igazolni Zsiga bácsi, hogy az ő józan és bölcs élete a példamutatás s nem a magát tékozló Adyé...

11.

Ha egymás mellé tesszük apám csipetnyi adomáitát és Móricz Zsigmond regényóriását, mindkettőben ugyanazt az eszményesítő törekvést találjuk indítékul.

Móricz Zsigmond, Ady halála után írta meg az Erdélyt, de mivel úgy Ady, mint a maga jellemét híven törekedett visszaadni Báthoriban és Bethlenben: az eszményesítés csorbitatlan. Apám sem hazudott, amikor megtoldva adta elő történetét, hanem önmagát igazolta: nem fogott ki rajta hebehurgva iskolatársa. A csattanót, a választ önmaga találta meg, „ha nem is a kellő pillanatban: az eszményesítés szepőlötlen volt.

A két „alkotás” közötti különbséget a két „költő” tehetsége közötti különbség határozta meg.

12.

Az irodalom tehát nem az élet, hanem az emberi eszmények tükré és tárháza. A világirodalom az egész emberiség, egy-egy nép irodalma pedig egy-egy nép eszményeinek tükröződése.

A szabatos meghatározás ez lenne:

Az irodalom eszményesített életábrázolás, amelynek eszköze a nyelv s megnyilvánulásainak értékét alkotójának tehetsége szabja meg.

Persze, szó sincs róla, hogyha valaki ezt a megfogalmazást elolvasta és megértette, hát félrecsaphatja a kalapiát hetykén, mondván, hogy neki most már az egész írói mesterség a kisujjában van! De az, aki teszem fel a halálugrást akarja megtanulni, mégis csak többre megv némi lényegre tapintó felvilágosítással, mintha rejtélyesen a fülébe súgják:

— Ihlet kell hozzá...

TÜZ IMRE

A realista színjátszás válsága

Egy futballmérkőzésen húsz-harmincezer ember, sőt több, tombol, öklöz, rúg, füttyül, vagy tapsol és éljenez. A színház ma képtelen ilyen minden idegszálát lekötő, felfűtött érdeklődést kelteni, nem tud izgalmas élménnyé válni és hatóereje többnyire csak az előadás tartamára terjed ki. Felszabadultan, önfeledten nevetni, könnyezni, vagy tapsolni a mai színházi néző szinte egyáltalán nem tud. Az alakítóművészet elveszítette élményszerűségét, megragadó hatását és a színjátszás időről-időre felöltő válsága ma égetőbb és súlyosabb, mint valaha volt.

Mint kritikus, több mint két évtizede figyelem a közönséget és mint műsorbemondó (konferanszié) az utóbbi hónapokban kísérleteztem, hogy mivel és milyen hatást lehet kiváltani, hogyan lehet kellő illúziót kelteni és nélkülözhető-e egyáltalán az illúziókeltés. Megfigyeléseimet egyelőre csak jegyzetszerűen foglaltam össze. A kérdés sokkal mélyrehatóbb, sokkal mélyebben érinti a művészi fejlődés általános alapjait, semhogy egyetlen rövid tanulmány keretében feleletet adhatnánk rá. De foglalkozni kell vele, és azt hiszem, érdemes megvitatni.

1.

Színpadjainkon a felszabadulás után a realista színjátszásnak az az irányzata honosodott meg, amely Sztaniszlávski első elgondolásaihoz fűződik. A régi páthossal szemben Sztaniszlávski a való életet akarta a színpadon ábrázolni, megkövetelte, hogy az alakítás minden legapróbb részletében élethű legyen és hangban, hanghordozásban se menjen túl az egyszerű beszéden. A múlt század romantikus színjátszása és a századvégi álpátosz, hamis lelkesedés jogossá tette a Sztaniszlávski-teremtette fordulatot. A színház nem elégedhetett meg többé azzal, hogy a meiningeniek nyomában komoly díszleteket és valódi kellékeket használt s a színpadot elhatárolt térré, zárt egységgé avatta. A játéknak is ehhez kellett idomulnia és Sztaniszlávski, általában a moszkvai Művészszínház irányzata megannyi követőre talált. A túlzott realitás azonban hamarosan megbosszulta magát. Maga Sztaniszlávski is érezte, tudta, látta, hogy a kinövések veszedelmesek, hogy a színpad mégsem való élet, növendékei közül pedig különösen Vahtangov keresett olyan új megoldásokat, amelyek mellett nem kell a realizmust feladnia, de mégis teljes illúziót tud kelteni.

Különösen a léggör megteremtése okozott rengeteg nehézséget a ren-

dezőknek és a színészeknek. Végeredményben a színmű, ha bármennyire is realista, tehát valóságot visszatükröző, hitelre csak akkor lel, reálisan csak akkor hat, ha a való élet illúzióját kelti. A dráma sűrített cselekménye nem haladhat az élet folyásának iramában, mert az életben megért legfűtöttebb órák is lassan peregnek a két-három órába zsufolt drámai cselekményhez képest. S éppen ezért a színpadon kiejtett köznapi szó szürkén, színtelenül, hatástalanul hangzik. Nem azt mondja, amit az író a szavakkal ki akart fejezni. A köznapi mozdulatok kifejezéstelenek, a köznapi arójáték semmitmondó, csak szűk környezet számára árulhat el valamit és ha a mozgás nem a színpad, hanem a járt szobák egységéhez idomul, esetlennék, néha merevnek, néha értelmetlennék látszik, s az egész együtt hatástalan marad. Ezekkel a köznapi jelenségekkel semmiképpen sem lehet megteremteni azt a légkört, amely a cselekmény legmegfelelőbb kerete, s a nézőben a valóság érzését kelti.

Sztaniszlávski követői — mielőtt végletekbe csaptak át — megkisérelték, hogy megtalálják a középutat a túlzott realizmus és a hatáskeltés, illúziókeltés felszabadultabb útjai között. Rájöttek arra, hogy a színház nem mondhat le arról, hogy illúziót keltsen. Az alakoskodás a maga silány eszközeivel, vagy a shakespeareai színpad a kifüggesztett, diszleteket helyettesítő táblájával fel tudta gyujtani a néző képzeletét. Ma már az illúziókeltés sokkal fejlettebb eszközeivel rendelkezünk, sokkal valószínűbben ábrázolhatjuk a valóságot, de ha hatást akarunk elérni, az illúziókeltésről nem mondhatunk le. A realista színjátszás későbbi művelői érezték ezt és igyekeztek olyan kifejező eszközöket találni, amelyekkel felgyujthatják a néző képzeletét, leköthetik teljesen a figyelmét, élményszerűvé tehetik számára a látottakat és hallottakat. Brahm, s különösen Reinhardt használta fel a realista színjátszás és a régi pátosz egy keverékét, a mai nyugati rendezők nagy általánosságban, kevés módosítással őt követik, de Reinhardt maga is erősen hatásvadásszá vált és a nyugati rendezői irányzat főként ezeket a hatásvadász eszközöket alkalmazza. Pontosan adagol mindent, amivel illúziót tud kelteni. Amnyira pontosan, hogy már nem is tud kellő hatást elérni. S a színjátszás Nyugaton ugyanolyan súlyos válságot él át, mint nálunk.

Rendezőink közül a legtöbben a Sztaniszlávski első elgondolásából kialakult játéktípust vették át. Természetesen közrejátszottak ebben egyéb körülmények is, viszont az új színházi közönség olyan rendkívüli érdeklődéssel fordult a színház felé, az előadások többnyire akkora tömegeket vonzottak, hogy nem lehetett nyomban felismerni a sikertelenséget, azt, hogy az előadások nem váltanak ki igazi hatást.

2.

Amikor észrevették, egyszerűen azzal intézték el, hogy a mozi sokkal változatosabb látványossága, mozgalmasabb zenei élménye és a rádió kényelmes, beszélgetést is megengedő, tehát sűrített figyelmet nem igénylő szórakoztatása leszoktatta az embereket arról, hogy teljesen összpontosított figyelemmel kísérjék, egész idegrendszerükkel éljék a színpad eseményeit. Volt és van ebben némi igazság. De ez csak részigazság. A lényeg az, hogy a színház kiengedte a kezéből a vezetést az alakítóművészet, az illúziókeltés terén és nem tudja elérni azt a hatást, amivel a színpad zárt

egésszé tömörített drámai cselekményének hatnia kellene. Éspedig azért engedte ki kezéből a vezetést, mert olyan utakon tévelygett, hogy a gépesített alakítóművészet is nagyobb hatást tudott elérni, mint a színjátszás közvetlen, a művész és közönség kölcsönhatása miatt soha semmivel sem pótolható élménye. A színjátszás válsága okozta, hogy a gépesített előadóművészet, a film és a rádió megbonthatta a figyelés fegyelmét, nehezebbé tette a színház illúziókeltő feladatát.

A figyelés fegyelméről leszokott közönséget újrafegyelmezni csak a színpadról, csak a színjátszással lehet. Minden más eszköz hatástalan. Amellett a színházba beülő néző vállalja is ezt a fegyelmet, ha a színpadról olyasmit kap, ami leköti a figyelmét, minden idegszálát lenyűgözi, s teljes odaadással adja át magát az élménynek, ha az valóban élmény. Viszont az alakítóművész átlényegülése tökéletesebb, alakítása művészből, ha játékát a figyelemnek ez a felvillanyozó hatása kíséri. Itt jön létre az a kölcsönhatás, amely színész és közönség számára egyaránt élménnyé avatja az előadást. A színész a begyakorlással vakszokássá teszi a mozdulatokat, hanghordozást, arcjátékot, mozgást, hogy akkor is megjátszhassa szerepét, ha nem érzi ezt a viszonyhatást a nézőtérrel, vagy ha egyéb okoknál fogva nem tud teljesen átlényegülni. De művészivé akkor válik az alakítása, amikor a vakszokás és begyakorlottság ellenére is újra éli színpadi életét. Ez az élmény annyira nagy, hogy emiatt elvitathatatlan a színpad elsőbbsége minden gépesített alakító és előadóművészzel szemben. Annyira nagy, hogy az angol rádió rendszeresen közönség előtt adatja elő rádiójátékait, mert rájöttek arra, hogy az ilyen alakítás még rádión keresztül is hatásosabb, lenyűgözőbb.

A realista színjátszás azonban féltette a játék egységét ettől — a közönségtől a színpadra áradó — hatástól. Attól tartott, hogyha a színész az élmény hatása alatt felszabadul a vakszokássá vált — begyakorlott — mozdulatoktól, hanghordozástól, arcjátéktól, akkor megbomlik a játék egysége is. Sztaniszlávski pedig soha fel nem adott szabálynak tekintette, hogy mindent a drámai egységnek kell alávetni, az összhatásba kell beleilleszteni és minthogy ezt az összhatást egy-egy színész külön nem határozhatja meg, a színész csak a beléidegződött alakítóeszközöket használhatja fel. A szabály feltétlenül helytálló, de sajnos nálunk kissé szószerint értelmezték, úgy ahogyan eleinte Sztaniszlávski is értelmezte. Csakhogy Sztaniszlávskinak akkor a régi álpátoszból kellett egyszerre átváltania a realizmusra, a mi színházainknak pedig egy már természetesebbé, egyszerűbbé alakult régies színjátszásból kellett a realizmus felé fejlődniök.

A szabály merev értelmezése következtében a színjátszás elszürkült. A színész nem élt a színpadon, nem lényegült át, hogy valódi léletté, valóban élővé tegye azt, akit megszólaltat, hanem a begyakorlott hanghordozással, taglejtéssel, arcjátékkal adta elő szerepét. A rendező elgondolása teljesen érvényesült, de a színész művészetete ellaposodott, megfakult s egészen természetes, hogy a játék hatástalan maradt. Reális volt és mégis valótlanul hatott, nem volt meggyőző és ami ennél súlyosabb, az író mondanivalója sem tudott meggyőző erővel hatni. Nincs szó arról, hogy a színész teljes szabadságot élvezzen a színpadon, hiszen az többnyire ripacskodásra, megengedhetetlen rögtönzésekre, túlzásokra, szövegelferdítésekre és hasonlókra vezet. De a túlzott megkötés lehetetlenné teszi, hogy

A színész a pillanatot élje, átlényegüljön, felolvadjon alakjában és a meg-
személyesített alakká váljék, mert hiszen a vakzokás köti és meghatá-
rozza minden mozdulatát és mondatát.

Igaz, hogy belföldi színpadjainkon nagyon sok volt az új színész, a
félíg műkedvelő és hasznosabb volt, ha a rendező pontosan megszabott
utasításait követte, mintha önállósította magát, mert bizonytalan volt,
hogy átlényegülésében valóban azt az alakot ölti-e, amelyet megzemé-
lyesít. De színjátszásunk még ma sem szabadult fel teljesen ez alól a kez-
detleges realista kötöttség alól, noha már számtalan kísérlet folyik szerte
az országban, a legnagyobb színpadokon, hogy megtalálják a realista szín-
játszás igazi hatóeszközeit. Megtalálják az eszközöket ahhoz, hogy reá-
lis illúziót keltsenek.

3.

A valóság és az illúzió csak látszólag ellentmondás. A színházban
semmi esetre sem az, noha a szó érzékcsalódást jelent. De hiszen maga a
színház is pusztá érzékcsalódás. E nélkül szinte értelmetlen, nevetséges,
hebehurgya ugrálás, beszéd, lárma. Ha nem kelt emlék és gondolatársí-
tást, nem indítja meg a sorozatos élmények folyamatát, akkor esztelen-
ségnek látszik. A valóban érzékelt, látott képet, hallott hangot a néző
képzeletének kell azzal a tudatos öncsalással kiegészítenie, amelytől az
érezkelt valóság hatása függ.

Az érzékcsalódás természetesen csak akkor válhat művészi élménnyé,
ha művészi jelenségek váltják ki. De a mesemondásnak azt a fajtáját,
amelyet a néző a színházban, moziban, hangjátékokban, tehát a megele-
venített mesében keres, elsősorban az illúzió, az érzékcsalódás tudatos fel-
keltése teszi megelevenítő erejűvé. A néző tudja, hogy a szerepet játszó
színész nem az, akit játszik, s ha művészi az alakítás, mégis elhiszi neki
az átlényegülést, mert hinni akarja. A nézőnek ezen az elhatározás-
sán sok múlik és az az író, aki realista alkotásában lemond arról, hogy ezt
az akaratot felkeltse, s az a rendező, aki lemond arról, hogy a néző el-
határozását, akaratát teljes illúzióhoz segítse, tulajdonképpen a színház-
ról mond le. A színház meggyőző és hitelt keltő akkor is, ha a legelej-
tesebb tartalmat és legelejtesebb művészetet kellő illúzió felkeltése
mellett adja. Gondoljunk a pusztá szórakoztatás művészetének tömegsi-
kerére, vagy gondoljunk a falusi műkedvelők kezdetleges színjátékára. De
a színháznak ez a meggyőző ereje azon múlik, hogy a közönség akarja
hinni és szépnek fogadja azt, amit kap. A néző nemcsak két érzékével,
szemmel és füllel fogadja be a színelőadást, orra is erősen közreműködik
abban, hogy a hatás erős. A színházban a tisztába öltözött tömeg illat-
áradatot hoz magával, ez elvegyül a színpadról áradó festék, deszka, vá-
szon, smink és masztix-szaggal, egy egészen sajátos színházi illat áll elő, s
az orrmemória néha sokkal élénkebben őrzi meg az élmény emlékét, mint
a többi érzék és a színházi illatkeverék már előkészít egy élményhangu-
latot; a nézőt befogadóképessé teszi arra, hogy az érzékcsalódás tudatos
kiváltásának teljesen átadja magát.

A realista színjátszás azonban azzal, hogy a való életet az élet egy-
szerűségében akarja a színpadról visszatükrözni, lemond arról, hogy ezt
a hiteltkeltő érzékcsalódást kiváltsa. Ezzel tulajdonképpen magáról a szín-

ház, a színjátszás lényegéről mond le. Ez pedig nem realizmus. Nem az a realizmus, ha a való életet egyszerűen lemásolom, hanem, ha a társadalmi valóságot meggyőző erővel visszatükrözöm. A pusztá másolat nem valóságként hat, mert az élet egyszerűségében nincsenek könnyen meglátható színek, nincs benne művészi erő, a visszatükrözésben pedig a művészi erő az, ami a valóság illúzióját kelti. Ha a néző, vagy az olvasó pusztá tényeket akarja, vagy pusztá tényekkel meggyőzhető volna, akkor felesleges lenne a művészet, sőt már az újságírással is baj volna, mert hiszen ott is tömöríteni, sűríteni kell az eseményeket, összegezni kell a tényeket. Mert az írott, vagy kiejtett szóban, s általában a művészi alkotásban nem az a valóság, ami tény, hanem ami valóságként hat.

Érdekes, hogy erre a díszlettervezők és színházi iparosok, kellékesek hamarabb rájöttek, mint a rendezők és a kritikusok. S van abban valami baloldaliasság, ahogyan néhol még mindig mereven ragaszkodnak a hatástalan, szürke, meggyőző erő nélküli realista színjátszáshoz. Nem veszik észre, vagy nem akarják tudomásul venni, hogy a realista színjátszásnak nem az élethűségig való leegyszerűsítéssel kell hatnia, hanem a valóság légkörét kell megteremtenie. A játékban, s a színpad minden eszközével pontosan azt a légkört kell megteremtenie, amely társadalmi valósággá teszi a cselekményt és alakjait, vagyis teljes illúziót kelt.

4.

Ahogyan a művészetben általában sohasem a művész személyi érzelései érdekesek és értékesek, hanem az, ami a társadalmi valóságból művészetébe felitatódik, a színjátszásban sem érdekes az, amit egy-két élet a maga egyszerűségében mutat; csak az válik művészi élménnyé, amiben a társadalmi valóság összegezódik. Ezt a tényt többnyire a könnyű fajsúlyú színházi szórakozásokkal, főként az operettel szokták cáfolni. (Nem az operával, a legkevésbé valószínű műfajjal, mert az opera elsősorban zenei és csak másodsorban színházi élmény). De az operett egyáltalán nem cáfolja meg azt, hogy művészi élménnyé a társadalmi valóság avatja, noha maga az operett sohasem valószínű. Ami azonban egy operetten át kivetődik, az valóság. Az operettet az teremtette meg, hogy az opera, a nagy zenei műfaj, hozzáférhetetlenül nehéz volt a nagy tömegek számára, s a feltörő tömeg szétfeszítette a zenének azt a zárt világát, amely csak egy kiváltságos réteg számára volt hozzáférhető. Az operett szükségszerű közvetítőként jött létre és meg is maradt annak. Meséje, cselekménye könnyedebb, tartalma sokszor egészen sekélyes. De zenéje több egyszerű divatdaloknál, ha nem is éri el az operazene nagyságát és mélységeit. Ma, amikor már majdnem harminc év távlatából tekinthetjük át az operett fénykorát, világosan láthatjuk, hogyan tűntek el tömegesen azok az operettek, amelyek zenében is sekélyesek, alkalmoszerűek, selejtesek voltak és hogyan kelnek egyre inkább életre azok az operettek, amelyek zenei tartalmasságuknál fogva örökértékűek. Ezeket az operetteket ma ismét a feltörő tömegek zenei érdeklődése kelti új életre. S ebben feltétlenül feltehető a társadalmi valóság. A mai nézőnek esze ágában sincs az operettgrófnak rokonszenves kiváltságost látni, csak operettgrófnak látja, mint ahogyan az operettgazdagságot sem vagyongyűjtő buzdításnak fogadja, hanem egy világ bartozékának, amely ilyesmivel szórakozott. A fi-

gyelmét a tréfák, csufolódások, hangulatos jelenetek és a szép énekek ragadják meg. Annyira más szemmel nézi mai valóságán keresztül az operettmesét, hogy egy pillanatra sem téveszti össze a maga valóságát a színpad cselekményével. Az operett is kelt azért illúziót, de más eszközökkel és más fajta illúziót, mint a régi nézőben keltett és ez a társadalmi valóság érvényesül az operett, tehát a legkönnyebb színpadi műfaj előadásában is.

Itt jutunk el ahhoz, amivel a realista színjátszás túlzásaiban nem számolnak. Ahhoz, hogy a néző egész eszmevilága megváltozott még akkor is, ha esetleg görcsösen ragaszkodik a régihez. Meg kellett változnia, mert a ma nem azonos a tegnappal és ezzel a valósággal lépten-nyomon érintkezik és találkozik. A mai néző gondolatársítása más, emlékei másként társulnak a megélt pillanattal, tehát tudatos érzéksalódása is más. Valóságát nem látja — hiszen nem láthatja — szürkének és színtelennek és ha a színpadról, a világpolitika eseményeiből kiszakítottan, az életiramtól különválasztottan való életek kerülnek elé a maguk egyszerűségében, ez szürkének, színtelennek látszik és egyáltalán nem hat valószínűen. Ez látszik olyannak, mintha kiszakadt volna a társadalmából és éppen ezért nem is tud művészi élménnyé válni. Nem is az, hiszen kiszakadt az élet valóságából, kiszakadt a társadalmi keretből, hiányzik belőle a társadalmi légkör érzékeltetése, holott ez a légkör kelti azt az illúziót, hogy valóság az, ami a színpadról élénk tárul.

A realista színjátszás tehát akkor reális, ha felhasználja mindazokat az illúziókeltő eszközöket, amelyekkel a valóságot érzékelteti. A hatás-keltés, az érzéksalódás tudatos felkeltésének eszközei jól ismertek, ha nem is tudjuk pontosan és végsőkig kiszámítani a hatásokat. Bizonyos azonban, hogyha a színház a realista színjátszásban valóban a valóság illúzióját kelti, ha érzékelteti azt, amit a túlkapásokban a valóság egyszerű bemutatásával akartak szemléltetni, akkor ismét teljes hatást tud kiváltani. S olyan közvetlen élményt tud teremteni, amiben sem a film, sem a hangjáték nem versenyezhet vele.

A valóság hatását kelteni — ez a realista színjátszás. És színházaink, rendezőink mai kísérletei, hogy megtalálják az igazi realizmust, nem visszakanyarodás, hanem előrehaladás az értékesebb, tartalmasabb, — hatás-vadászat nélkül is — hatásosabb színjátszás felé. Ezekből a mostani kísérletekből születik meg mai társadalmunk igazi színháza, amely feltétlenül visszahódítja vezetőhelyét a színjátszás művészetében.

Sulhóf József

KÖNYVSZEMLE

Arany János: Toldi

»Testvériség—Egység« kiadása, 1950.

Kultúréletünk fejlődésében jelentős állomásként kell értékelnünk e mű megjelenését. E mű megjelenése kettős jelentőségű, s ezúttal éppen erre akarunk rámutatni. B. Szabó György előszavában az új olvasóközönségnek ajánlja és adja át a könyvet, s ebben természetesen igaza is van. A szocializmus építésével párhuzamosan nemcsak anyagi, hanem szellemi igényei is jelentős mértékben megnövekedtek dolgozó népünknek: egyre több és egyre jobb műre van szüksége. A jugoszláviai magyar könyvkiadás jó szolgálatot tesz a szocializmus építésének, — amely szükségszerűen kulturális forradalommal jár együtt, — amikor a mi mai valóságunkat visszatükröző, vagy a közelmúltat felelevenítő műveken kívül a magyar irodalom haladó hagyományait is a dolgozók kezébe adja. A közvetlen forradalmárok sohasem félték (s amint látjuk, ma sem félnék) a múlt nagy egyéniségeinek nagy alkotásaitól, sőt igen gyakran hivatkoznak azokra, mert ezek előremutatnak, felénk mutatnak, mai harcunkat látjuk bennük igazoltnak, mert természetes és közvetlen folytatói vagyunk nagy munkásságunknak. Így vagyunk Arany János TOLDI-jával is. Arany — mint ismeretes — a múlt század 40-es éveiben a jobbágykérdés megoldására törekedett — persze a maga módján, az elmaradott, feudális, paraszti ország szűkös keretei között. Ha azonban ezt a harcot a maga korában s az adott körülmények között vizsgáljuk, amelyek ezt meghatározták, akkor világos lesz előttünk, hogy Arany János harca a jobbágyfelszabadításért szerves része az emberek egyenlőségéért vívott évszázados harcnak. Ha így vizsgáljuk és így értékeljük Aranyt ezt a művét, akkor világos, hogy ő azért az egyenlőségért harcolt, amely nálunk mevalósult. Ez a harc azonban, mint tudjuk, a kor korlátai között folyik, amelyektől nem lehet mentes Arany sem.

Az ilyen művek mai kiadása és ismertetése tehát segítséget nyújt a mai harcosoknak, mert távlatot nyújt nekik és az egész dolgozó népnek; megmutatja, hogy az emberek teljes egyenlőségéért, anyagi és szellemi színvonaluk felemeléséért folytatott harcunk szerves része és természetes folytatása a legjobbak, a legbecsületesebbek évszázados harcának.

A »Testvériség—Egység« kiadásában megjelent TOLDI azonban nem egyszerű »újranomás«, vagy felújítás, hanem minden tekintetben a miénk, eredeti kiadása a jugoszláviai magyar könyvkiadó vállalatnak. Eredeti éppen előszavánál fogva, amely nemcsak ajánlás, hanem értékelés is egyben, de eredeti az illusztrációnál fogva is s nem utolsó sorban azért, mert mindkettő jugoszláviai magyar tudós, illetve művész munkája. A régi kiadásokban u. i. igen részletes filológiai tanulmányokat találunk, amelyek a műnek, mondhatnánk, minden sorát, minden hasonlatát és minden sajátosan népi kifejezését, szólását megmagyarázzák, csak éppen arról a kicsinységről feledkeztek meg, hogy az egész művet a kor társadalmi és politikai helyzetének, harcainak fényében megvilágítsák, megmagyarázzák és értékélik. B. Szabó György, Jugoszlávia legjobb magyar marxista irodalom-történésze, előszavával pótolta ezt a hiányt.

(A filológiai magyarázatokat, amelyek valóban szükségesek a Toldi-hoz, jellel kiadás sem nélkülözi.) Olvasóközönségünk ezek szerint nem egyszerűen újranyomott TOLDIT vetet a kezébe, hanem módjában áll, hogy annak értékét felfogja, hogy a haladó gondolat, az emberek egyenlőségért vívott harc egyik legszebb irodalmi megnyilvánulásaként értékelje.

A mű »hazai jellegét«, eredetiségét még az is meghatározza, hogy Oláh Sándor jugoszláviai magyar festőművész rajz-illusztrációi díszítik — összesen 5 rajz a címlappal együtt.

Nyilvánvaló azonban, hogy mind a könyvkiadóvállalat, mind pedig B. Szabó nemcsak az előbb említett szükségletet igyekeztek kielégíteni a TOLDI mostani kiadásával, hanem egy másikat is. Természetes, hogy ez a szükséglet sem egyébként a következménye, mint a szocialista társadalmi berendezkedésnek hazánkban, amely hazánkban folyik. Az iskolákról van szó. A régi Jugoszláviában sem az előbb említett szükséglet nem állhatott fenn, sem az utóbbi — az iskolák szükséglete. A dolgozó tömegek elsősorban a munkaidő megrövidítéséért, a nagyobb darab kenyérért, tehát emberibb élet- és munkafeltételekért harcoltak, s kulturális igényeik ennél fogva nem is állhattak arányban a maival. Iskoláink pedig alig voltak. Az a 30—40 tanuló, akik a szubotícai és a zentai gimnázium IV. osztályába jártak (ennek az osztálynak a tananyaga a Toldi) nem jelentett olyan számot, amely egyáltalán szóba jöhetett volna, mint olvasó-, vagy vásárló-közönség egy megjelent könyv számára. Másrészt eszébe sem jutott senkinek, hogy ezeknek a diákoknak tankönyv is kellene. Hihetetlenül szakadozott, elrongyolódott példányok maradtak nemzedékről-nemzedékre az iskolákban. Ma azonban, ha elgondoljuk, hogy hány főgimnázium és tanítóképző áll a magyar ifjúság rendelkezésére, de néhány éven belül a nyolc éves iskolák egész hálózata is, amelyeknek ugyan már ma is, de főleg később égetően szükséges tankönyv a TOLDI, akkor képet alkothatunk magunknak arról, hogy többé nem lehet az igényeket a múltból ittelejtett TOLDI-példányok kézről-kézre adásával kielégíteni. Nem lehet ezt pusztán azért sem, mert nincs elég, de méginkább azért, mert — amint az előbb rámutattunk — ezekből a legfontosabb, az értékelés hiányzott. Ha volt is »méltatás« bennük, az a mű formai és nyelvi oldalainak fellengzős dicséretében merült ki. Hogy ez a szükséglet éppúgy, mint az előbbi, a szocialista államberendezés természetes következménye, az szerintünk egyáltalán nem szorul bizonyításra. Csak a régi és a mai szocialista Jugoszlávia iskola-politikáját kell összehasonlítanunk, s ez világos lesz előttünk, vagy egészben véve az új Jugoszlávia nemzetiségi politikáját, amely — mint e könyv megjelenése is fényesen bizonyítja — nemcsak papíron, és deklarációkban, hanem a valóságban is lehetővé teszi, sőt elősegíti minden nemzet és nemzeti kisebbség számára anyanyelvének használatát, kulturális hagyományainak ápolását — egyszóval, gazdasági és kulturális fejlődését.

Ezzel a kettős céllal, e két hiány pótlására bocsátjuk tehát útjára Arany János TOLDI-ját s hisszük, hogy e kettős célnak teljes mértékben meg is fog felelni,

Juhász Géza

Garay Béla: A színjátszás művészete

Nem sok idő telt el a szerző »Színjátszók kézikönyve« c. könyvének megjelenése óta, már is olvashatjuk annak szerves folytatásaként »A színjátszás művészete«-t. A két mű feladatát abban határozhatnánk meg, hogy a vajdasági magyar színjátszók szakismereteit bővítse. Viszont nem szabad megfeledkeznünk arról a jelentős állomásról sem, amelyet a jugoszláviai magyar színjátszás ért el, elérkezve a kulturális munka terén nemcsak a feladatok meghatározásáig, hanem azok megvalósítására szolgáló előfeltételek között, első helyen e két könyvet juttatja a színházat kedvelők kezébe.

Mit kaptunk Garay Béla könyveitől? Sokat és értékeset. Amit a nagydíjjal jutalmazott kiváló rendező, mint színházaink munkájának ismerője és az új színésznemzedék pedagógusa élénk tár, az a színjátszás ábécéjától annak művészi feladataig magában foglalja mindazt a tapasztalatot és elméleti tudást, amit a színházak világában kikristályosodott értékeknek felfedeztek. Forrásmunkái és egyéni gazdag meglátásai egyaránt arról tanuskodnak, hogy feladatának tekintette a vajdasági magyar színjátszás irányát és útját kijelölve, annak további munkáját megkönnyíteni.

Hogy ezt a célkitűzését elérhesse, két könyvének nemcsak a szakember érdeklődését kell felkeltenie, hanem MINDEN MAGYAR KULTÚRMUNKÁS figyelmét. Nálunk ugyanis most válik közkinccsé a színház. Az évről-évre megtartott műkedvelő versenyek tanúsága szerint egyre több és több egyesület kultúrmunkájában, főleg a drámai szakosztály tevékenysége mozgatja meg a tömegeket. Az érdeklődés a tanácsos csoportok lakóitól kezdve egészen a kultúrközpontok állandó színházlátogatói szerves egészet képez, és színjátszásuk mindinkább szélesebb rétegek szellemi táplálását vállalták. A kiválasztódás elve alapján a népi színjátszók tehetségesebb rétege a versenyek során felszínre kerül, és igen gyakran utánpótlását adja állandó színházaink művész-személyzetének. Ez egészséges népi kultúrát jelent, amelyből kiterelbelyesedhet minden itt élő nemzet művészi teljesítményre törekvő szini együttese.

Szocialista államunkban a színész nem csepűragó. Elmult az a megkülönböztető lelcicsnylés, amely a »fenn az ernyő, nincsen kas«-világában, Petőfi vándorszínész korában a »komédiásokat« jelentette. A mai színész ranglistája szerint a kultúrmunkások csoportjában foglal helyet, fizetését a művész-személyzet illetményeiről szóló rendelet írja elő. Megbecsülés és tisztelet jár a szellemi dolgozónak azon a szereteten és rokonszenven kívül, amit színházi téren szerzett, a világot jelentő desz-

kákon aratott sikereivel könnyvelhet el. Az állam bőkezűen gondoskodik színházaink nivójának emeléséről, de minden városunk és járásunk költségvetésében is azt látjuk, hogy a kulturális feladatok megvalósítására, a színházak tömegszükségleteket kielégítő szerepére nagy súlyt helyeznek és ezért azt minden támogatásban részesítik. Az ennyire megbecsült és jelentőségében figyelemreméltó intézmény azonban nemcsak arra rendezkedett be, hogy elfogadja a segítésnek és a támogatásnak e nagyméretű megnyilatkozásait. Adni is szeretne, mindig többet és jobbat. Megközelíteni a tökéleteset, valóságot, és életet jelentő művészi alkotásokat hozni létre, bemutatók alkalmával újabb és újabb tanújelét adni annak a törekvésnek, hogy a színházat szeretettel látogató megelégedetten távozzon, az előadás élményszerű emlékével, amely maradandóbb bármilyen más művészi megnyilatkozás hatásánál. Tartósabb az elolvasott könyvnél több bármely képzőművészeti kiállítás kevésbé lenyűgöző látványánál. Hogy ez a megálapítás mennyire igaz, elég emlékezni a nagy művészek néhány parádés szerepére. Tökéletes jó érzést kelt a látásuk, a bemutatott darabra pedig, az ő szereplésük révén életünk végéig szívesen emlékezünk.

Nekünk is vannak színjátszóink, akikben a művészi becsvágy, a hivatásuk szeretete és áldozatvállaló odaadás kiformalhatja a nagy színészt. Dicséretes legyen ez az igyekezet. Nagy színészi teljesítményt azonban kizárólag műértő közönség hozhat létre, ahol az annyira szükséges és mind a mai napig megmagyarázhatatlan csoda, az érzések hullámain kialakult nagy színházi műelvezetet ígérő »hangulat« jelentkezik.

Lehet-e felmérni művészeink teljesítményét, ha hiányzik ehhez a szükséges alapismeret, ha nincs birtokunkban az a mérőléc, amelynek segítségével a hang zöngéjétől, a mozgás harmóniájáig, a tekintet melegétől, az érzés szintesegeig végigkísérhetünk egy-egy előadomuveszünk aital alakított szerepet? Természetesen az átlagnezőben kialakult tetszés vagy nemtetszés irányítja a mai kasszasíkerekét, azonban nem minden műsoron levő színdarab felel meg az igazi műértés követelményeinek. Nevelni a közönséget, fellebbenteni a fátyolt a műhelytitoknak nevezett színházi próbákról, elmondani, hogy, amíg egy színdarab eljut a bemutatóig, mennyi fáradság, igyekezet, jószándék, tanulmány szükséges a sikerhez, mennyi önfeláldozás, idegeknek és izmoknak, leleknek és testnek, milyen nagy teljesítménye, a temperamentumnak és az önuralomnak, milyen tornája kell ahhoz, hogy egy bemutató 35—40 próba után életre keljen.

Garay Béla könyvei kézenfogják az olvasót, aki eddig szerettté a színházat. Végigvezetik őt azon a labirintuson, amelyet úgy hívnak »a kulisszák mögött«, és élvezboncoló tolmácsolás révén tudója lesz a titoknak. És ez a megismerés nem hat kiábrándítóan. Tudásszomjat olt és ismeretszerzésre ad alkalmat. Amit eddig szerettünk, mert a m.énknek éreztünk, azt most becsüljük, megtanuljuk a szerző útmutatása nyomán, hogy a művészet csúcáig rengeteg lépcsőfok vezet, és akit a lépcső fásaszt, jobb, ha félreáll, abból nagy színész aligha lesz...

A közönség együttérzése, a nézők hite nélkül nincsen színházi élmény. Azért kell nevelni a színházlátogatót, a műkedvelőt és a hivatásos színészt. A szerző útmutatása nyomán ezt az átképzést nyerjük el és a

könyveinek megismerése után közelebb jutunk az előadások megértéséhez és megbecsüléséhez.

Kisebbségi sorsunk a régi Jugoszláviában nem adott állandó magyar színtársulatot, de néhány műkedvelő együttes teljesítménye figyelemreméltó sikert ért el. Az akkori színjátszás tengelyében a kultúra szeretete és az anyanyelv iránt való ragaszkodás, valamint a népi hagyományok megőrzése állott és ez a mozgató erő elegendő volt a műkedvelés magasabb szintre való emeléséhez. A mostani, összehasonlíthatatlanul kedvezőbb helyzetünkben, amikor önálló színtársulatok mellett többszáz kultúregyesület drámai szakosztálya terjeszti népi kultúránkat, nem lehet közömbös, hogy helyes és korszerű útmutatással elméleti és eszmei síkon továbbképezzük színjátszóinkat, akikre a népművelés magas szoros feladata vár.

Ezt a továbbképzést jelenti a szerző legújabb könyvében felsorolt tartalomjegyzék, amihez Sztaniszlávski, a Hudozsesztveniek legendás hírű rendezője és színésze, valamint a magyar színészet nagyjai közül Hegedűs Gyula, a rendezők és színműbírálok közül Hevesi Sándor, dr. Sebestyén, valamint Rappaport és Gorcsákov műveinek tanulmányozása nyújtotta az anyagot.

Egy tankönyv, amely vezérfonál a korszerű színművészet alapelemeinek megismerésére, nem nélkülözheti az elméleti elgondolásoknak és a gyakorlati útmutatásoknak azt a tárházat, amelyet a realista színjátszás vezető egyénisége és megteremtője, Sztaniszlávski adott. Szerinte a művészetnek nem a külsőség, hanem a belső tartalom a lényege, és ez a mondat valóban megérdemelten került a mondanivalók élére.

Garay Béla könyvének az említett részekon kívül jellegzetes egyéni meghatározást ad Nusics Braniszláv »A megboldogult« című vígjátékához, a főszereplőnek és az egész vígjáték mozgatójának, Blagojevič Szpaszojének, színészi ábrázolásához adott jellemzése. Ugyancsak önálló értéke a kötetnek az a teljes rendezői irányítás, amellyel G. B. Shaw »Warrené mestersége« c. színművet dolgozta fel. Ez a rendezőkönyv, amely mintául szolgál a rendezői elképzelések megvalósítására, jóllehet a műkedvelők számára szinte elérhetetlen feladatot segít megvalósítani, lehetővé teszi, hogy komoly és abszolút irodalmi értékű darabok kerüljenek színre a műkedvelők színpadán. A művet a szabadkai Népszínház együttese nagy sikerrel mutatta be, és hogy ez a siker megérdemelt, mi sem bizonyítja jobban, mint ez a minden apró részletre kiterjedő tanulmány. Bírálti között volt olyan, aki az örök emberi tulajdonságokat és gyarlóságokat megszemélyesítő szereplőket általános keretbe helyezte volna, amiben a nemzeti sajátosságok és az u. n. »angol levegő« kevésbé érezhető. Ez vitatható felfogás. Az egyes szerepek részanalízise, a cselekménynek jelenetenként való felbontása és az egész mű arra mutat, hogy az egyetemes jelentőségű színműben valóban fontos érzékeltetni a társadalomnak speciálisan sokrétű, de lényegében »angolszász« üzleti szempontjait, amelyben az egész tőkés társadalom erkölcsi csődje nyilvánul meg. A vígjátékból drámává sűrűsödő cselekményben így is helyet foglalnak az újvilágnak és »Európának összes bankárjai, gyárosai és züllött arisztokratái.«

Természetes, hogy a »tananyag« elvégzése után a szocialista realizmus szabályai alapján kialakul az a játékstílus, az emberábrázolásnak

az a művészi szintje, amit a dolgozók társadalmának színjatszója, ha él benne hivatástudat és kötelességérzet, igyekezni fog teljes mértékben el-sajátítani.

Nem is olyan régen az volt az irányadó elv a művészetek terén, hogy az emberábrázolás a színművészet, mint reprodukció, említhető és ez az értékelés bizonyos megkülönböztetést jelentett. Igaztalan és hátrányos megkülönböztetést, abból a tévhitből kiindulva, hogy a színész a legjobb esetben azt adja, amit az alkotó, a szerző elképzelt. Éppen csak életrekelti, megeleveníti más elképzelését, és kissé olcsón kapja az elismerést a bölcsességért, amit szerepe révén tanúsít, a szellemes vídám-ságért, amely nem az ő szellemi produktuma, megható jóságáért, amely a játékban nem cél, hanem eszköz, amelynek révén könnyekig hatja meg a nézőt.

Nem csoda, hogy ilyen beállítottság mellett a nagy színésztehetségek száma elenyészően csekély volt. A sztárrendszer sem segített az általános nivó emelésén. A színház legjobb esetben a burzsoázia szórakozóhelyeként, a kiváltságos osztály szolgálatában állott, és a problémákat, ha itt-ott egy merészebb drámai kísérletben felvetődtek, megoldatlanul hagyta, író, rendező és színész egyaránt.

Az első elégtétel, a színészet művészi rangjának megszilárdításában legjelentősebb állomás: Sztaniszlávski. Tanítása magával ragadta a színház barátait, tanítványai csúcsteljesítményt értek el az emberábrázolás, a realista színművészet terén.

Bizonyosságot szolgáltatott arról, hogy a színész teljesítménye alkotó művészet. Ennek a művészetnek éppen úgy a belső líra adja meg az értékét, mint a zenének, írásnak, festménynek.

De hogy ez a líra, a lélek mélyéről felhozott muzsika kizengjen az emberábrázolásból, sok gátlást, a többi művészetekben ismeretlen akadályt és nehézséget kell leküzdeni. Hogy az alkotás valóban lélekből lelkezett legyen, ahhoz ihlet, önfegyelmzés, tudatos tehetségvállalás és célkitűzés kell, amilyen tudatosság nem feltétlen szükséges a képzőművészet egyéb terein.

A legnehezebb az állandó mértéktartás, a rutinnak, a technikának állandó kikerülése, mert azok alkalmazása művészi zsákutcába vezet. Mesterségbeli pótszerekkel ideig-óráig elkendőzhető az átélés hánya, de ez megbosszulja magát, és az alkalmazója elvesztette a művészetét. Az egyéniség, ez az u. n. »jó műkedvelők« alakításának létrehozója sokszor megtévesztően közeljár az élettolmácsolásához, és mégis hiányzik az alakítás húsvér alkata mellett annak lelki tartalma, szellemi telítet-sége, életigaza.

Aki azt a belső fegyelmet kiépíti önmagában, amely szükséges a napról-napra megújuló lázas, alkotó munkához, aki ebben a hajszás felkészültségben helytáll, és történjen vele napközben bárm' egyéni sé-relem, az esti előadások kényszerű robotját nem érzi nehéz tehernek, az nemcsak jó színész, hanem kiváló ember is.

Ilyennek kell lenni a mai színházban dolgozó színművészeknek. Mert, ha nem válik belső tartalommal a munka hőségévé, elsekélyesedik, kedvét veszti, ürességet érez önmagában mindig új harcra buzdító munkakész-ség helyett, elrontja amit más szépnek álmodott, elrontja színészpártnere-nek művészi alakítását, lépten-nyomon jóvátehetetlen hibákat vét, azt

a lelkesedést, amely a színházi esték sikerét hozza meg, többé nem ismeri, alacsonyabbrendű, kevesebb értékű, mint a régi idők komédiása, majdnem méltatlan arra is, hogy a színház levegőjét szívja.

Míg az igazi színész, elérkezett a felsőbbrendű ember szellemi régióiba, mint aki a szívnek és léleknek kiáradó szépségeit a szavaknak orgonáit rendszerbe foglalja, és azzal varázsol esténként mosolyt és könnyet a legnemesebb hangszereléssel, tehetségének minden eszközével, a zengő líra megszólaltatója az örök emberi értéket hozza létre és ezzel válik a színművészet alkotó tagjává.

Ilyennek éreztem az ismertett könyvnek tanító célzatát.

L. I.

Arany János válogatott lírai versei

A vajdasági magyar olvasó ismét új könyvet kapott a kezébe. E könyv megjelenése már azért is fontos esemény, mert újabb bizonyíték arra nézve, hogy Tito Jugoszláviájában nem talált mostoha talajra a magyar kultúra, hogy hazánkban minden már 1848 előtt bekövetkezett a feudalizmus válsága, hogy hazánkban minden magyarnak van lehetősége megismerkedni a magyar kultúra hamisítatlan vívmányaival, gyümölcseivel.

Ez a könyv a magyar irodalom egyik óriásának, Arany Jánosnak, lírai verseivel ismertet meg bennünket. Egy költő egyéniségét, munkáit csak korával összefüggésben, társadalmi helyzetével összhangban és korának eseményeibe illeszkedve érthetjük meg. Ezért a könyvvel kapcsolatban elsősorban Arany korával és Arany társadalmi helyzetével foglalkozunk.

Arany János korszaka az 1848-as szabadságharcot megelőző évtizedek, az 1848-as magyar szabadságharc és a szabadságharc leverését követő időszak. Magyarországon már 1848 előtt bekövetkezett a feudalizmus válsága — megért a forradalom. E válságnak legszembetűnőbb jele az ebben a korszakban jelentkező különleges ellentmondás volt. Ez az ellentmondás abból állott, hogy bár egyik részről a pénzgazdaság fejlődése — a magyar falun meginduló rétegződés — megteremtí a jövő bérmunkásait, a zselléreket, akiknek egyetlen tulajdonuk a munkaerejük; addig a másik oldalon a pénzgazdaságra áttérő nemesség számára elégtelennek mutatkozik a robotmunka, és égető szükségként jelentkezik — az új munkaág — a bérmunka bevezetése. Mindezek ellenére a feudalista termelő viszonyok megakadályozzák a bérmunka bevezetését. A feudalista társadalmi rendszer válsága egyes főnemeseket is reform követelésekre készítet. A gazdasági reformokat követelő főnemesség közül csak Széchenyit említeném, a forradalomhoz csatlakozó főnemesség közül pedig Batthyányt, az első magyar felelős miniszterium miniszterelnökét. A főnemesség körében jelentkező reformtörekvés bizonyítja, hogy az uralkodó osztály is érzi a régi módszer tarthatatlanságát. Ugyanakkor az elnyomott jobbágy tömegek is ráébrednek: nem élhetnek a régi módon. (Tagadhatatlan, hogy a nemességet a feudalizmus tarthatatlanságának felismerése mellett még más körülmények is készítették a reformkövetelések útjára. E követeléseknek a félelem is egyik indító oka volt. A nemesség félt attól, hogy a bécsi udvar — éppúgy, mint Galiciában — a nemesség ellen használja fel a jobbágy-ság elégedetlenségét. Ez a félelem még Kossuth tevékenységére is kihatott. Ez azonban a dolgok lényegén nem változtat).

A forradalmi megoldás azonban nem a fő, hanem a közép- és kismemesség érdeme. Ezt a tényt azzal magyarázhatnánk, hogy a feudalizmus válsága sokkal jobban érintette a közép és kismemességet, mint a főnemességet. A főnemesség Magyarországon — éppúgy, mint más országban — a pénzgazdaság fejlődésével együttjáró nagyobb haszon s jövedelem lehetőségét a jobbágyföldök kisajátításával akarták elérni. A főnemesség azonban nemcsak a jobbágy, hanem a közép- és kismemesség földjét is kisajátították. A kiváltságai jó részét már régebben elvesztő közép- és kismemességet éppen ezért igen érzékenyen érintette a pénzgazdaság fejlődése. Nem állt rendelkezésükre a jövedelem növelésére olyan segélyforrás, mint a kisajátítás. A meginduló gazdasági versenyben tehát nem állhattak helyt a hatalmas nagy birtokokkal szemben. Ezek a tényezők a közép- és kismemesség hanyatlásához, elszegénye-

déséhez vezettek. Az elszegényesedés pedig a forradalmasodás felé irányítja a közép- és kismemeseket.

A polgárosodás folyamata azután könnyen magával ragadja a kiváltságokat elvesztő s elszegényedett közép- és kismemeseket. Polgárokká, iparosokká válnak. A fenti okok emelik aztán az 1848-as forradalom vezetőivé a közép- és kismemeseket.

A forradalomban nagy szerepet játszottak a polgárság (Petőfi), a parasztság és pfebejusok (Táncsics) képviselői is; a forradalom irányának tulajdonképpen meg szabói azonban a közép- és kismemesek voltak. (Legkimagaslóbb képviselőjük Kossuth). Petőfinek csak március 15-én volt kezdeményező szerepe. Később a forradalom mérsékeltabb és kevésbé radikális elemei kiragadták kezéből a kezdeményezést.

A közép- és kismemességet nem lehet egységes rétegnek venni. Azok, akik megőrizték kiváltságaikat nem nagyon támogatták a forradalmat. Ez a réteg a nemzetgyűlésen állandóan a kártérítésről vitázott, amikor az ország védelméről kellett volna tárgyalnia.

A közép- és kismemesség forradalmi rétegének volt költője és képviselője Arany János is. Ez teszi érthetővé Petőfi és Arany barátságát, de egyben a kettőjük közötti különbséget is. Mindkettőjük forradalmisága képezi barátságuk alapját. A különbséget pedig, hogy Petőfi — mint a forradalmi polgárság képviselője — a francia polgári forradalom elveinek vallója, neveltje. Arany pedig a kevésbé harcias s radikális közép- és kismemességé. Ez a tényező rányomja egész munkásságára bélyegét.

Természetesen nem akarok kitérni Arany munkásságának elemzésére. Mint ahogy az előbbieken sem akartam az 1848-as magyar szabadságharc, sem pedig Arany társadalmi helyzetének teljes elemzését adni. Ezek a kérdések sokkal bonyolultabbak, semhogy egy könyvismertetés keretein belül kimeríthetők lennének. Inkább csak az ebben a könyvben összegyűjtött versekkel kapcsolatban mutatok rá egyes dolgokra.

Arany János az 1848-as forradalom előtt írt verseiben a feudális társadalmi rendszert ostromozza. A »Szegény jobbágy« című versében például igen szép költői képet ad a jobbágy kizsákmányolt helyzetéről. Ebben a versében a robotoló szegény jobbágy nyikorgó kocsját, alig lépkedő lovát szembeállítja az uraság, a földesúr simán gördülő négylovas hintájával. Rámutat arra, hogy a jobbágy szekere éppen azért nyikorgó, mert minden zsírt a hintóra kentek fel. Különösen a papi tized ellen kel ki élesen. Versében azonban nemcsak a jobbágyok kizsákmányolását mutatja be, hanem szatirikus és éles bírálója a gyakorlatiatlan és nemörökdöm nemességnek. (Eldorádó).

Az 1848-as magyar forradalom alatt Arany versei harcikiáltássá, harcba szólítássá alakulnak. Rámutat arra, hogy a boldogsághoz, az élethez csak egy út vezet: a harc, a küzdelem útja. Így ír:

Zászlónkon szent jelige:
Csak az boldog, aki küzd;
Ki még most is tántorogna,
Annak többé nincsen üdv...
(Április 14-én)

» — — — — —
... Az fog élni, aki küzd,
fel, fel szent küzdelemre!
A sorompó nyitva áll;
Egy a pálya, egy a végcél:
Dicső élet vagy halál.«

Ezek a versek a forradalom felé tolódó réteg jelszavainak is hangot adnak. Arany kiadja a jelszót: »Nem kell semmi, ami fél« (Április 14-én). »Haj, ne hátra, haj előre« (Haj, ne hátra, haj előre).

Arany forradalmi költészete azonban nem olyan egységes és törés nélküli, mint Petőfi költészete. Nála a harora hívó, balra tolódást kifejező versek mellett megtaláljuk a nyugalomhoz szokott, az események gyors

szárguldasától visszariadó ember hangját s félelmét visszatükröző verseket is. Halljuk az események gyors rohanásától megriadt ember hangját:

»Ah, mi háborító e zaj
S mindig lázas állapot:
Menjünk vissza börtönünkbe!
Állandó magány van ott«

(Rablélkek)

Erezzük a visszatorpanó, a bizonytalanságtól rettegő ember félelmét:

»Mennyi küzdés, mennyi munka!
Eber álom, hosszú éj,
Szirt és hullám között hánykódás
Kis reményhez nagy veszély!

— — — — —
Menjünk vissza börtönünkbe!
Béke, nyugalom van ott«.

(Rablélkek)

A tanácstalanság tétovázó hangját:

»Nem hallok, nem látok;
Keresek világot;
Oh, ha most valaki egy sugárkát adna?!«

(Válság idején)

A forradalom vezetőinek következetlensége gátat emelt a magyar szabadságharc továbbfejlődése elé. A radikálisabb intézkedésektől visszariadó, a néptől féltő elemek a kibékülést kezdik keresni. Megegyezésre akarnak lépni a bécsi udvarral, amely osztrákra ide, osztrák oda, mégis képes megvédeni őket a dolgozó tömegekkel szemben. Nem ellensúlyozhatta azt Kossuth fokozott balratolódása sem.

A magyar szabadságharc a vezetés forradalmi következetességének hiánya miatt elbukott.

A forradalom bukása után azonban nem állították vissza a feudalizmust. Így a szabadságharc, bár nem hozta meg a nemzeti szabadságot, de lehetőséget adott a tőkés rendszer kifejlődésének.

Ebben a korszakban két tényező volt hatással Arany költészetére. Az egyik: a forradalom bukása s Petőfi elvesztése fölött érzett fájdalom. A másik: a beilleszkedni nem tudás a kialakuló, fejlődésnek induló tőkés világba.

E tényezők hatására jelentkezik Aranynál a teljes elkeseredés:

»S ha élet ez álom: miért oly zsibbatag,
Kimerült, kifáradt, egykedvű, sivatag,
Bánatomból, örömből az örömrész hol van?
Tűrést a cselekvés mért nem váltja sorban?

(Ha álom az élet)

a mindenről lemondás, mindenbe beletenyugvás:

»Itt nyugosznak a honvédek.
Könnyű nekik, mert nem élnek!«

az önmagába merülés, a fegyver letevése:

»Kit érdekel a más sebe?
Elég egy szívnek a magáé,
Elég csak azt köthesse be.«

(Kertben)

»Letészem a lantot nyugodjék.
Tőlem ne várjon senki dalt,«

(Letészem a lantot)

Végül foglalkozunk még egy szembetűnő kérdéssel. Arany és a polgárság viszonyának kérdésével. Aranynál elég hamar jelentkezik a szembenállás a polgársággal. Az »Eldorádó« című versében igen szellemesen világít rá a pénzgazdasággal és a piacra termeléssel jelentkező bizonytalanságra. Rámutat arra, hogy amikor a magyar parasztnak terem búzája, megrohad vermében, mert nem tudja eladni. Mikor pedig nem terem, akkor jelentkezik a sok vevő. Később, amikor Magyarországon kezd kiterelvényesedni a tőkés rendszer, még érezhetőbb, még határozottabb lesz szembefordulása. Elsősorban a pénz embert kiforgató mivoltát teszi bíráló tárgyává:

»Az időkben semmi nagyság,
Az ember mind csak pénzes zsák,«

(Az idők)

Ugyanúgy mutat rá a kapitalizmus természetes következményére az egoizmusra, az önzésre:

Közönyös a világ... az ember
Önző falékony húsdarab,
Miképp a hernyó, telhetetlen.«

(Kertben)

Ez a szembenállás teszi Arany számára ellenségesé a környező világot s teszi számára lehetetlenné a beilleszkedést a megváltozott életbe. Ezért hiába kortársainak elismerése, hiába a kitüntetések:

»Boldog ez a kebel nem lesz már alattok.«

Ezért érzi magát Arany Don Quihotenak az őt környező világban.

Természetesen ezt a szembenállást nem szabad helytelenül értelmeznünk. Ez nem volt és nem is lehetett más, mint a haladó nemesség egy képviselőjének szembenállása a tőle idegen világgal. E tételt bizonyítja, hogy bár egyes régebbi versében követeli a jobbágy felszabadítását, elítéli a jobbágy elnyomását és a nemesség nemtörődömségét, de mindezt bizonyos elnéző mosollyal teszi.

A forradalom után megelégszik az első eredményekkel és nem kiált fel, mint Petőfi:

»... ne álljunk még meg, messze van még Kánaán«

Ezt a megbocsátó mosolyt látjuk »János pap országa« című elbeszélésében is. Beszél ugyan a német papok garázdálkodásairól, kizsákmányoló módszereiről, de ugyanakkor nem akar tudni arról, hogy a magyar nemesség ugyanilyen volt, ha nem — még rosszabb. Ez a nemesi vonás később a régi életformában, a falura vágyásban nyilvánul meg. Ezenkívül van egy kis verse s ez még világosabban rávilágít arra, hogy szembeszállása csak a haladó nemesség egy tagjának szembefordulása. Ez a kis vers így hangzik:

»Mely ideálként leng vala
Ifjú lelkem elébe;
Majd vértanúként meghala:
A szent hazának képe:
Ti vagytok-é, kik most szavaztok,
Szatócok és részeg parasztok
S megvesztek általa!?!«

E kis versből kitűnik, hogy Arany még a polgári keretek által korlátozott választójogot is kifogásolja. Természetesen ez nem csökkenti Arany érdemeit.

Levegőben lógó ember nincs. Arany pozitív és negatív tulajdonságai egy forrásból erednek: társadalmi helyzetéből, körülményeiből. Ezekből az ember nem függetlenítheti magát: »Élni a társadalomban és független lenni a társadalomtól nem lehet« (Lenin).

Arany pozitív oldalai a mi szempontunkból is pozitívak, mert az emberiség előrehaladását szolgálták. Negatív tulajdonságait pedig nem a ma, hanem a kora társadalmi helyzete szempontjából kell megítélni.

Még egy Aranytól, a forradalmi események nagy költőjétől sokat tanulhatnának vajdasági magyar íróink. Azok, akik azt hiszik, hogy van valami társadalomtól független felsőbb líra, azok idézhetnék Arany szavait:

»Óh, ha méltóbb s új kobozzal
A megifjodott hazát
Zönghetném még Homéroszszal;
Ne csak mindig panaszát!
De legyenek, ha veszni sorsa
Hunyó nép közt Osszlán
Inkább, hogysen dalok korcsa
Közönyös harmóniám!«

(Kozmopolita költészet)

Azok, akik azt hiszik, hogy lehet eszmeitlen költészet, akik azt hiszik, a költő lehet a jelentől független, azok felfigyelhetnének Arany e szavaira:

»Idea: eszme. Nem szó, nem modor.
Azt hát fejezzen ki vers, kép, szobor«

»Jelennek ír, ki jelenben él«

(Vojtina Ars poetikája)

Azok, akik azt gondolják, hogy a forma a fő, magukra is érthetnék egy kicsit Arany satirikus szavait. De azok is, akik egy-két szólammal akarják elintézni szocialista valóságunkat, visszaemlékezhetnének Aranyra:

»De bár a hont szeretjük egyaránt:
Van a modorban néha, ami bánt;
Mert jóllehet az érzés egyre megy:
A költő, s a... cipész-inas, nem egy.«

(U. o.)

Legtöbbet tanulhatnának íróink Arany típust követelő szavaiból:

»Itt a különbség: hogy e látszatot
Igaz nélkül meg nem csinálhatod.
Csakhogy nem a mi részszerint, igaz, —
Olyan kell, mi egészben s mindig az.
Csip-csup igazgal nem törődöm én.«

(Vojtina Ars poetikája)

A könyv előszavát B. Szabó György írta a tőle megszokott alapos-sággal, tudással és íráskészséggel.

Bálint István

Az Anyegin Eugén új kiadványáról

A Testvériség-Egység kiadóvállalat nemrégén jelentette meg Puskin örökértékű alkotását. Ezer érv szól a mű kiadása mellett és mégis sajnálkozunk kell, hogy ilyen kiadásban látott napvilágot. A kiadóvállalat a világ-irodalom klasszikusainak új kiadásával hasznos munkát végez és égető szükségét pótol, igyekszik megszüntetni mindazokat a hiányosságokat, amelyeket éppen ezen a téren tapasztal író, olvasó, nevelő és diák egyaránt. A klasszikusok nagyrészét az ember nem úgy olvassa, mint futó olvasmányt szokott; a könyvtárból kölcsönzött könyvnek nincsen meg az a meleg, baráti intimitása, mint azoknak, amelyeket meghitt pillanatokban emelünk le könyvállványunkról és mélyedünk el bennük. Ez a Puskin-kiadás kétségetlenül sok embert ajándékoz majd meg az igazi olvasmány örömeivel, sok ember válik e könyv boldog tulajdonosává. Éppen ebből a szempontból vizsgálva kell néhány hiányosságot említenünk, amelyeket könnyűszerrel ki lehetett volna küszöbölni alaposabb rendezői és szerkesztői munkával. De menjünk sorjában.

Bérczy Károly fordítása kétségtől a magyar fordítás-irodalom egyik remeke, Arany János Hamletje, Babits Isteni színjátéka és Vilkár Béla Kalevala fordítása mellett az ő Anyeginje is örök értéke marad irodalmunknak. Ezt bizonyítják az állandó utánnomások is. Pár ilyen különböző időközben megjelent Anyegin-kiadást hasonlítottam össze. Az utolsó, ami a kezembe került, 1944-ből való volt. Megállapítottam, hogy a kisebb sajtóhibáktól eltekintve valamennyi szószerint megegyezik egymással, betűszerint átvéve mindazt, amit Bérczy akkor, a XIX. század második felében jónak látott a magyar olvasóközönségnek megmagyarázni. Természetesen azóta sok minden megváltozott és az újabb Anyeginnek már az avasság szagát árasztották magukból. Nem volt, aki lerázza az évtizedek porát Bérczy halhatatlan művéről egészen máig. A Kiadó észrevette, hogy kellene valamit tenni az új kiadás sajtó alá rendezésekor; a legnagyobb hiányosság mégis éppen az, hogy keveset tett, vagy, ha tett is, bizony legtöbbször fölösleges munkát végzett.

Kezemben van a mű 1949-es moszkvai kiadása, és hasonlítgatom a szöveget a mi új kiadásunkkal. Rögtön az első oldalaknál csodálkozva álllok meg: minek ez a nagy ceremónia? Miért kell ennyire szétdarabolni az orosz kiadásban annyira összetartozó szöveget? A mi kiadásunkban előbb jön a bevezető vers. Hogyan, hogyan nem, de a francia nyelvű mottó érthetetlen módon a következő oldalon magánosan áll, anélkül, hogy megkíséreltük volna a francia nyelvet nemismerő magyar közönségnek magyarra fordítani. Külön oldalra kerültek a fejezetek számai és mottói is (legtöbbször két vagy három sor egy teljes oldal!) De magában a szövegben is van elég melléfogás. Például nem tudom józan ésszel megmagyarázni, miért volt szükséges így szedetni néhány versszakot:

- 1 Minél kevésbé forr a vérünk
- 2 A nőknek udvarolva: ők
- 3 Annál jobban epednek értünk
- 4 S biztos hálóba ejthetők.
- 5 Sőt a sivár romlottság hajdan
- 6 Dicsőségét kereste abban,
- 7 Hogy érzélem és szeretet stb.

(Testvériség-Egység kiadása: 91 oldal)

Összehasonlítva az orosz és az év jelzés nélkül megjelent magyar kiadás-
sal jöttem csak rá, hogy ezek a szerencsétlenül szedett számok hiányzó versszak-
okat jelölnek. Tehát azt jelentik ezek a számok, hogy csak a hetedik vers-
szaknál kezdődik a fejezet, az első hat versszak hiányzik. Ilyen zavart minden-
hol találunk, ahol hiányzó versszak van.

Helyesen tette a kiadó és szép kezdeményezés volt tőle, hogy a nemrég
felfedezett X. fejezetet is meg akarta jelentetni magyarul. Hiányt pótol ezzel.
De nézzük meg közelebbről, hogyan is oldotta meg a fordító ezt a kérdést.
Bérczy Anyegin fordításának megvan a maga hája, sajátos hangulata, amit
nem lett volna szabad figyelmen kívül hagynia a kiegészítőnek, mikor a szö-
veghez nyúlt. Egyáltalában nem talállok elfogadható magyarázatot arra vonat-
kozólag, hogy miért kellett csupán értelmi fordítást adni és miért nem fordí-
tottunk úgy, hogy igyekeztünk volna Bérczy szövegéhez alkalmazni a fordí-
tás stíluslemeit. Csak így adtuk volna teljes egészében a hiányzó magyar
Anyegin. Ugyanígy helyes volt kiegészíteni a Bérczy szövegében ki-pontozott
részeket, de ott is ugyanazt kell felrónunk, mint a kérdéses X. fejezetnél.
Ugyanakkor fölösleges munkának éreztük az összehasonlítást szolgáló és ér-
telmi fordításba közölt részeket a IV. fejezetből. Ehelyett inkább stílusos pótlá-
sokat vártunk, nem ilyen babra-munkát.

A verses szöveg után Bérczy Károly Puskin-tanulmánya következik,
amely a maga korában bizonyára színvonalas, magvas tanulmány volt a nagy
orosz költőről, de amit 1951-ben megjelentetni még kegyelemből sem lett volna
szabad. Azóta rengeteg új dolgot világítottak meg Puskin életére vonatkozólag
is, a marxista kritika rostáján is átmentek már művei és nem tartjuk helyén-
valónak egy száz év előtti álláspontot, képviselő tanulmány újraműködését,
rossz helyesírással. A legszembetűnőbb hibákra hívom fel a figyelmet ezen a helyen.
Az orosz neveket végig, az egész tanulmányban következetesen németül olvasta
Bérczy és azután úgy írta le fonetikusán. Így lett Lomonoszovból Lomonos-
soff, Karamzinből Karamsin, Zsukovszkiból Zsukovszky (!)
Krilovból Kriloff és Gogolyból Gogol, Derzsavinból Derzhávin.
Természetesen a magyarázatok is meghaladtak már, újakat kellett volna
írni a kiadónak. Nem jobb megoldás lett volna, ha mondjuk Bjelinszki Pus-
kin tanulmányát fordítottuk volna le, vagy egy újabbkeletű és elfogadható
Puskin értékelést, ha már nem találtunk nálunk embert, aki vállalkozott volna
erre a munkára?

Még a kötet alakja is fölötte izléstelen. Láttunk már néhány egészen
szépköntösű könyvet kirakatainkban, azonban ez a kiadás a betűtípustól kezdve
a könyv formájáig izléstelen és csunya. A könyv formája nagy és amélett még
lapos is. Mikor szokunk már le erről a köntös-használatról? A betűk is hatal-
masak és durvák. Elfelejtettük, hogy nem mesés könyvet akarunk adni gyer-
meink kezébe, hanem olvasóknak akarunk hasznos és esztétikai élvezetet adó
remekművet adni.

Bori Imre

JEGYZETEK

Magyar kultúregyesület alakult Belgrádban

Magyar kultúregyesület alakult Belgrádban és azt a feladatot vállalta magára, hogy szoros kapcsolatot teremtsen a városban élő magyar munkásság és értelmiség között. Kissé felületesek voltunk az esemény jelentőségének megítélésében és nem fogtuk fel, hogy bár csak egy kultúregyesület megalakulásáról van szó, ez a vállalkozás egész magyarságunkat érdekli és érinti, egész további fejlődésünkre kihatással lehet.

Hogy világosabban megérthessük az esemény jelentőségét, tudnunk kell, hogy Belgrádban többszáz magyar egyetemi hallgató készül, hogy házagpótló legyen és manyzó értelmiségünk névelője. Belgrádban, a gazdasági vállalatokban, közüzemekben sokezer magyar dolgozik; nagyrésztük már a városi kultúréletben aktívszólódott munkás, aki értelmiségivé vált, a magyar kultúrfejlődésük tenát reménytelenül előnyököt noznak az egyetemes jugoszláviai magyarsagnak. Vegül, de nem utolsó sorban, rengeteg magyar munkás él a városban, akik nemzeti jellegüket nem veszítik el, csak kapcsolataik halványulnak el. A belgrádi Jozsef Attila kultúregyesület pedig arra vállalkozott, hogy megindítja és megszervezi a Belgrádban élő magyarság egységes kultúréletét s a városban megteremti azt a magyar kulturközpontot, amely idovel enjaro lenet a magyar kultúregyesületek között. Vállalkozott arra, hogy a magyar munkásság szellemi életét reerelénkíti, kapcsolatart az értelmiséggel szorosra fuzi és ezzel a városban nevelkedő új értelmiségünk is az összetartozás, a kötelességvállalás szellemében nevelkedjen. Ket-három év mulva már öt-hatszáz eppen a szellemien nevelkedett új értelmiségi özönlik vissza Vajdaságba, hogy helyére arjon. S a város magyarsága is lépést tart az általános kultúrfejlődéssel.

Ragyogó távlat, de egyelőre csupán távlat. Az egész jugoszláviai magyarság közös érdeke, hogy a belgrádi egyesület elérje célját. Ehhez azonban komoly segítségre van szüksége. A belgrádi magyarok körében nagy az érdeklődés az egyesület iránt, s a testvériség és egység szelleme is egyengeti az egyesület útját. De a vajdasági magyarsagnak is minden erejével támogatnia kell ezt az egyesületet és nem szabad megengedni, hogy a szervezés és a kezdet nehézségei miatt az új egyesület ne váltnassa be a hozzáfűzött reményeket.

Erre gondolok, amikor egy folyóirat hasábjain is feljegyzem az új kultúregyesület megalakulását. A HÍD nem mozgalmi lap, irodalmi folyóirat, de kultúréletünk minden tényezőjének tudomásul kell vennie, hogy a városban egy olyan magyar kultúregyesület alakult, amely nemcsak a belgrádi magyarok nemzeti kultúréletét apolja, hanem a várva-várt értelmiségi utánpótlást is neveli. Vajdaság valamennyi magyar — és nemcsak magyar — kultúregyesületének és intézményének segítenie kell, hogy az egyesület megerősödjék s a belgrádi magyarság életének kulturközpontjává váljék. Könyvtárra, jó színelőadásokra, érdekes, hasznos, tartalmas felolvasásokra, irodalmi estekre és hangversenyekre van szükség, hogy a belgrádi magyarság teljes érdeklődéssel forduljon a magyar kultúregyesület felé, megleglje benne azt az otthonot, ahol népi közösségben fejlődhet. S ugyanakkor a jugoszláviai magyarság megleglje

ebben az egyesületben azt az intézményt, amely fővárosi színvonalával, a fővárosi kultúrlehetőségek között élére áll a magyar kultúregyesületek munkájának.

... Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak... De a jövő nemzedékre kell gondolnunk és élnünk kell azzal a szocializmus-adta szabadsággal, amely lehetővé teszi, hogy kultúréletünk virágozzék. Mi eddig meglehetősen szűk körre, majdnem kizárólag a noviszádi tanárképző köreire támaszkodtunk, amikor új értelmiségi nemzedékről beszéltünk. Most végre alkalmunk nyílik arra is, hogy szorosabb kapcsolatot teremtsünk a most nevelkedő orvosok, mérnökök, állatorvosok, tanárok egész tömegével. Súlyos mulasztás volna a jövő szempontjából, ha ezt az alkalmat, a belgrádi magyar kultúregyesület megalakulását nem ragadnók meg és továbbra is az eddigi szűk körre szorítkoznánk, amikor jövő nemzedékeink előkészítéséről van szó. Sőt, kívánatos volna, ha a zágrábi egyetem magyar hallgatói körében is szétnéznénk, kultúréletükbe betekintnénk és kulturális nevelésük irányítását a Vajdaság jövőjéhez fűznők.

Figyelmeztetés a belgrádi magyar kultúregyesület megalakulása és jókor, idejében jött figyelmeztetés. Így kell felelőnünk ezt az eseményt és ebből a szempontból kell köszöntenünk az új egyesületet.

S. J.

A HÍD irodalmi pályázata

Április 15-ikén járt le a HÍD irodalmi pályázata, ez volt a háromfelvonásos színűre kiírt pályázat határnapja és egyben az egész pályázat lezárása. E napig összesen 92 pályamű érkezett be és pedig az egyes műfajok szerint: 56 verspályázat, 21 elbeszélés, 3 tanulmány, a háromfelvonásos színű, 2 zenés háromfelvonásos színű, 3 egyfelvonásos, 2 irodalmi riport és 2 vidám karcolat. Mennyiségben csak a vers és elbeszéléspályázatnál kiegyenlítő az eredmény, a többi műfajban gyenge. A beküldött pályamunkák minőségi elbírálása már folyik, a bizottság előreláthatólag májusban befejezi munkáját. A pályázat eredményét a HÍD májusi száma közli és előreláthatólag ugyancsak májusban megkezdjük a díjnyertes pályamunkák közlését is.

